

ISSN (Print) 2616-6895
ISSN (Online) 2663-2497

ВЕСТНИК
ЕВРАЗИЙСКОГО
НАЦИОНАЛЬНОГО
УНИВЕРСИТЕТА
ИМ. Л.Н. ГУМИЛЕВА

BULLETIN
of
L.N. GUMILYOV
EURASIAN NATIONAL
UNIVERSITY

Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ
ЕУАЗИЯ ҰЛТТЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ

ПЕДАГОГИКА. ПСИХОЛОГИЯ. ӘЛЕУМЕТТАНУ сериясы
PEDAGOGY. PSYCHOLOGY. SOCIOLOGY Series
Серия ПЕДАГОГИКА. ПСИХОЛОГИЯ. СОЦИОЛОГИЯ

№ 4 (125)/2018

1995 жылдан бастап шығады
Founded in 1995
Издается с 1995 года

Жылына 4 рет шығады
Published 4 times a year
Выходит 4 раза в год

Астана, 2018
Astana, 2018

Бас редакторы
Молдажанова А. А.
п.ғ.д., проф. (Қазақстан)

Бас редактордың орынбасары (педагогика)	Г.Ж. Менлибекова , п.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Бас редактордың орынбасары (психология)	А.Р. Ерментаева , п.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Бас редактордың орынбасары (социология)	Н.О. Байғабылов , PhD (Қазақстан)

Редакция алқасы

Иванова Г.П.	п.ғ.д. (Ресей)
Исламова З.М.	п.ғ.к., доцент (Ресей)
Кажғалиева А.	докторант (Қазақстан)
Калдыбаева О.В.	PhD (Қазақстан)
Колева И.	докт. (Болгария)
Сейтқазы П.Б.	п.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Сунарчина М.М.	э.ғ.д., проф. (Ресей)
Толубекова Р.К.	п.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Уразбаева Г.Т.	п.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Хан Н.Н.	п.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Хаяти Тюфекчиоглу	э.ғ.д., проф. (Түркия)
Шайхисламов Р.Б.	э.ғ.д., проф. (Ресей)
Шалғынбаева Қ.Қ.	п.ғ.д., проф. (Қазақстан)

Редакцияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Астана қ., Сәтпаев к-сі, 2, 408 б.,
Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Тел.: +7(7172) 709-500 (ішкі 31432)
E-mail: vest_pedpsysoc@enu.kz

Жауапты хатишы, компьютерде беттеген: Ә. С. Жұматаева

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысы.
ПЕДАГОГИКА. ПСИХОЛОГИЯ. ӘЛЕУМЕТТАНУ сериясы

Меншіктенуші: ҚР БЖҒМ «Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті» ШЖҚ РМК
Қазақстан Республикасының Ақпарат және коммуникациялар министрлігімен тіркелген. 27.03.18 ж. № 17001-
Ж -тіркеу куәлігі

Мерзімділігі: жылына 4 рет.

Тиражы: 35 дана

Типографияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Астана қ., Қажымұқан к-сі, 13/1, тел.: +7(7172)709-500 (ішкі 31432)

© Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Editor-in-Chief
Doctor of Pedagogical Sciences,
Prof.(Kazakhstan)
A.A. Moldazhanova

Deputy Editor-in-Chief (pedagogy) **G.Zh.Menlibekova**, Doctor of Pedagogical Sciences,
Prof. (Kazakhstan)
Deputy Editor-in-Chief (psychology) **A.R. Yermentayeva**, Doctor of Psychological Sciences,
Prof. (Kazakhstan)
Deputy Editor-in-Chief (sociology) **Н.О. Байғабдылов**, PhD (Қазақстан)

Editorial board

Ivanova G.P.	Doctor of Pedagogical Sciences (Russia)
Islamova Z.M.	Can. of Pedagogical. Sciences, Assoc.Prof (Russia)
Kazhaliyeva A.	Doctoral Candidate (Kazakhstan)
Kaldybayeva O.V.	PhD (Kazakhstan)
Koleva I.	Dr. (Bulgaria)
Seytkazy P.B.	Doctor of Pedagogical Sciences, Prof.(Kazakhstan)
Sunarchina M.M.	Doctor of Sociology, Prof. (Russia)
Toleubekova R.K.	Doctor of Pedagogical Sciences, prof.(Kazakhstan)
Urazbayeva G.T.	Doctor of Pedagogical Sciences, prof. (Kazakhstan)
Khan N.N.	Doctor of Pedagogical Sciences, Prof.(Kazakhstan)
Hayati Tufekcioglu	Doctor of Sociology, Prof. (Turkey)
Shaikhislamov R.B.	Doctor of Sociology, Prof. (Russia)
Shalgynbayeva K.K.	Doctor of Pedagogical Sciences, Prof.(Kazakhstan)

Editorial address:2, Satpayev str., of.408, Astana, Kazakhstan, 010008
L.N.Gumilyov Eurasian National University
Tel.: +7(7172) 709-500 (ext. 31432)
E-mail: vest_pedpsysoc@enu.kz

Responsible secretary, computer layout: A.S.Zhumatayeva

Bulletin of L.N.Gumilyov Eurasian National University PEDAGOGY. PSYCHOLOGY. SOCIOLOGY Series

Owner: Republican State Enterprise in the capacity of economic conduct «L.N.Gumilyov Eurasian National University» Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan

Registered by Ministry of information and communication of Republic of Kazakhstan.

Registration certificate No. 17001-Ж from 27.03.18

Periodicity: 4 times a year

Circulation: 35 copies

Address of printing house: 13/1 Kazhimukan str., Astana, Kazakhstan 010008; tel.: +7(7172) 709-500 (ext.31432)

© **L.N.Gumilyov Eurasian National University**

Главный редактор
д.п.н., профессор
А. А. Молдажанова (Казахстан)

Зам. главного редактора (педагогика)	Г.Ж. Менлибекова , д.п.н., проф. (Казахстан)
Зам. главного редактора (психология)	А.Р. Ерментаева , д.пс. наук, проф. (Казахстан)
Зам. главного редактора (социология)	Н.О. Байгабылов , PhD (Казахстан)

Редакционная коллегия

Иванова Г.П.	д.п.н. (Россия)
Исламова З.М.	к.п.н., доцент (Россия)
Кажгалиева А.	докторант (Казахстан)
Калдыбаева О.В.	PhD (Казахстан)
Колева И.	докт. (Болгария)
Сейтказы П.Б.	д.п.н., проф. (Казахстан)
Сунарчина М.М.	д.с.н., проф. (Россия)
Толубекова Р.К.	д.п.н., проф. (Казахстан)
Уразбаева Г.Т.	д.п.н., проф. (Казахстан)
Хан Н.Н.	д.п.н., проф. (Казахстан)
Хаяти Тюфекчиоглу	д.с.н., проф. (Турция)
Шайхисламов Р.Б.	д.с.н., проф. (Россия)
Шалгынбаева К.К.	д.п.н., проф. (Казахстан)

Адрес редакции: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. Сагпаева, 2, каб. 408,
Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева
Тел.: +7(7172) 709-500 (вн. 31432)
E-mail: vest_pedpsysoc@enu.kz

Ответственный секретарь, компьютерная верстка: А. С. Жуматаева

Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева.

Серия: ПЕДАГОГИКА. ПСИХОЛОГИЯ. СОЦИОЛОГИЯ.

Собственник: РГП на ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева» МОН РК
Зарегистрирован Министерством информации и коммуникаций Республики Казахстан.

Регистрационное свидетельство № 17001-Ж от 27.03.18 г.

Периодичность: 4 раза в год

Тираж: 35 экземпляров

Адрес типографии: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. Кажымукана, 13/1, тел.: +7(7172)709-500 (вн.31432)

МАЗМҰНЫ

ПЕДАГОГИКА

<i>Әбілдина Ж.Қ., Әлімқұлова Ә.Ж., Молдумарова Ж.Қ., Молдумарова Ж.Е., Әбілдина Р.К.</i> Динамикалық виртуалды орта оқу сапасын арттыру факторы ретінде	8
<i>Байсалықова Ш.А., Баегизова А.С.</i> ЖОО-ғы білім беру барысында пәнаралық интеграция техникалық ғылым және технологиялар деңгейінде оқу үрдісіне пәнаралық интеграцияның даму тенденциялары	16
<i>Байсарина С.С., Әскербекова А.Е.</i> Студенттердің өзіндік жұмыстарын ұйымдастыру жолдары	22
<i>Байсарина С.С., Сламбекова Т.С., Боранбаева М.С.</i> Деңгейлеп саралап оқыту технологиясының ерекшеліктері	31
<i>Бурмистрова В.А., Исатаева М.С.</i> Студенттердің оқу және оқудан тыс зерттеу жұмыстарының интеграциялық ерекшеліктері: ғылыми-бағдарланған тәсілдеме	38
<i>Каратаева А.А., Рахимжанова Л.Б.</i> Информатика курсына экономикалық есептерді модельдеуге оқыту технологиясы	47
<i>Көксеген Ә.Е.</i> Информатика пәні бойынша ағылшын тілінде педагогтардың қайта даярлау және біліктілігін артыруға арналған on-line оқу орталығын жасау	56
<i>Нурлыбекова А.Б., Полатова С.Д., Сырлыбаева Э.М.</i> Университетте шетел тілін оқытудағы көптілді топтарда тиімді тәсілдерді қолдану	61
<i>Серік М., Мухамбетова М.Ж., Құлтан Я.</i> «Клиент-сервер технологиясы» курсы бойынша жоғары оқу орнында білім берудің дидактикалық негіздері туралы	68
<i>Туралбаева А.Т.</i> Фасилитациялау біліктілікті арттыру жүйесінің негізгі ұстанымдарының бірі	74
<i>Шалғынбаева Қ.Қ., Махадиева А. К.</i> Отбасындағы модельдің бұзылуы зорлық-зомбылықтың қайнар көзі	81

ПСИХОЛОГИЯ

<i>Ерментаева А.Р., Әубәкірова Ж.Қ., Әуренова М.Д.</i> Студенттерді субъект-бағдарлы психологиялық дайындаудың рөлі мен маңызы	89
<i>Урузбаева Г.Т., Валиева А.Б., Айтышева А.М.</i> Әлеуметтік саладағы болашақ мамандардың этникалық күзіреттілігі	97

ӘЛЕУМЕТТАНУ

<i>Мәтібаев Т. Б.</i> Әлеуметтік ынтымақтастық: тұжырымдама	102
<i>Накипбаева Ж.А.</i> Жаһандану жағдайындағы әйелдердің халықаралық некелік көші-қоны	108
<i>Тұрсынбаева Б.Ж., Байгабылов Н.О.</i> Экологиялық сананы қалыптастырудың әлеуметтанулық аспектілері	114
<i>Урузбаева Н.А., Мусина К.П.</i> Қазақстанда өнімді жұмыспен қамту және бұқаралық кәсіпкерлікті дамытуды әлеуметтік-экономикалық талдау	121

CONTENTS

PEDAGOGY

<i>Moldoudarova Zh. K., Abeldina Zh. K., Alimkulova E. Zh., Molmudarova Zh. E., Abeldina R. K.</i> Dynamic virtual environment as a factor in improving the quality of education	8
<i>Baisalikova Sh. A., Bayegizova A. S.</i> Development trends of interdisciplinary integration in the educational process of the university at the level of technological sciences and technologies ...	16
<i>Baisarina S. S., Askerbekova A. E.</i> Ways of organizing independent work of students	22
<i>Baisarina S. S., Slambekova T. S., Boranbaeva M. S.</i> Features of differentiated learning technologies	31
<i>Burmistrova V. A., Issatayeva M. S.</i> Features of the integration of training and extracurricular research work of students: a science-oriented approach	38
<i>Karatayeva A. A., Rakhimzhanova L. B.</i> Technology for training on modeling of economic tasks in the informatics course	47
<i>Koxegen A. E.</i> Creating on-line center for retraining and qualifications increasing the teachers computer science in English	56
<i>Nurlybekova A. B., Polatova S. D., Sirlibaeva E. M.</i> The usage of effective approaches in teaching a foreign language in the multilingual University groups	61
<i>Serik M., Mukhambetova M., Kultan J.</i> About didactic foundations of teaching in higher education by the client-server technology course	68
<i>Turalbayeva A. T.</i> Facilitation as one of the basic principles of the advanced training system ...	74
<i>Shalgynbayeva K. K., Makhadiyeva A. K.</i> Disruption of the family model as a source of violence	81

PSYCHOLOGY

<i>Yermentayeva A. R., Aubakirova Zh. K., Aurenova M. A.</i> Role and importance of subject-oriented psychological training of students	89
<i>Uruzbayeva G. T., Valiyeva A. B., Aitysheva A. M.</i> Ethnic competence of the future specialist social sphere	97

SOCIOLOGY

<i>Matibaev T. B.</i> Social cooperation: concept and essence	102
<i>Nakipbayeva Zh.</i> International marriage migration of women in globalization conditions	108
<i>Tursynbayeva B. Zh., Baigabylov N. O.</i> Social aspects of the formation of the ecological consciousness	114
<i>Uruzbayeva G. T., Valiyeva A. B., Aitysheva A. M.</i> Ethnic competence of the future specialist social sphere	121

СОДЕРЖАНИЕ

ПЕДАГОГИКА

<i>Абильдина Ж.К., Алимкулова Э.Ж., Молдумарова Ж.К., Молдумарова Ж.Е., Абильдина Р.К.</i> Динамичная виртуальная среда как фактор повышения качества обучения	8
<i>Байсалыкова Ш.А., Баегизова А.С.</i> Тенденции развития междисциплинарной интеграции в образовательном процессе вуза на уровне технологических наук и технологий	16
<i>Байсарина С.С., Аскербекова А.Е.</i> Способы организации самостоятельной работы студентов	22
<i>Байсарина С.С., Сламбекова Т.С., Боранбаева М.С.</i> Особенности дифференцированных технологий обучения	31
<i>Бурмистрова В.А., Исатаева М.С.</i> Особенности интеграции учебной и внеучебной исследовательской работы студентов: научно-ориентированный подход	38
<i>Каратаева А.А., Рахимжанова Л.Б.</i> Технология обучения моделированию экономических задач в курсе информатики	47
<i>Коксеген А. Е.</i> Создание on-line центра по переподготовке и повышения квалификации педагогов информатики на английском языке	56
<i>Нурлыбекова А.Б., Полатова С.Д., Сырлыбаева Э.М.</i> Использование эффективных подходов в обучении иностранному языку в полиязычных группах университета	61
<i>Серик М., Мухамбетова М.Ж., Култан Я.</i> О дидактических основах обучения в вузах по курсу «Клиент-серверные технологии»	68
<i>Туралбаева А.Т.</i> Фасилитация как один из основных принципов системы повышения квалификации	74
<i>Шалгынбаева К.К., Махадиева А. К.</i> Нарушение семейной модели как источник насилия	81

ПСИХОЛОГИЯ

<i>Ерментаева А.Р., Аубакирова Ж.К., Дуренова М.Д.</i> Роль и значение субъектно-ориентированной психологической подготовки студентов	89
<i>Урузбаева Г.Т., Валиева А.Б., Айтышева А.М.</i> Этническая компетентность будущего специалиста социальной сферы	97

СОЦИОЛОГИЯ

<i>Матибаев Т.Б.</i> Социальное сотрудничество: концепция и сущность	102
<i>Накипбаева Ж.А.</i> Международная брачная миграция женщин в условиях глобализации.....	108
<i>Турсынбаева Б.Ж., Байгабылов Н.О.</i> Социальные аспекты формирования экологического сознания	114
<i>Урузбаева Н.А., Мусина К.П.</i> Социально-экономический анализ развития продуктивной занятости и массового предпринимательства в Казахстане	121

ПЕДАГОГИКА PEDAGOGY

МРНТИ 14.35.07

**Ж.Қ. Әбільдина, Э.Ж. Әлімқұлова, Ж.Қ. Молдумарова,
Ж.Е. Молдумарова, Р.К. Әбільдина**

*С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Астана, Қазақстан
(E-mail: abel-09@yandex.kz, alimkulova_ema@mail.ru, jibek-mol@mail.ru,
moldumarova@mail.ru, rauza-k12@mail.ru)*

Динамикалық виртуалды орта оқу сапасын арттыру факторы ретінде

Аннотация. Оқу үрдісінде білім алушы пен оқытушы арасындағы өзара байланыс, әсіресе таным сапасын тереңдетіп күшейту, ынталандыру үшін маңызды. Мықты виртуалды білім беру ортасымен бірлескен іс-әрекет - оқу сапасы мен тиімділігін арттырудағы маңызды фактордың бірі. Бұл ретте пайдаланылатын виртуалды құралдар мен бағдарламалық өнімдер —электрондық білім берудегі интерактивті элементтер, әсіресе жаратылыстану ғылыми пәндерді оқытуда маңызды. Мақаладағы зерттеу нысаны білім алушылардың оқу қызметі мен қалыптастырылған виртуалды білім беру кеңістігінің динамикалық өзара байланысы, жылдам жетілдірілген, көпденгейлі оқу және көпфункционалды жүйені біріктіретін әдістемелік-педагогикалық технологиялар, ақпараттық ресурстар мен қазіргі заманғы бағдарламалық құралдар. Виртуалды орта білім алушының оқуда жеке материалды оқу, меңгеру қарқынын ғана емес материалды зерделеу және қабылдау типтерін дарландыруға мүмкіндік береді деген қорытынды жасалды. Білім беру кеңістігін виртуалдандыру білім алушылардың Internet желісінен зерттеу материалдарын өз бетінше іздеуге, проблемалық сұрақтарға жауап табуға көмекке жүгінуге мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: Динамикалық виртуалды орта, электронды оқу, мультимедиялық технология, интерактивті оқыту.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2018-125-4-8-15>

Кіріспе. Ғылыми-жаратылыстану пәндерін оқу білім берудің барлық бағыттары бойынша орта және жоғары білім беру дайындығына қажетті бөлігі болып табылады.

Білім беру жүйесінің құрамдас бөліктерінің бірі ретінде, жоғары мектептің кейбір жағдайларда кеш қалуы бүгінде уақытқа қатысты қиындықтардан көріп отыр, ол қиындықтардың негізі бастауы орта мектепте оқыту процесінде қаланған.

Міндеттердің қойылымы. Соңғы жылдары Қазақстанның жоғары білім беру жүйесінде түбегейлі қайта құрулар көп болды және әлі де болып жатыр. Дәстүрлі оқу-тәртіптік қатаң білім беру моделі еркін кредиттік оқыту жүйесіне ауысты, білім алушы өз орбитасының шеңберінде білім таңдау құқығын пайдаланып, педагогтармен тең дәрежеде ынтымақтаса отырып іс-әрекет жасай алады.

Көптеген елдердің білім беру жүйесінің маңызды құрамдас бөлігі қазіргі заманғы оқу үдерісін компьютерлік технологиялар негізінде инновациялық тәсілдерді жаппай пайдалану [1].

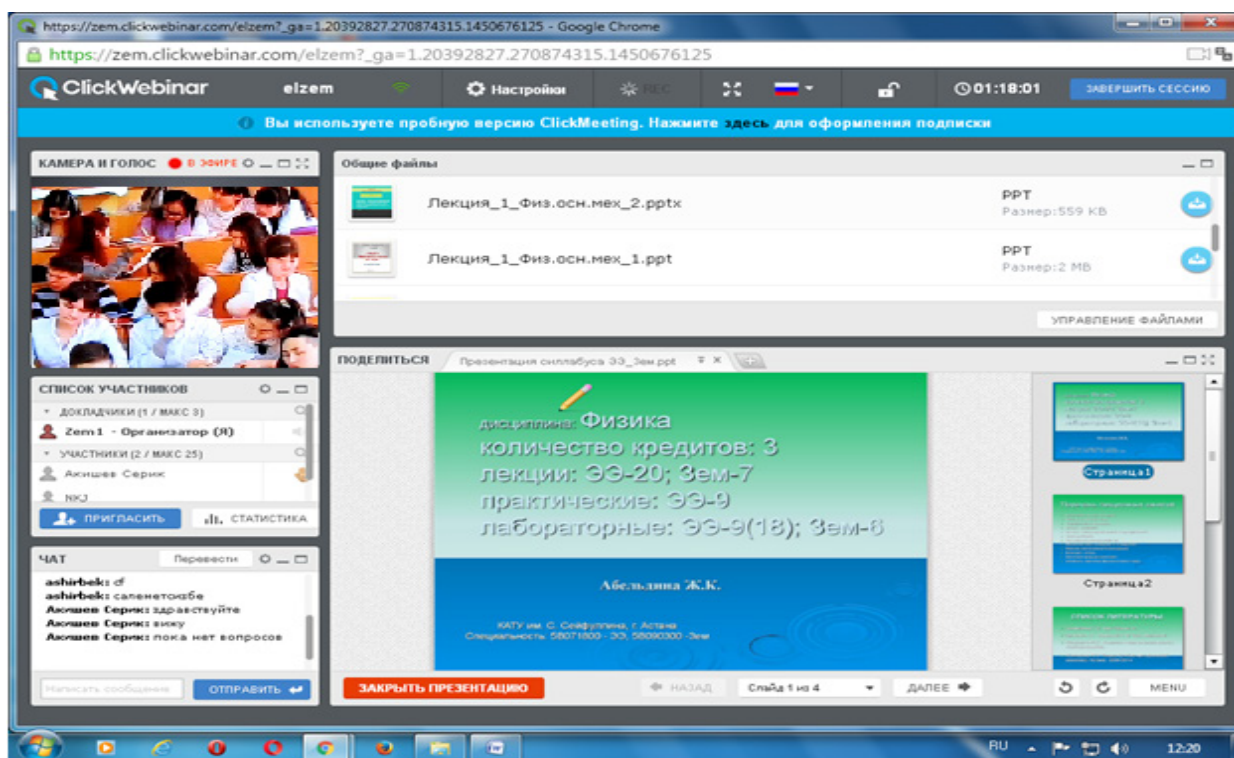
Компьютерлік технологиялар – бұл оқудың, оқытудың шекарасын кеңейтуге мүмкіндік беретін, білім берудің әдістері мен формаларын түрлендіретін құрал. Егер

оқытушы кезінде тек тақта мен борды ғана пайдаланған болса, алдына мәселе қойып оны сол аудиторияда шешкен болса, тәжірибе жасап немесе кино және бейне фильмдер фрагменттерін көрсеткен болса, ал бүгін интернеттің көптүрлі мүмкіндіктерін пайдалана алады, сабақты online режимінде жүргізе алады [2].

Оның үстіне қазір студенттердің қашықтықтан оқу мүмкіндігі бар, өздеріне қажетті пәндерді өзіне ыңғайлы уақытта және оқудың ыңғайлы формасын таңдап, тапсырманы қабылдар, оқытушымен интерактивті қарым-қатынас орнатады.

Зерттеу әдістері. Жоғары оқу орындарында оқытудың бірнеше түрлерін қолдану тәжірибесі бар: дәстүрлі, білім алушылар кесте бойынша, интернетті пайдалана отырып қашықтан оқыту, сондай-ақ аралас сессиялар және оқытушы кеңес беруі т.б. Қазіргі оқыту жүйесінің қай формасы болмасын заман талабын қанағаттандыратын білімді және сәйкес білім алушыларды көздейді.

Контент мамандықтың оқу-әдістемелік кешені толық қамтуы тиіс, мамандықтың типтік жоспары, оқу жұмыс жоспары, барлық оқу жылдарына, яғни курстарға семестрлер бойынша жұмыс жоспары, элективті пәндер каталогы, пәннің оқу-әдістемелік кешені, типтік бағдарламалар, пәндердің жұмыс оқу-бағдарламалары силлабустар, дәріс материалы, зертханалық практикум, практикалық және семинарлық сабақтар, өздік жұмысы үшін тапсырмалар, бақылау-өлшеу құралдары мен әдебиеті.

1 сурет. С.Сейфуллин атындағы ҚАТУ қашықтықтан оқыту факультетінің студенттерімен Online сабақ

Барлық материалды оқытушы дайындап құрады, сондықтан компьютерді игерудің қарапайым дағдыларын педагог және білім алушылардың білуі шарт.

Нәтижелер және талқылау. Физика пәні бойынша контентке электрондық оқу-әдістемелік кешендер әзірленіп енгізілді. Оқытушының дәрістеріне қол жеткізуге, студенттерге өз бетінше тестілеу жүргізуге мүмкіндік беретін компьютерлік оқыту және бақылау бағдарламаларына және оны қолдануға сілтеме беретін, анықтамалықтар

дайындалды. Физиканы оқитын студенттер «Жалпы физика курсынан Виртуалдық зертхана» компьютерлік зертханалық жұмыстар жинағы – физикадан жаттығуларды қолданды, онда физиканың барлық бөлімдері: механика, молекулалық физика және термодинамика, электромагнетизм, оптика, атомдық физика бойынша зертханалық жұмыстар жасауға болады [3].

2 сурет. Студенттер физикадан виртуалды зертхана сабағында

Интерактивті тақта функционалдық мүмкіндіктер мен бағдарламалық қамтамасыз етудің кең спектрін ұсынады. Онда сурет, сызба, тәжірибе нақты түспен, қимылмен, дыбыспен сүйемелденеді және кейбір өте нәзік талғампаз сипаттағы ерекшеліктерді зерттеу, кері бағыттағы үрдістерді де көруге болады. Сонымен қатар интернетке және басқа да пайдаланушыларға қосылу, сабақты онлайн режимінде өткізу мүмкіндіктері пайдаланылады. Біз бағдарламалық қамтамасыз ету интерактивті тақта Interwrite™ Board (бесінші және жетінші нұсқасы) көмегімен физиканың бөлімдері бойынша бірнеше дәріс әзірленді.

Интерактивті тақта Interwrite™ Board мультимедиялық проектор компьютермен бірлестікте оқытушының сабақты ұйымдастырып өткізудің кең мүмкіндіктерін береді. Атап айтқанда:

- «конспектімен» сабақты дәстүрлі тақтада,
- компьютерде әр түрлі қосымшаларды (бағдарламалардың) іске қосу және тақта бетінде оларды толық басқару,
- графикалық және бейне материалдармен жұмыс
- Интернетке ену және интернет-сайттарды қарау,
- тақтадағы материалдардың үстінен түсіндірмелер келтіру (бұл ретте барлық жазылған жазбалар компьютер жадында сақталады, және қажетті және білім алушыларды қызықтыратын жерлеріне қайталап қанша қажет болса сонша рет айналып келу мүмкіндігі бар),
- сабаққа қажетті материалдарды алдын-ала дайындау үшін (сабақ үстінде жаңа материалды тақтада жазып, қайта өшіруге уақыт жұмсалмайды),
- сабақ өткізу барысында дайындалған материалдарға өзгертулер мен түзетулер (болған жағдайда) және толықтырулар енгізу,
- хаттамалау (тақтада жауап берген білім алушылардың жұмыстарын файл түрінде сақтау),

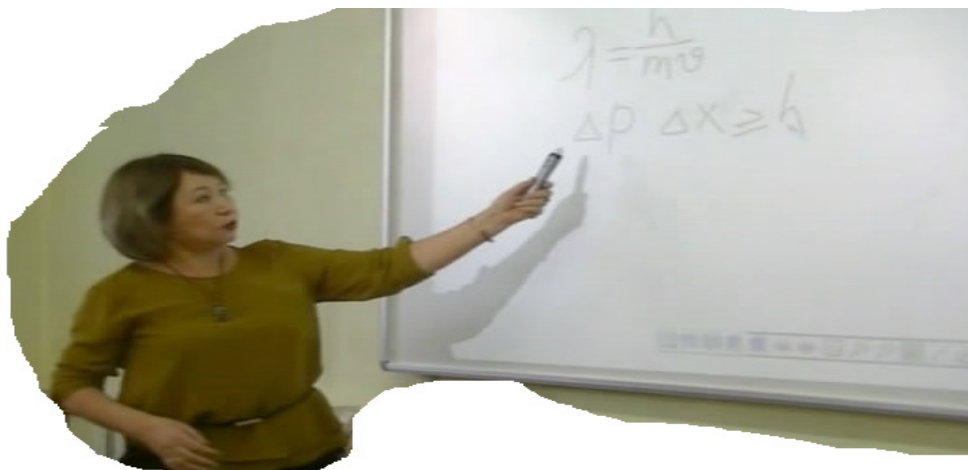
- объектілермен интерактивті өзара әсерлестіру,
- сабақ барысының бейне жазылуы.

Интерактивті тақтамен жұмыста арнайы бағдарламалық қамтамасыз ету пайдаланылады, ол тақтамен бірге дискіде жеткізіледі және тақта қосылған компьютерге орналастырылады. Интерактивті тақтаға бағдарламалық қамтамасыз ету орнатылғаннан кейін компьютер бетінде Interwrite™ белгіше пайда болады. Құрылғылар алаңы .

Құрылғылар алаңы тек басқаруға қосар құрылғыларды Interwrite™ (интерактивті тақта, радио-планшет және білім жүйесін жедел бақылау) ғана емес әр түрлі жұмыс режимдерін іске қосуға мүмкіндік береді. Интерактивті тақтамен жұмыс екі режимде болуы мүмкін:

- интерактивті режим;
- Office режимі.

Қандай да бір іс-әрекет орындау үшін (құрылғылармен басқару немесе жұмыс режимін өзгерту) тінтуірдің сол түймешігін шертесіз . Экранда диспетчер құрылғы Interwrite™ мәзірі пайда болады, тінтуірдің сол түймешігін басып өзіңізді қызықтырған пункті таңдайсыз. Office режимінде жұмыс материалды көрсету үшін дайындықта ерекше қиындықтар туғызбайды, графикалық бағдарламалар және бұрынғы ұқсас офистік бағдарламалар ресурстарымен жұмыс жасау дағдыларын пайдалануға мүмкіндік береді.

3 сурет. Физика бойынша дәрістерде интерактивті тақтаны пайдалану

Бұл жерде аса маңызды процесс интерактивті режимде жұмыс жасауға әдістемелік және иллюстративті қамтамасыз ету материалдарын дайындау. Алайда, электрондық тақтаны пайдалану кезінде кемшіліктер де кездеседі, материал мәтіні нашар қабылданады, мысалы, формулаларда әрбір студент алдында орнатылған дербес дисплейді пайдаланған дұрыс. Сонымен қатар, физикадан графикалық объектілері және формулалары қайта жүктеу керек, ол интерактивті тақтамен жұмыс жасауда үнемі ыңғайлы бола бермейді.

Қосымша ақпарат көздерін (интернет желісі) пайдалану, бұл тақырып бойынша қолда бар ақпараттарды жаңа мәліметтермен толықтыруға ұмтыла отырып пайда болған мәселені болмаса жағдаятты шешу жолдарының бірі. Осылайша білім алушы тақырып бойынша алдындағы білгенін еске түсіріп қалпына келтіру үшін бірлескен жұмысқа қатысады, сол тақырып бойынша алған білімді талдап, алдағы уақытта оқитын тақырып туралы ойлануға мәжбүр болады. Білім неғұрлым сапалы әрі жүйелі деп саналады, егер адам өзі білетін және түсінетін білімді тереңдетіп одан әрі жетілдіретін болса ғана.

Компьютерлік технологиялар білімді бақылауда, білік пен дағдыны бағалауда тестілік сұрақтарды тестілік қабықшаға енгізу жиі қолданылады. Бақылаудың компьютердегі ойын түріндегі формасы қолданылатын болса, ол білім алушылардың қызығушылығын тудыратын тиімді бақылау жолы ретінде қарастырылады. Өйткені білім алушылар білім деңгейін әдебиеттерден немесе интернет «қойма» қарап жан-жақты ізденісте болады. Алайда, бұл күрделі жұмыс, себебі мұндай бағдарламалар құру әдетте оқытылатын пән бейіні бойынша мамандар мен сарапшылар және кәсіби компьютер мамандарынан құрылған командалық біріккен жұмысты қажет. Көп жағдайда оқу процесінде пайдаланылатын оқыту бағдарламалары әдетте, мазмұн жағынан және интерфейс жағынан «кедей». Сондықтан ол оқытуда білім алушының дағдысы мен іскерлігін аздап жетілдіруге мүмкіндік береді, бірақ тез жалықтырады, сәйкесінше тиімділігі өте аз.

Алғашқы кезде оқуда компьютерлік технологияларға білім алушылар қызығушылық танытқанымен, тұрақты бақылау және ынталандыру түріндегі аралық бағалау болмаса білім алушылардың оқуға деген қызығушылықтарының төмендейтіні байқалды. Білім алушылардың зерделеу орбитасы әртүрлі, біреулері өте жылдам қабылдайды, оларға барлық қадамды егжей-тегжейлі түсіндіру қызықсыз және олар тезірек нәтижеге жетуге тырысады. Ал кейбіреулері қойылған міндетті өте баяу қабылдайды, міндетті шешудің алгоритмін бірнеше рет қайталап түсіндіруді қажет етеді. Практикалық сабақтарда көрсеткендей пәндерді оқытуда оқытудағы компьютерлік технологияны дәстүрлі тәсілдермен біріктіріп, сабақтастыра отырып қолдану кейбір дағдылар мен тәсілдерді жетілдіретін тренажерлар ретінде пайдалануда тиімді.

Бағдарлама экран мониториянда физикалық экспериментті шынайы жасап жатқандай, электр схемаларын құрастырып, олардың жұмыстарын жүргізуге, электр шамаларын өлшеуге мүмкіндік беретін электронды конструктор. Осындай конструктор көмегімен электр сұлбаларындағы жұмыс принциптерімен танысуға, ток өлшеуге, кернеуді анықтауға болады. Сонымен қатар қазіргі заманғы өлшеу аспаптарын (мультиметр, екіканалды осциллограф) қолдана отырып жекелеген бөлшектерде айнымалы токтың түрлерін, ток арасындағы фазалардың қозғалысын, айнымалы ток тізбектеріндегі кернеуді бақылау, тізбекті және параллель тербелмелі контурдағы резонанс құбылысын зерттеу, айнымалы ток үшін электр сүзгішін құру принципін зерттеу мүмкіндігі бар.

Виртуалды зертхана тәжірибелерді орындауда шынайылыққа барынша жақындатады, сонымен бірге тәжірибені нақты орындауға шығындалатын қажетті материалдар мен реактивтерді үнемдейді. Компьютерлік зертханалық жұмыс эстетикалық жағынан тартымды, тез ескіріп, тозбайды, әрқашан жұмысқа дайын, білім алушылардың

киімін ластамайды. Физикадан виртуалды зертхананы енгізу университетте қашықтан оқыту формасын дайындау процессін аяқтауға мүмкіндік берді. Дегенмен әлі күнге дейін қашықтан оқытуда білім алушылардың зертханалық жұмыстарды орындау мүмкін еместігі туралы сұрақ шешімін таба алмай отыр.

С. Сейфуллин атындағы ҚАТУ бірнеше жылдар бойы студенттік топтарда виртуалды ортаның білім алушыларға тигізетін әсерін анықтау мақсатында зерттеулер жүргізілді [4], компьютерлендіру білім алушылардың пәнді меңгеру деңгейіне, танымдық қызметін жетілдіруге қалай әсер етеді. Эксперимент зертханалық-тәжірибелік сабақтарды орындау кезінде жоспарлы оқу-зерттеу жұмыстары шеңберінде жүргізілді. Студенттер зертханалық жұмыс дәстүрлі зертханада жүргізілетін «бақылау тобы» және жұмыстың бір бөлігі дәстүрлі түрде, ал бір бөлігі виртуалды зертханада жүргізілетін «эксперименталды топ» немесе «аралас топ» болып бөлінді.

Білім сапасының мониторингі оқытудың кез-келген кезеңінде білімді бағалаудың критерийлерін белгілеуді әзірлеуді көздейді. Бұл мәселеге жақындаудағы амал-тәсілдердің бірі білім алушылардың үлгерім рейтингісін есептеу болуы мүмкін. Студенттердің білім деңгейін бағалау ЖОО 2009 жылдан бастап қолданыста келе жатқан автоматтандырылған ақпараттық жүйесінде (ААЖ), электрондық журналдың көмегімен үлгерім рейтингісі арқылы жүзеге асырылады.

Тұжырым. Зерттеу нәтижелері бойынша виртуалды орта білім алушының тек материалды оқу қарқынын арттыруда ғана емес, логика және материалды зерделеу және қабылдау типі бойынша да, сабақты сырқаттануына байланысты немесе басқа да дәлелді себептермен босатқан студенттер үшін де қашықтан оқытуды ұйымдастыруда дайындалуға мүмкіндік береді деген қорытындыға келеміз. Білім беру кеңістігін виртуалдандыру студенттерге материалдары Internetе жарияланған материалдардан өз бетінше зерттеу-ізвестіруде, проблемалық сұрақтарға жауап дайындауда арнайы баяндамалар мен рефераттарды іздеуде көп көмек көрсетеді. Ақпаратты жинау және өңдеу жылдамдығы мен дәлдігі бірнеше есе артады, компьютерлік тестілеу және білімді бақылауды енгізу арқасында жиналған аналитикалық материалдарға шұғыл түзетулер мен өзгерулер енгізуге болады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Aitor Roviraab, Mel Slatercb. Reinforcement Learning as a tool to make people move to a specific location in Immersive Virtual Reality // International Journal of Human-Computer Studies. -2017. -Vol. 98, - P. 89-94.
- 2 María Blanca Ibáñez, José J.García Rueda, David Maroto, Carlos Delgado Kloos. Collaborative learning in multi-user virtual environments, Journal of Network and Computer Applications. -2017. -Vol. 36. – No 6. – P. 1566-1576.
- 3 Abeldina Zh., Moldourova Zh., Abeldina R.K., Moldoudarova Zh.E, Makysh G. Experience in Education Environment Virtualization within the Automated Information System “Platonus” (Kazakhstan) // IJESSE- International Journal of Environmental and Science Education. -2016. -Vol. 11. - No 18 - P. 12512-12527.
- 4 Абельдина Ж.К., Нурбаева Э.А., Молдумарова Ж.К. Виртуализация образовательной среды в современной системе обучения // Вестник Евразийского национального университета им. Л.Н.Гумилева – 2015. - Т. -109, № 6 . – С. 6-12.

**Ж.К. Молдумарова, Ж.К. Абельдина, Э.Ж.Алимкулова,
Ж.Е. Молдумарова, Р.К. Абельдина**

*Казахский агротехнический университет им.С.Сейфуллина,
Астана, Казахстан*

Динамичная виртуальная среда как фактор повышения качества обучения

Аннотация. Контакт студента и преподавателя имеет большое значение при обучении, в особенности, для усиления мотивации и углубления познавательного процесса. Такое взаимодействие, подкрепленное виртуальной образовательной средой, может быть мощнейшим фактором повышения качества и эффективности обучения. Используемые при этом виртуальные инструменты и программные продукты - важнейшие интерактивные элементы электронного образовательного процесса, особенно, при изучении естественнонаучных дисциплин. Объектом исследования в статье является динамичное взаимодействие участников учебной деятельности и сформированного виртуального образовательного пространства, представляющего собой быстроразвивающуюся, многоуровневую и многофункциональную систему, объединяющую методико-педагогические технологии, информационные ресурсы и современные программные средства. Был сделан вывод, что виртуальная среда позволяет индивидуализировать обучение не только по темпу изучения материала, но и по логике и типу восприятия учащихся. Виртуализация образовательного пространства предоставляет студентам возможность самостоятельного исследовательского поиска материалов, опубликованных в Internete, и помощь в поисках ответов на проблемные вопросы.

Ключевые слова: динамичная виртуальная среда, электронное обучение, мультимедийная технология, интерактивное обучение.

**Zh. K. Moldoudarova, Zh.K. Abeldina, E.Zh.Alimkulova,
Zh.E. Molmudarova, R.K. Abeldina**

S.Seifullin Kazakh AgroTechnical University, Astana, Kazakhstan

Dynamic virtual environment as a factor in improving the quality of education

Abstract: The contact of the student and the teacher has a great importance in teaching, especially for enhancing the motivation and deepening of the cognitive process. Supported by a virtual educational environment, such interaction can be the most powerful factor in improving the quality and effectiveness of training. The virtual tools and software used in this process are the most important interactive elements of the electronic educational process, especially when studying the natural sciences. The object of research in the article is the dynamic interaction of participants in educational activities and the formed virtual educational space, which is a rapidly developing, multi-level and multifunctional system, combining methodological and pedagogical technologies, information resources and modern software. It was concluded that the virtual environment allows individualizing learning not only according to the pace of studying the material, but also according to the logic and type of perception of students. The virtualization of the educational space provides students with the opportunity of independent research search for materials published in Internet, provides assistance in finding answers to problematic issues.

Keywords: Dynamic virtual environment, e-learning, multimedia technology, interactive learning

References

- 1 Aitor Roviraab, Mel Slatercb. Reinforcement Learning as a tool to make people move to a specific location in Immersive Virtual Reality, International Journal of Human-Computer Studies, 98, 89-94 (2017).
- 2 María Blanca Ibáñez, José J.García Rueda, David Maroto, Carlos Delgado Kloos. Collaborative

learning in multi-user virtual environments, Journal of Network and Computer Applications, 36(6), 1566-1576 (2017).

3 Abeldina Zh., Moldourova Zh., Abeldina R.K, Moldoudarova Zh.E., Makysh G. Experience in Education Environment Virtualization within the Automated Information System “Platonus” (Kazakhstan), IJES- International Journal of Environmental and Science Education, 11(18), 12512-12527 (2016).

4 Abeldin Zh.K., Nurbaeva E.A., Moldoudarov Zh.K. Virtualizatsiya obrazovatelnoy sredy v sovremennoy sisteme obucheniya [Virtualization of the educational environment in the modern system of education], Vestnik Evrazijskogo nacional'nogo universiteta imeni L.N. Gumileva [Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University], 109 (6), 6-12 (2015). [in Russian]

Сведения об авторах:

Молдумарова Ж.К. – экология кафедрасының аға оқытушысы, С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Жеңіс даңғылы, 62, Астана, Қазақстан.

Абельдина Ж.К. – физика және химия кафедрасының профессор м.а., физика-математика ғылымдарының кандидаты, С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Жеңіс даңғылы, 62, Астана, Қазақстан.

Алимкулова Э.Ж. – физика және химия кафедрасының меңгерушісі, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Жеңіс даңғылы, 62, Астана, Қазақстан.

Молдумарова Ж.Е. – Кадастр және бағалау кафедрасының аға оқытушысы, С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Жеңіс даңғылы, 62, Астана, Қазақстан.

Абельдина Р.К. – Жер ресурстарын басқару, архитектура және дизайн факультетінің деканы, экономика ғылымдарының кандидаты, С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Жеңіс даңғылы, 62, Астана, Қазақстан.

Moldumarova Zh.E. - Senior teacher of the cadastre and appraisal department, S.Seifullin Kazakh Agrotechnical University, Pobeda Avenue, 62, Astana, Kazakhstan.

Abeldina Zh.K. - Associate professor of the department of physics and chemistry, candidate of physical and mathematical sciences, S.Seifullin Kazakh Agrotechnical University, Pobeda Avenue, 62, Astana, Kazakhstan.

Alimkulova E.Zh. - Head of the department of physics and chemistry, candidate of pedagogical sciences, S.Seifullin Kazakh Agrotechnical University, Pobeda Avenue, 62, Astana, Kazakhstan.

Moldumarova Zh.K. - Senior lecturer of the department of ecology, S.Seifullin Kazakh Agrotechnical University, Pobeda Avenue, 62, Astana, Kazakhstan.

Abeldin R.K. - Dean of the faculty of Land management, architecture and design, PhD in economics, S.Seifullin Kazakh Agrotechnical University, Pobeda Avenue, 62, Astana, Kazakhstan.

IRSTI 14.35.09

Sh. A. Baisalikova¹, A.S. Bayegizova²

¹ *S.Seifullin Kazakh Agrotechnical University, Astana, Kazakhstan*

² *L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan*
(E-mail: ¹*baisalikova_83@mail.ru*, ²*baegiz_a@mail.ru*)

Development trends of interdisciplinary integration in the educational process of the university at the level of technological sciences and technologies

Abstract. Interdisciplinary integration as a process of mutual coordination of the educational disciplines from the point of view of unified, continuous and integral development of professional activity is considered. From the positions of competences of the interdisciplinary integration is becoming the logical basis for the self-development of the future expert. The main features of interdisciplinary interaction in educational process, conditions of successful implementation of interdisciplinary integration in educational practice of high school are dwelled on.

Keywords: interdisciplinary integration, content of higher education, subject structure of scientific knowledge, logic and structure of formation of personality, complex training, training situations, network educational and methodical complexes.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2018-125-4-16-21>

One of the most important methodological foundations of the modern educational process is interdisciplinary integration. The development of modern scientific knowledge, which leads to the emergence of new scientific disciplines, must inevitably take into account the processes of its interdisciplinary integration. From the perspective of the formation of competences, interdisciplinary integration becomes the logical basis for the self-development of the future specialist. Interdisciplinary links lead to the integration of subject areas in the learning system, which are based on the assimilation of disparate knowledge by students in the study of a large number of academic disciplines. The need for the synthesis of knowledge, their integrated assimilation and application in practical professional activities and human life becomes the basis for the development of interdisciplinary integration at all levels. From the standpoint of modern requirements for the content of higher professional education, the future specialist should not only possess knowledge, skills and skills, but also interdisciplinary professional mobility. This is determined, among other things, by the need to react promptly to constantly emerging changes in professional scientific theoretical and practical activities.

Interdisciplinary integration is based on the idea of comprehensive education, which has been thoroughly studied in pedagogy and pedagogical psychology. The complex system of instruction (from Latin - “communication”, “association”, “combination”) is based on the need to combine educational material in a certain semantic space.

The idea of integrated learning, which is the forerunner of the idea of interdisciplinary integration, was developed in the last century. At the beginning of the twentieth century, complex methods were considered promising and effective in the education of Germany, Austria, Belgium, Russia and other countries. Soviet pedagogy actively experimented with the complex system of teaching. The studied material in educational institutions was formally organized on the principle of multilateral inclusion of different academic disciplines on the basis of building links between individual subjects. The shortcomings of the system of integrated training were reduced to building formal links between the academic disciplines without regard for their substantive identity. The complex system of education could not create conditions for studying the content aspect of the fundamental sciences, so students and students could not gain in-depth knowledge of individual academic disciplines. From the standpoint of an integrated approach, in particular, the need for structuring the educational material was criticized, and some basic academic disciplines, such as the Russian language or mathematics, were complexly modified to the detriment of content. The idea of comprehensive education in the Soviet education system was that it was based on a general systematization of content that determined the processes of education and was based on attributes that were not basic for the overall subject systematization of scientific knowledge. Mainly, this was undermined both by the idea of structuring the system of received knowledge, and the principles of the student’s personality development. The positive aspects of this process can be attributed to the fact that the true complexity of training takes into account a number of

important components that are combined by the principles of structuring and the logic of the student's personal development. They include: the subject structure of scientific knowledge, the structure of activity, the structure of the personality, the logic of personality formation [4, 482].

In modern pedagogy, the need for interpenetration of the content of educational disciplines, as a rule, is beyond doubt. The methodological basis of interdisciplinary integration is an integrative approach, which is well established in vocational education. However, interdisciplinary integration is an extremely multifaceted phenomenon. Therefore, up to now, among researchers of the phenomenon of integration, representatives of academic pedagogical science and practice, there has not been a single understanding of such concepts as "interdisciplinarity"; "Interdisciplinarity", "interdisciplinary approach", "interdisciplinary integration". Also, there is no single methodology and holistic approach to the methodology, embodying the idea of interdisciplinary integration in the modern educational process.

In interdisciplinary integration processes of association of educational disciplines for the decision of epistemological, methodical, technological and practical problems are reflected. In turn, integration is interpreted by researchers as ensuring the integrity of the learning process. Pedagogical integration becomes the highest form of unity of goals, objectives, methods of presentation of the content of disciplines and is interpreted as the basis for the creation of new pedagogical units of education on the basis of the internal interrelation of educational disciplines and the corresponding didactic justification [1].

Interdisciplinary integration in modern Russian education includes two basic problems, characteristic not only for Russian, but also for foreign pedagogical schools.

The first problem is the development of the student's competence as a process of forming and developing his professionalism and practical application of knowledge. The second problem is personal development, personal self-realization and the practical application of competencies in a particular field of activity, which inevitably and everywhere includes the whole qualitative complex of human culture. Without him, a modern specialist in economics, management, law, pedagogy, psychology, ecology, etc. does not exist. The personal development of the student today in education is realized through interdisciplinary integration [3, 234]. The model of a graduate of a modern university includes a set of general and professional competences that are designed not only to form a high level of his professionalism, but also become the basis for his self-realization. So, interdisciplinary integration in education today becomes the basis of personal self-realization and development of the future specialist.

The main features of interdisciplinary interaction in the educational process can be formulated as follows:

- the structure of modern scientific knowledge is formed in four areas: natural science (knowledge of the natural world and the natural environment of man), techno-knowledge (knowledge of the artificial world and the artificial environment of man), sociology (knowledge of society), humanitarian knowledge (knowledge about a human);

- in the structure of modern scientific knowledge there is a constant and dynamic interaction between all four spheres of modern knowledge. The most interesting happens when different sciences interact;

- knowledge of the humanities penetrates into all spheres of scientific knowledge today. This is manifested in particular in the presence of features of various scientific schools and scientific authorities, in the style and methods of thinking of different researchers, in the presence of heuristic and intuitive methods of work in different areas of scientific knowledge, in the use of the method of associations, etc.

The most significant, in our opinion, is the third position, since it is connected with the general modern tendency of humanization of knowledge. The personal development of the student makes him more receptive and successful in all fields of knowledge and all forms of academic work.

The principle of interdisciplinary integration is also embedded in the notion of "competence". Competence is treated as an integral characteristic of a student. Competence as the development of professionalism in the practical sphere of application is a dynamic set of knowledge, skills, abilities, and personal qualities that a student is required to demonstrate after completing part or all of the educational program using the principles of interdisciplinary interaction.

Interdisciplinary integration is based on the interpenetration of the content of different academic disciplines and the creation of a unified educational space that has a holistic development potential through the use of innovative pedagogical and didactic methods and organizational forms of teaching and the formation of competencies.

One of the most common forms of interdisciplinary integration is traditional integrated training sessions - lectures, seminars, practical work. Dynamic elements of integration can be used in them, which, using certain methods and technologies, make it possible to obtain qualitative pedagogical results. In the process of integration pedagogical principles development, a new type of cognition - cognition of the integral type - is being formed. Applying integration pedagogical principles in the existing subject-modular system of education, the teacher can create his own author's integrated courses. Their development and construction depend on the process of forming specific competencies, as well as on the goals, objectives, the degree of the inclusion of disciplines in the common space of interdisciplinary integration. An integrated problem space, reflecting the degree and nature of interdisciplinary connections, reveals not only the degree of the teacher's professionalism, but also outlines the ways of its further authorial professional growth. In the integration processes, thus, the author's individuality of the teacher is revealed, which will inevitably influence the creative growth and professional training of the student. The goal of creating a modular integrated course is the formation, with the help of integrated means of content, of studying a holistic complex of disciplines. Interdisciplinary integration allows to form the basic complexes of knowledge, skills and skills that include epistemological, axiological, cognitive, communicative, managerial and activity aspects of academic work.

At the same time, taking into account the competence approach and using the knowledge gained in the process of studying the humanities disciplines, philosophy, sociology, history, pedagogy, psychology, the fundamentals of economics and ecology, it is necessary to take into account the competence approach and create a number of mandatory requirements for the teacher.

These requirements can be formulated as follows:

- the availability of consistency in the study of individual academic disciplines in terms of temporal and spatial characteristics (any changes to this requirement must be methodologically substantiated);
- the study of each subsequent discipline must be based on the conceptual basis of the previous discipline, which creates the basis for successful mastering of concepts on an interdisciplinary basis (forms of intermediate control must be subject to this requirement);
- the basic concepts of discipline should have such qualities as continuity and continuity of development;
- in the process of continuous development of the basic concepts of discipline, they are filled with new content, as well as their enrichment with new interdisciplinary connections;
- from the standpoint of the interdisciplinary approach, unity in the interpretation of general scientific concepts in different disciplines is necessary;
- from the standpoint of an interdisciplinary approach, a unified approach to the organization of the learning process is necessary;
- the learning space in all components of the training module should be integrated based on the content of the discipline.

These requirements allow us to formulate the principles for constructing holistic sets of educational disciplines that correspond to the principle of interdisciplinary integration. Interdisciplinary integration, corresponding to the original objectives of the course, assumes a clear structure of the material, the dynamism of the presentation, the relevance of the knowledge obtained. Didactic material at the same time has constantly updated capabilities for the application of a variety of forms and methods of teaching. Working on the basis of the principles of interdisciplinary integration, the teacher performs the following functions: informational, methodical, organizational, consultative, coordinating, controlling. Interdisciplinary integration in modern higher education is impossible without the use of technical means of education and general informatization of education. One of its directions is the creation of interdisciplinary network of teaching and methodical complexes [2].

Interdisciplinary network training and methodological complexes include the following materials: a work program of discipline; methodical recommendations for the implementation of practical and laboratory work; tasks for independent work of students; tests for control and self-control; sample questions for preparation for the exam or offset; methodical instructions for the implementation of the course work (if it is included in the curriculum); bibliographic list and Internet resources; e-course of lectures; materials for further in-depth study of the discipline; criteria for evaluating learning outcomes.

Integration of the network interdisciplinary educational and methodological complex is also provided by the definition of interdisciplinary goals and objectives of training; carrying out hor-

izontal and vertical integration of disciplines; the identification of interdisciplinary links within individual blocks and between the main blocks of disciplines; the allocation of courses that form the basic fundamental concepts; structuring and compiling a network of disciplines and semantic concepts; the definition of the sequence of training at different levels of training [2].

The problem of the formation of evaluation tools in the system of interdisciplinary integration of a modern university has two main aspects in its development. The first aspect is the formation of a fund of evaluation tools from the standpoint of interdisciplinary integration. The second aspect is the ratio of professional and general cultural competences of students, which is the basis for interdisciplinary integration.

The main qualities of evaluation tools, taking into account interdisciplinary interaction, are based on quality control of competence formation. Projected evaluation tools should not only meet the requirement of the structuredness of the educational material included in them, but also its coherence, integrativity, which is important for the process of interdisciplinary interaction.

When assessing the quality of a coherent or parallel study of the disciplines that underlie those or other competences, all types of links between the knowledge, skills and skills included in them should be taken into account. It is these integral assessments, formed in the process of interdisciplinary interaction, that make it possible to establish the quality of competencies formed by the student in terms of activities and the degree of general readiness of the graduate to work. Competencies are formed and developed not only through the assimilation of the content of educational programs, but, to a large extent, the educational environment of the university, the personal impact of teachers, used by author educational technologies and the process of interdisciplinary interaction. Particularly effective in this process are forms of evaluation control, such as colloquiums, debates, business games, pedagogical case studies, forms of remote and interactive networking between students and teachers, etc.

Thus, for the successful implementation of interdisciplinary integration, it is necessary:

- creatively rethink traditional procedures and forms of educational work;
- develop the competence of the teacher and student, on the basis of which new forms of interdisciplinary integration are formed;
- choose from the list of traditional forms of reporting those aimed at a comprehensive identification of competencies (term papers and final qualifying works, practices, NIRS) to pay special attention to them, focusing on the procedural, substantive and formal aspects of reporting from the perspective of interdisciplinary integration;
- create a specific methodological development of innovative forms of interdisciplinary education and control over the formation of competencies (scenarios of business games, various forms of debate, samples and templates to implement projects);
- introduce a variety of forms of ongoing monitoring, allowing continuous monitoring of the formation of competencies;
- combining existing methods of assessment of professional knowledge and skills to identify innovative models to assess the socio-personal and system competence from the perspective of interdisciplinary integration;
- to use integrative technologies taking into account the processes of interdisciplinary interaction.

Interdisciplinary integration is a necessary process of modern education. In the training of specialists of the XXI century for the teacher, it is important, along with the orientation of learning for specific activities, the ability to apply knowledge in a complex manner, to synthesize knowledge, transfer ideas and methods from one science to another. These principles are the basis of creative development as requirements to any human activity in modern conditions. The current social task of the higher school is due today to the trends of integration in science and is successfully solved through interdisciplinary connections.

References:

1. Афанасьева О.Ю. Коммуникативное образование студентов педагогических вузов на основе идеи междисциплинарности // Педагогическое образование и наука. 2006. №2. С. 24-28.
2. Вишнякова Е.Г. Междисциплинарный сетевой учебно-методический комплекс как средство повышения эффективности обучения в вузе: автореф. дисс. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук: (13.00.08). - Волгоград, 2007. С. 23.

3. Криворотова Т.А. Интеграция как фактор развития нового качества образования // Экономика. Право. Образование: региональный аспект. - Нижний Новгород, 2010. С. 233-238.

4. Криворотова Т.А. Социокультурный характер образовательных процессов сквозь призму модернизации социально-гуманитарного знания // Образование. Экономика. Право: процесс трансформации и критерии эффективности: Материалы VII международной научной конференции. - М., 2011. С. 481-482.

Ш.А. Байсалыкова¹, А.С. Баегизова²

¹*С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Астана, Қазақстан*

²*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан*

ЖОО-дағы білім беру үдерісінде пәнаралық интеграциялауды технологиялық ғылым мен технологиялар деңгейінде дамытудың тенденциялары

Аннотация. Пәнаралық интеграция кәсіптік қызметтің біртұтас, үздіксіз және интегралды даму тұрғысынан оқу пәндерін өзара үйлестіру үдерісі ретінде қарастырылады. Құзыреттілік туралы ұстанымнан бастап, пәнаралық интеграция болашақ сарапшының өзін-өзі дамытудың логикалық негізі болып табылады. Оқу үрдісінде пәнаралық өзара іс-қимылдың негізгі ерекшеліктері, орта мектептің білім беру практикасына пәнаралық интеграцияны сәтті енгізу шарттары қарастырылады.

Түйін сөздер: пәнаралық интеграция, жоғары білім мазмұны, ғылыми білімдердің тақырыптық құрылымы, жеке тұлғаны қалыптастырудың логикасы мен құрылымы, оқытудың кешенді жағдайлары, желілік оқу-әдістемелік кешендер.

Ш.А.Байсалыкова¹, А.С. Баегизова²

¹*Казахский агротехнический университет им. С.Сейфуллина, Астана, Казахстан*

²*Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана*

Тенденции развития междисциплинарной интеграции в образовательном процессе вуза на уровне технологических наук и технологий

Аннотация. Междисциплинарная интеграция рассматривается как процесс взаимного согласования учебных дисциплин с точки зрения единого, непрерывного и целостного развития профессиональной деятельности. Спозиций формирования компетенций междисциплинарная интеграция становится логическим основанием саморазвития будущего специалиста. Раскрываются основные особенности междисциплинарного взаимодействия в учебном процессе, условия успешного осуществления междисциплинарной интеграции в образовательной практике вузов.

Ключевые слова: междисциплинарная интеграция, содержание высшего профессионального образования, предметная структура научного знания, логика и структура формирования личности, комплексное обучение, обучающие ситуации, сетевые учебно-методические комплексы.

References:

1. Afanasyeva O.Yu. Kommunikativnoe obrazovanie studentov pedagogicheskikh vuzov na osnove idei mezhdisciplinarnosti [Communicative education of students of pedagogical universities on the basis of the idea of interdisciplinarity], Pedagogicheskoe obrazovanie i nauka [Pedagogical education and science], 2006, № 2. PP. 24-28.

2. Vishnyakova E.G. Mezhdisciplinarnyj setevoy uchebno-metodicheskij kompleks kak sredstvo povysheniya jeffektivnosti obuchenija v vuze: avtoref. diss. na soisk. uchen. step. kand. ped. nauk [Interdisciplinary network educational and methodical complex as a means of increasing the effectiveness of teaching in the university: the author's abstract. diss. to the soisk. scientist. step. Cand.ped. Sciences] (13.00.08). - Volgograd, 2007. With. 23.

3. Krivorotova T.A. Integracija kak faktor razvitija novogo kachestva obrazovanija [Integra-

tion as a factor of the development of a new quality of education], Jekonomika. Pravo. Obrazovanie: regional'nyj aspekt [Economics. Right. Education: a regional aspect]. - Nizhny Novgorod, 2010. PP 233-238.

4. Krivorotova T.A. Sociokul'turnyj harakter obrazovatel'nyh processov skvoz' prizmu modernizacii social'no-gumanitarnogo znanija [Sociocultural character of educational processes through the prism of modernization of social and humanitarian knowledge], Obrazovanie. Jekonomika. Pravo: process transformacii i kriterii jeffektivnosti [Education. Economy. Law: the process of transformation and efficiency criteria] Proceedings of the VII International Scientific Conference. - M., 2011, PP. 481-482.

Авторлар туралы мәлімет:

Ш.А.Байсалыкова – С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, ақпараттық - коммуникациялық технологиялар кафедрасының магистрі, аға оқытушысы, Астана, Қазақстан.

А.С.Баегизова - физика-математика ғылымдарының кандидаты, Ақпараттық жүйелер кафедрасының доценті, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Пушкин даңғ. 11, Астана, Қазақстан.

Sh.A.Baisalikova - Master, Senior Lecturer, Department of Information and Communication Technologies, S.Seifullin Kazakh Agrotechnical University, Astana, Kazakhstan.

A.S.Bayegizova - Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor, Department of Information Systems, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Pushkin str. 11, Astana, Kazakhstan.

XҒТАР 14.07.07

С.С Байсарина, А.Е.Әскербекова

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан
(E-mail: ms.2110@bk.ru, askerbekova93@bk.ru)

Студенттердің өзіндік жұмыстарын ұйымдастыру жолдары

Аннотация: Білім алушылардың өзіне-өзі білім беру қызметінің тәжірибесін қалыптастырудың негізгі бағыттары, яғни қоғамдық-саяси дамуының кезеңі үшін әлеуметтік маңызы бар мәселелерді шешу және өзінің жеке мүдделерін қанағаттандыру құралы ретінде өз бетінше білім алу қажеттілігін қалыптастыру, қажетті жалпыланған білім мен іскерлікті меңгеру, ақпаратты пайдаланудың қазіргі заманғы әдістері мен құралдарын меңгеру, ашық және қашықтықтан білім алуда өзінің танымдық іс-әрекетінің траекториясын ұтымды ұйымдастыру сияқты дағдыларын меңгеру болып табылады. Аталған мәселе студенттердің ғылыми-шығармашылықтары мен жалпы танымдық қабілеттерін дамытуда үлкен рөл атқарады.

Студенттердің болашақта өз ісінің маманы ретінде қалыптасуы үшін өзіндік жұмыстар арқылы оларды дерберстікке, креативті ойлауға баулу керек. Сондықтан, жоғары оқу орнының студенттері үшін қолданылатын өзіндік жұмыстардың түрлері және әдіс-тәсілдерін қарастырып, талдау арқылы тиімді формаларын оқыту үдерісінде қолдануға болады.

Түйін сөздер: өзіндік жұмыс, шығармашылық, танымдық әрекет, оқыту үдерісі, кәсіби тұлға, жоғары мектеп.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2018-125-4-22-30>

Кіріспе. Қазіргі таңдағы жоғары білім берудегі болып жатқан реформалар - оқыту парадигмасының білім беру парадигмасына ауысуына байланысты туындауда. Жаңа білім беру парадигмасында студент білімді пассивті тұтынушыдан, кез келген мәселені сауатты құратын, оның шешімдерін талдай алатын, нақты тұжырымға келіп, оның дұрыстығын дәлелдей алатын белсенді субъектіге айналуы тиіс. Мұндай жағдайда студенттердің өзіндік жұмысы оқу үдерісінің тек маңызды формасы ғана емес, ол оның негізіне айналады [1, 10 б].

Жоғары мектептің түлегі кез келген бағытта өзіндік кәсіби білімдік іс-әрекетке дайын болуы керек, бұл - заманауи өмірдің шындығы. Жаңа ақпараттық технологиялардың пайда болуы, жаңартылған білім мазмұны және қоғамдағы, білім саласындағы т.б. өзгерістер тек білімді ғана талап етпейді, ол кез келген өзгерістер мен толқуларға бейімделе алатын, өз-өзін көрсетіп, мәселелерді шеше алатын қабілеттерді талап етеді. Сонымен қатар, заманауи кәсіби тұлға әр түрлі жобаларға, кәсіби пікірталастарға, күрделі міндеттер мен мәселелерді шешуге қабілетті болуы керек [1, 12 б].

Қазіргі таңдағы заманауи маманға қойылатын талаптардың деңгейі жоғары оқу орындарында кәсіби кадрларды дайындау жүйесінің дидактикалық негіздерін үнемі жетілдіріп отыруды, оқытушылар мен студенттердің өзара шығармашыл іс-әрекетіне ғылыми-негізделген тұғырларды құрастыруды талап етеді. Жоғары оқу орнындағы білім мақсаты - жоғары кәсіби деңгейі бар, бәсекеге қабілетті, өзін-өзі дамытуға қабілеті бар, дербестігі жоғары және кәсіби құзіреттілік деңгейі жоғары шығармашыл тұлғаны дамыту.

Жалпы, студенттердің өзіндік жұмысы мәселесін зерттеуге деген қызығушылық соңғы жылдары жоғары оқу орнының білім беру жүйесіндегі өзгерістерге байланысты ұлғайды. Маңызды себептерінің ішінде келесілерді атап өтуге болады:

- бәсекеге қабілетті маманды даярлау - жоғары мектептің жетекші міндетіне айналды;
- заманауи әлеуметтік-мәдени шарттар, үнемі өзінің білімдерін жетілдіруді талап ететін үздіксіз білім берудің өзектілігін алдыңғы орынға қояды;
- ақпараттық қоғам жағдайында білім беру үдерісі ұйымдастыруды өзгерту талап етіледі, яғни, аудиториялық жүктемені қысқартып, дәрісті пассивті «тыңдаушыдан» студенттердің өзіндік жұмысының ұлғаюына ауысу.

Қазіргі кездегі қоғамда адам білімді немесе білікті бір рет үйреніп, оны өмір бойына қолдана алмайды. Оның білімдері қаншалықты терең және жан-жақты болғанымен он жылдан кейін олар өзінің өзектілігін жоғалтуы мүмкін. Құзіреттіліктің осы дағдарысынан өтудің жалғыз жолы - өздігінен білім алу болып табылады, бұл - жаңа өзекті білімдерді меңгеруге бағытталған өзін-өзі дамыту мен өзін-өзі жетілдіру бойынша өзіндік жұмыстың формасы болып табылады.

Еліміздегі жоғары оқу орындарында енгізілген кредиттік оқыту технологиясы - қазіргі заманғы студенттердің бойында терең де, толыққанды кәсіби білімді өздігінен жұмыс істеу біліктерін қалыптастырып, оны әрі қарай дамытуға жағдай жасайтын оқыту жүйесі. Бұл жүйедегі басым бағыттардың бірі - өзіндік жұмыстар арқылы студенттердің белсенділігі мен саналылығын қалыптастыру. Зерттеудің мақсат-міндеттерін басшылыққа ала отырып, «өзіндік жұмыс» ұғымының эволюциялық дамуына талдау жасадық.

Аталған мәселе ертедегі Сократ, Демокрит, Платон сияқты грек ойшылдарының еңбектерінде де қарастырылған, яғни, ертеден-ақ шәкірттердің өздігінен оқуына, өзіндік іс-әрекетіне ерекше мән берілген. Сондай-ақ, оқыту үдерісіндегі өзіндік іс-әрекеттің өзектілігі Я.А. Коменский, И.Г. Песталоцци мен А.Дистервегтің еңбектерінде қарастырылады. Ал, қазақ халқының мәдениеті мен ағартушылық тарихында көрнекті орын алатын Ы.Алтынсарин білім алушылардың өз бетінше білім алуында педагогтің рөлін жоғары бағаласа, Ш.Уәлиханов, А.Құнанбаев тұлғаның өзіндік психологиялық ерекшеліктерін дамыту сияқты ғылыми, мәні бар мәселелерге баса назар аударып, өзіндік сана-сезімді дамытуда жан-жақты білім алуға, ізденуге шақырады.

Жалпы, студенттердің өзіндік жұмыстарының педагогикалық-психологиялық аспектілерін зерттеуге: А.Н. Леонтьев, П.Я.Гальперин, С.Л.Рубинштейн, В.А.Крутецкий, М.М.Мұқанов, А.Беляева, Ж.Сүлейменов, Ш.Тлепина, Н.Д.Иванова, О.И.Яхно, Г.И.Щукина, В.П.Пименов, М.В.Кларин, В.Н.Павловский, А.Я.Айзенберг, ал, қазіргі әлемдік стандартқа сай сапалы білім беруді ұйымдастыруға Ф.Н.Жақыпова, Б.С.Имандосова, Н.С.Абдуллаев, Қ.А. Асабай, Б.Андасова, Г.К.Орманова, Н.Ю.Кифик ғылыми еңбектері арналған. Зерттеушілер, өзіндік іс-әрекет ұғымын білім мен іс-әрекет тәсілдерін өз күшімен игеруге ұмтылысымен көрініс табатын тұлға қасиетін анықтайтын жиынтық ретінде көрсетеді [2, 9 б.].

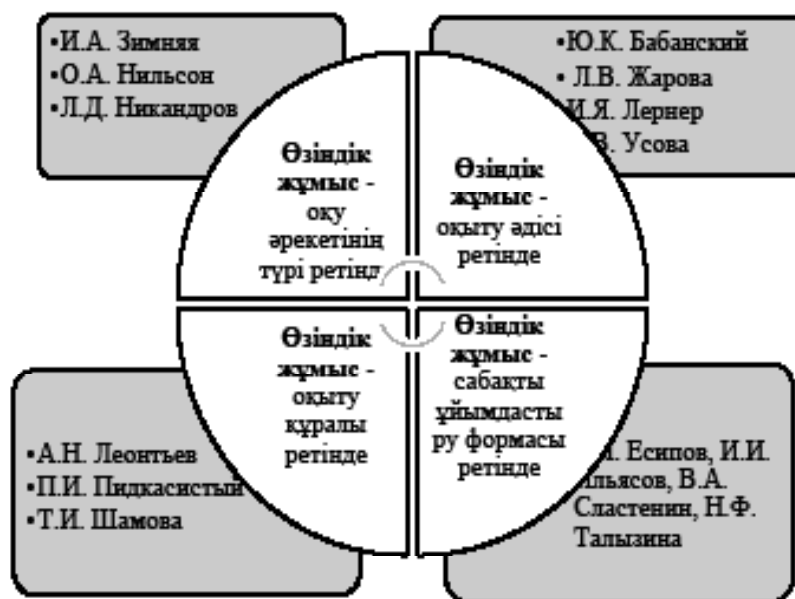
Зерттеулердің мақсаттары мен мәселелеріне байланысты авторлардың ұсынған өзіндік жұмыс жайлы бірқатар анықтамаларының толық талдаулары М.Г.Гаруновтың, О.А.Наильсонның еңбектерінен орын алған. Студенттердің өзіндік жұмысына көп көңіл бөлінуінің себебі: қазір әр түрлі білім беру жүйелеріндегі жинақталған ой елегінен өткізіп, қорытындылауды талап етеді.

Зерттеушілер атап айтқандай, өзіндік жұмысқа берілген анықтамалардың әр түрлілігі кездейсоқ емес. Бұны өздігінен орындайтын жұмысты оқытушының да, студенттің де өзара іс-әрекеттерін екі жақты үдеріс ретінде қарастырғанда байқалатын оның екі жақты сипатымен түсіндіруге болады.

Студенттердің өзіндік жұмысын дидактикалық тұрғыда қарастырғандар: А.Е.Абылқасымова, Н.А.Адельбаева, С.И.Архангельский, М.В.Буланова-Топоркова, И.И. Кобыляцкий еңбектері арналған. Сондай-ақ, өзіндік жұмыстың маңызы артқанын, ондағы оқытушының орнын, кредиттік оқыту жүйесінде оны ұйымдастырудың кейбір ерекшеліктері мен мәселелерін отандық зерттеушілер С.Е.Калдыкозова, А.Головчун және ресейлік зерттеушілер Е.Галицких, Ю.Попов, В.Оробинский, И.Г. Ковалевский, Г.Ларионова еңбектерінде қарастырылады.

Студенттердің өзіндік жұмыс мәселесі педагогикалық-психологиялық және әдістемелік әдебиеттерде көпәспектiлi қарастырылады (Б.П.Есипов, И.Д. Зверев, Р.Г.Лемберг, И.Я.Лернер, А.С.Лында, И.Т.Огородников, Н.А. Половникова, М.Н.Скаткин, В.П.Стрекозин, А.В.Усова және т.б.). Бұл жұмыстардың талдауы, педагогтердің өзіндік

жұмыс туралы ортақ анықтамалары жоқ екендігін, яғни, оның мәні, белгілері, түрлері әр түрлі қарастырылатынын көрсетті. Ең алдымен, өзіндік жұмыстың не екендігін нақты анықтап алған жөн. Көптеген авторлардың пікірінше, «студенттердің өзіндік жұмысы» терминінің ғылыми түсінік ретінде нақты анықтамасы жоқ. «Өзіндік жұмыс» түсінігі педагогиканың классиктері А.Дистерверг, Т.Кампанелла, Я.А. Коменский, М.Монтен, Ж.Ж.Руссо, И.Г.Песталоцци, К.Д.Ушинский, С.Т. Шацкийдің, П.П.Блонскийдің және т.б. еңбектерінде көрініс тапты. Өзіндік жұмыс туралы түрлі әдебиеттерді талдау, қазіргі уақытта «өзіндік жұмыс» түсінігінің мәнін ашудағы бірнеше тұғырлардың бар екендігін көрсетті. Өзіндік жұмыстың мағынасын ашуда авторлар оны әр түрлі қарастырады. Оны төмендегі 1- суреттен көруге болады.

Сурет 1. Өзіндік жұмыстардың сипаты

Студенттердің өзіндік іс-әрекетін зерттеу мәселесі К.Д.Ушинскийдің зерттеулерінде ерекше орын алады. Ол оқытушы білім алушыға тек білімді беріп қана қоймай, олардың өздігінен жаңа білімді оқытушының көмегінсіз меңгеру қабілетін дамыту керектігін айтады [3, 500 б.].

Педагогика тарихында оқытудағы өзіндік іс-әрекеттің екі концепциясы орын алды. Бірінші концепцияның (Ф. Гербарт, Д. Локк) өкілдері білім алушыны білім, білік және дағдыларды меңгертетін, педагогикалық әсер етудің пассивті объектісі ретінде қарастырды. Бұл концепция бойынша білім алушылардың өзіндік іс-әрекеті мәселесі ғылыми негізге қойылмады. Екінші концепцияда (Д.Дьюи, Ж.Ж. Руссо) білім алушыны дамыту өздігінен жетілдіру және табиғаттан берілген тұлғаның сапаларын одан әрі ашу болып табылады.

Бұл концепцияның жақтаушыларының орталық идеясы өзіндік іс-әрекеттің кенеттен пайда болуына кедергі жасамау болды. Екі концепцияның кемшілігі - оқыту үдерісінде студенттердің өзіндік іс-әрекетін мақсатты түрде қалыптастырудың болмауы. Сонымен, өзіндік іс-әрекет өзіндік танымдық іс-әрекеттің негізінде жатқандығын тұжырымдауға болады. Оқыту үдерісінде студенттердің өзіндік іс-әрекеті қажет, себебі, ол жоғары мектеп педагогикасының маңызды принциптерінің бірі - танымдық принципінің жүзеге асуын қамтамасыз етеді.

Жалпы, өзіндік жұмысқа берілген әр түрлі анықтамаларды төмендегі 1 кестеден анық көруге болады.

Өзіндік жұмысқа ғалымдардың берген анықтамалары

№	Қарастырған ғалымдар	Анықтамалар
1	Протасов И.Т.	Өзіндік жұмыс - біліктілік пен іскерлік жиынтығы [5, 102 б].
2	Кулагина Г.Н.	Өзіндік жұмыс - студенттің іс-әрекет құралы белсенділігі мен өз бетімен білім алуға дайындығы [5, 64 б].
3	Дари Г.Н.	Өзіндік жұмыс - студент өз бетімен орындайтын, ол өзінің біліміне, іскерлігі мен сеніміне, өмірлік тәжірибесі, дүниетанымына сүйене отырып атқаратын іс-әрекет [6, 110 б].
4	Асанов Н.	Студенттің өзіндік жұмысы - студент білімінің тереңдігі, дағдылары мен біліктілігіне, білім меңгеруіне ықпал ететін оқу процесінің ең негізгі элементтерінің бірі.
5	Есипов Б.П.	Өзіндік жұмыс - оқытушының қатысуынсыз, бірақ оның тапсырмасынан жүргізілетін жұмыс түрі [5, 126 б].
6	Давыдов. М	Өзіндік жұмыс - оқытушының тікелей қатысуынсыз жүзеге асырылатын жеке немесе топтық іс-әрекет [6, 968 б].
7	Рапацевич Е.Ц.	Өзіндік жұмыс - оқыту және өзін-өзі дамыту әдісі, бір-бірімен байланысқан дидактикалық әдістер жиынтығы [7, 928 б].
8	Сергеева С.Б.	Өзіндік жұмыс - кәсіби шеберлікті меңгеруге бағытталған тұлғаның іс-әрекеті [8, 86 б].
9	Низамов Р.А.	Өзіндік жұмыс - аудиториялық сабақ немесе сабақтан тыс уақытта студенттердің өз бетімен жүргізетін жеке, топтық жұмыс түрлері [9, 192 б].
10	Лушников А.М.	Өзіндік жұмыс - ғылыми зерттеулерге дайындалудың жақсы тәсілі [9, 35 б].

Жоғарыдағы кестедегі зерттеушілердің берген анықтамаларының барлығын талдай келе, қазіргі білім беру жағдайындағы өзіндік жұмыстың орнын ескере отырып, келесі анықтаманы ұсынамыз: «Өзіндік жұмыс - бұл студенттердің белгілі бір тапсырманы орындау барысында орындалатын, оқытушының басшылығымен, бірақ, оның тікелей қатысуынсыз жүзеге асырылатын, өздігінен білім алу, бар білімді шыңдау және жеке тұлғаның өзін-өзі тәрбиелеуі ұғымымен қатысты танымдық әрекет».

Адамның өзін-өзі білім беру қызметінің тәжірибесін қалыптастырудың негізгі бағыттары: қоғамдық-саяси дамуының осы кезеңі үшін әлеуметтік маңызы бар мәселелерді шешу және өзінің жеке мүдделерін қанағаттандыру құралы ретінде өз бетінше білім алу қажеттілігін қалыптастыру; адам қызметінің басым түрлерін орындау үшін қажетті жалпыланған білім мен іскерлікті меңгеру; ақпаратты пайдаланудың қазіргі заманғы әдістері мен құралдарын, кітаптар, автоматтандырылған және компьютерлік кешендерді меңгеру, ашық және қашықтықтан білім; өзінің танымдық іс-әрекетінің траекториясын ұтымды ұйымдастыру, жоспарлау, іске асыру, содан кейін бағалау және түзету дағдыларын меңгеру. Әр түрлі авторлардың әдістемелері мен еңбектерін талдай келе Д.Г. Левитес өзіндік жұмыстағы келесі іс-әрекеттердің бірізділігін ұсынады:

- әдебиетпен танысу;
- мәселені шығару;
- мәселені қою (құрастыру);
- түсініксіз сұрақтарды нақтылау;

- болжамды құрастыру;
- оқу іс-әрекеттерін жоспарлау және құру;
- мәліметтер жинақтау (фактілерді, бақылауларды, дәлелдерді);
- жиналған мәліметтерді талдау және жинақтау;
- жиналған мәліметтер мен қорытындыларды сәйкестендіру;
- хабарлама дайындап, оны жазу;
- дайындаған хабарламамен сөз сөйлеу, сұрақтарға жауап беру;
- болжамдарды тексеру;
- қорытынды шығару [9, 234].

Ендеше, жоғарыда аталған іс-әрекеттердің бірізділігі сақталса, жоғары оқу орыны студенттері өзіндік жұмысты жоғары дәрежеде орындай алады деген сөз. Бұл алгоритмдерден көріп отырғанымыздай студенттердің өзіндік жұмысы - тек практикалық тапсырма ретінде ғана орындалмайтын, бірізді, жүйелі зерттеу жұмыстарын қажет ететін танымдық іс-әрекет екендігін көреміз.

Ал, педагог-практиктердің көзқарастары бойынша өзіндік жұмыстарды орындауда келесі алгоритмдер сақталуы қажет:

- оқытушы студентке тақырып таңдап, оны ашу мақсатында жоспар құрып, жоспардағы әр сұрақты түсіндіру қажет;
- дәріс барысында қандай сұрақтар жақсы қарастырылып, қандай мәселелерге жалпы шолу жасалынды немесе қандай мәселелер мүлде қарастырылмағандығына назар аудару керек;
- көрсетілген әдебиет көздерін, басқа да қосымша ақпарат көздерін анықтау, зерттеу;
- ақпаратпен жұмысқа кірісу, студенттің өзіндік жұмысына берілген тақырып бойынша жиналған фактілердің барлығын жинақтау;
- жоспардың әр сұрағы бойынша жауаптардың логикасын ойластыру;
- қиындық тудырған сұрақтарды жазып алып, оқытушыдан кеңес алу.

Бұл жерде педагог-практиктердің өзіндік жұмысты орындауға берген алгоритмдерін қарастыра отырып, Д.Г.Левитестің алгоритмдерінен айырмашылығын талдадық. Нәтижесінде, студенттердің өзіндік жұмысында ғылымилық аз екендігін көруге болады, яғни, педагог-практиктердің алгоритмдері бойынша өзіндік жұмыс белгілі бір тақырып бойынша жоспар құрылып, сол жоспардағы сұрақтарды ашу мақсатында ақпарат жинап, сол ақпаратты арқылы сұрақтарға жауап беру жүзінде ғана іске асырылады. Ал, өзіндік жұмыс студенттердің танымдық қабілеттерін дамытып, олардың іздену, зерттеу қабілеттерін арттыру үшін өзіндік жұмысқа көп көңіл бөліп, оның ғылыми тұрғыда жасалуына мән беруіміз қажет.

Енді жоғары оқу орынының студенттер орындайтын өзіндік жұмыстардың классификациясын қарастырайық. Өзіндік жұмыстар келесі белгілері бойынша жіктеледі: дидактикалық мақсаттарға сәйкес, студенттердің іс-әрекет формаларына, студенттердің іс-әрекеттерінің әдістері мен тәсілдеріне, тапсырманың түріне, жауап беру түріне, студенттердің іс-әрекетінің сипатына, орындалу орнына, өзіндік жұмыстың әдістеріне байланысты. Өзіндік жұмыстардың нақты жіктемелерін төмендегі 2-кестеден көруге болады.

Өзіндік жұмыстардың жіктелімі

№	Негізгі жіктелімі	Өзіндік жұмыстардың түрлері
1	Дидактикалық мақсатқа қарай	Жаңа білімдерді меңгеру, өздігінен жаңа білім алуды меңгеру. Әр түрлі практикалық жағдайларда меңгерген білімдерін қолдана алу
2	Студенттердің іс-әрекет формасын ұйымдастыруға байланысты	Фронтальді, топтық, жеке
3	Студенттердің іс-әрекеттерінің әдістері мен тәсілдеріне байланысты	Бақылау, кітаппен, басқа да баспа материалдарымен жұмыс, компьютермен жұмыс, баяндама оқу, экскурсия жасау, пікір жазу
4	Жауап беру түріне байланысты	Ауызша, жазбаша, графикалық
5	Студенттердің іс-әрекетінің сипатына	Репродуктивті, ізденіс, зерттеу
6	Орындалу орнына қарай	Сабақта, сабақтан тыс уақытта
7	Өзіндік жұмыстың әдістеріне байланысты	Салыстырмалы-аналитикалық бақылау Оқу эксперименті Құрастыру және модельдеу Тапсырмаларды орындау Кітаппен жұмыс

Аталған өзіндік жұмыстардың жіктелімі бір-бірімен тығыз байланысты болуы қажет және қажеттілігіне қарай студенттер әр түрлі белгілеріне байланысты өзіндік жұмыстарды орындаулары мүмкін.

Өзіндік жұмыстардың белгілеріне қарай жіктелімін ажыратып алғаннан кейін өзіндік жұмыстардың түрлерін қарастырайық. Жалпы педагогикада өзіндік жұмыстарды: оқу, ғылыми және әлеуметтік деп бөледі. Бұлар бір-бірімен тығыз байланысты. Бірақ, негізгісі оқу мақсатындағы студенттердің өзіндік жұмысы болып табылады.

Студенттердің өзіндік жұмыстары келесі формалармен беріледі: дәріс, семинар, практикалық, лабораториялық сабақтар, экскурсиялар және оларға дайындық. Студенттер дәрістердің қысқаша мазмұнының конспектісін жазып, баяндама тезистерін әзірлеп, әдебиеттерді таңдай алулары қажет.

Ал, ғылыми өзіндік жұмыстар кезінде студенттер кафедраның үйірмелеріне, ғылыми конференцияларға қатысады, реферат, курстық жұмыс, дипломдық жұмыстарды жазуды жатқызуға болады. Ғылыми өзіндік жұмыстардың тиімділігі:

- болашақ мамандар жаңа білімдерді ізденіп, меңгереді;
- алынған білімдер нақты әрі мақсатқа бағдарланған болады;
- студенттер өздерінің еңбектерінің жемісін көреді және олардың алдағы уақыттағы іс-әрекеттерін ынталандырады;

- ғылыми зерттеудің алғышарттары қалыптасады.

Білім берудің негізгі мақсаты студенттердің қазіргі жағдайында өз бетінше кәсіби

өсуге қабілетті, біліктілігі жоғары, құзыретті мамандарды дайындау болып табылады. Жоғарыда айтылғандардың барлығы педагогикалық жоғары орындарының түлектеріне да толық қатысты.

Алған білімдерін бекіту үшін біз 5В 012300 - «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандығының ӘПЖӨӨТ-41 тобында білім кесімін өткіздік. 20 студенттен құралған топ сынақтан өтті.

Кесте 3. Студенттердің өзіндік білім беру қызметін талдау олардың өзіндік дамуына бірқатар заңды тәуелділіктерді белгілеуге мүмкіндік берді:

№	Өздігінен білім алуға дайындық компоненттері	Оқу тәжірибесінен өту кезіндегі кәсіби қызметтің тиімділігі
1	Тұрақты мотивациясының өз бетімен білім алу қызметі	+0,70
2	Кәсіби міндеттерді шешудің жаңа, неғұрлым тиімді тәсілдерін іздеуге ұмтылу	+0,57
3	Кәсіби міндеттерді шешу кезінде білім, дағды мен іскерліктің даму деңгейі	+0,46
4	Өз бетінше білім алу процесінде өз күштері мен қабілеттеріне сенімділік	+0,43

Бұл кестеден анықтағанмыз, біріншіден, өздігінен білім алу сапасына студенттердің мотивациясын дамытудың деңгейі мен бағыттылығы айқындаушы әсер етеді. Зерттеу барысында алынған нәтижелер өзін-өзі дамытудың жоғары деңгейіне тұрақты әлеуметтік және ішкі уәждер қалыптасқан: кәсіптік білім беру сапасын жақсарту қажеттігіне сену; өз білімін жетілдіру процесінде өзінің кәсіби деңгейін арттыруға ұмтылу; әріптестерінен беделге ие болу және т. б. қол жеткізетінін көрсетеді.

Екіншіден, өзіндік білім берудің мазмұны мен бағыты студенттердің кәсіби дайындығына және қызығушылығына байланысты. Эксперименталды жұмыстың барысы мен нәтижелері Өзін-өзі дамыту үдерісі, әдетте, педагогикалық міндеттерді табысты шешуді қамтамасыз ететін тәсілдерді іздестіруден басталатынын көрсетті, содан кейін ол өзін-өзі оқытудың ұйымдастырушылық және мазмұнды аспектілерін қамтиды және соңғы кезекте практикалық міндеттерді шешуге таратылады.

Үшіншіден, өзін-өзі дамыту деңгейін арттыру көбінесе студенттердің өзін-өзі білім беру қызметінің бағытына байланысты. Оқу тәжірибесінен өту барысында студенттердің өздігінен білім алуға дайындығының негізгі компоненттерімен кәсіби қызмет тиімділігінің корреляциялық байланысын талдау

Қорытынды. Жүргізілген зерттеу педагогикалық студенттерінің өздігінен білім алуына педагогикалық басшылық бірнеше кезеңдерден тұратын салыстырмалы түрде ұзақ процесс болып табылады деп тұжырымдауға мүмкіндік береді. Бұл үдерістің динамикасы студенттің жеке тұлғалық ерекшеліктеріне, оның кәсіби дайындығына, мотивацияның дамуына, өзіндік жұмыстың ұйымдастырылуына байланысты.

Өзіндік жұмыс - оқыту үдерісінің маңызды формасы болғаннан кейін, студенттердің зейінін мобильділік, жағдайды болжай алу қабілетіне және студенттердің өз еңбектерінің жағымды нәтижелерін көре алуға аударған жөн. Студенттер өзіндік жұмысты орындау арқылы әр түрлі деңгейдегі кәсіби міндеттерді орындауға қабілетті және дайын белсенді шығармашылық тұлға ретінде қалыптасады.

Әдебиеттер тізімі

1. Семенова В.Г. Самостоятельная работа студентов как важнейшая форма организации учебного процесса в рамках компетентностной модели образования//Организации самостоятельной работы студентов: материалы докладов II Всероссийской научно-практической интернет-конференции. -Саратов: Новый проект, 2013. -10-15 б.
2. Сматова К.Б. Жоғары оқу орындарында өзіндік жұмыстар арқылы студенттердің оқу біліктерін қалыптастыру. Автореферат. -Алматы, 2010. -9 б.
3. Ушинский К.Д. Воскресные школы. -Ленинград: Изд.-во Академии педагогических наук. -1988. - 646 б.
4. Жайлаубек Н.Д., Игибаева А.К. Студенттердің өзіндік жұмысын ұйымдастырудың тиімді жолдары.//Психологиялық-педагогикалық ғылымдар хабаршысының материалдары. -Өскемен, 2015. -256-258 б.
5. Есипов Б.П. Самостоятельная работа учащихся на уроках. -Москва,1916. -126 б.
- 6.Сергеева С. В. Проектирование обучающей среды.-Москва, 2006.-№3, -С.86-87.
7. Низамов Р.А. Педагогика высшей школы. Учебно-методическое пособие. - Изд-во Казанского университета, 1985. –С.192
8. Лушников А.М. История педагогики. -Екатеринбург, 1994. –С.35
9. Левитес Д.Г. Школа для профессионалов или Семь уроков для тех, кто учит. -Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2001. –С.256

С.С. Байсарина, А.Е. Әскербекова

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Способы организации самостоятельной работы студентов

Аннотация: Основными направлениями формирования опыта самообразования студентов являются формирование потребности в самообразовании как средства решения социально значимых задач на период социально-политического развития и удовлетворения собственных интересов, приобретения необходимых общих знаний и навыков, овладение современными методами использования информации, овладение траекторией его познавательной деятельности в открытом и дистанционном образовании. Этот вопрос играет важную роль в развитии научного творчества студентов и общих познавательных способностей.

Студентов надо приучать к самостоятельности и креативному мышлению через самостоятельные работы, чтобы в будущем они могли стать профессионалами своего дела.

Ключевые слова: самостоятельная работа, творчество, познавательная деятельность, учебный процесс, профессиональная личность, высшая школа.

S.S. Baisarina, A.E. Askerbekova

L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Ways of organizing independent work of students

Abstract: The main directions of the formation of students' self-education experience are the formation of the need for self-education as a means of solving socially important tasks for a period of social and political development and meeting their own interests, acquiring necessary general knowledge and skills, mastering modern methods of using information, mastering the trajectory of its cognitive activity in the open and remote education. This question plays an important role in the development of students' scientific creativity and general cognitive abilities.

Students should be taught independence and creative thinking through independent work so that they can become professionals in the future.

Key words: independent work, creativity, cognitive activity, educational process, professional personality, high school.

References

1. Semenova V.G. Samostoyatel'naya rabota studentov kak vazhneyshaya forma organizatsii uchebnogo protsessa v ramkakh obrazovatel'noy kompetentnostnoy modeli [Independent work of students as the most important form of organization of educational process within the educational competence model], Organizatsiya samostoyatel'noy raboty studentov: materialy dokladov II Vserossiyskoy nauchno-prakticheskoy internet-konferentsii [Organization of independent work of students: materials of reports of the II all-Russian scientific-practical Internet-conference]. - Novyy proyekt [New project], Saratov: 2013. - PP. 10-15.
2. Smatova K.B. Formirovaniye uchebnykh umeniy studentov cherez samostoyatel'nuyu rabotu v vysshikh uchebnykh zavedeniyakh. [Formation of students ' skills through independent work in higher educational institutions]: Abstract. -Almaty, 2010. - 9 p.
3. Ushinskiy K.D. Voskresnyye shkoly [Sunday schools]., (Izd.-vo Akademii pedagogicheskikh nauk [Ed.- at the Academy of pedagogical Sciences]. Leningrad: 1988. - 646 p.
4. Zhaylaubek N.D., Igibayeva A.K. Effektivnyye puti organizatsii samostoyatel'noy raboty studentov [Efficient ways of organization of independent work of students], Materialy vestnika psikhologo-pedagogicheskikh nauk [Proceedings of the journal of psychological and pedagogical Sciences]. Ust'-Kamenogorsk, 2015. PP.256-258.
5. Yesipov B.P. Samostoyatel'naya rabota uchashchikhsya naurokakh [Independent work of students of science]. (Moscow, 1916. 126 p.).
6. Sergeyeva S. V. Proyektirovaniye obuchayushchey sredy [Projecting of the training environment]. - Moscow, 2006. №3, P.86-87.
7. Nizamov R.A. Pedagogika vysshey shkoly. Uchebno-metodicheskoye posobiye [Pedagogy of higher school. Educational and methodical manual]. (Izd.-vo Kazanskogo universiteta [Publishing house of Kazan University], 1985, - 192 p.).
8. Lushnikov A.M. Istoriya pedagogiki [History of pedagogy]. (Yekaterinburg, 1994, 35 p.).
9. Levites D.G. Shkola dlya professionalov ili Sem' urokov dlya tekh, kto uchit [The School for professionals, or Seven lessons for those who teach], (Publishing house of NGO "MODEK", Voronezh, 2001. – 256 p.).

Авторлар туралы мәлімет:

Байсарина С.С. - әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану кафедрасының доценті, педагогика ғылымдарының кандидаты, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Янушкевич көш. 6, Астана, Қазақстан.

Әскербекова А.Е. - «Педагогика және психология» мамандығының 2 курс магистранты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Янушкевич көш. 6, Астана, Қазақстан.

Baisarina S.S. - Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of social pedagogy and self-cognition, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Yanushkevich Str. 6, Astana, Kazakhstan.

Askerbekova A.E. - master student of "Pedagogy and Psychology", L.N. Gumilyov Eurasian National University, Yanushkevich Str. 6, Astana, Kazakhstan.

XFTAP 14.07.07

С.С.Байсарина, Т.С. Сламбекова, М.С. Боранбаева

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан
(E-mail: 1ms.2110@bk.ru, 2tolkyn_1969@mail.ru, 3boranbaeva.majra@mail.ru)

Деңгейлеп саралап оқыту технологиясының ерекшеліктері

Аннотация. Қазіргі заманғы оқытудың маңызды ерекшелігі-оқушылардың танымдық іс-әрекет тәсілдерін белсенді меңгеруіне, білім берудің тұлғалық маңыздылығына, сондай-ақ оқытуды оқушының тұлғасына бағдарлауға, оны ашу және өзін-өзі жүзеге асыру мүмкіндігін қамтамасыз етуге бағыттау болып табылады. Біздің ойымызша, бұл міндеттер Ж.А. Қараевтың оқытудың деңгейлеп дифференциациялау технологиясын пайдалану кезінде толығымен шешіледі. Сонымен бірге, оқушыларды табысты оқыту мәселесін шешуде, олардың танымдық белсенділігін дамыта отырып оқытуда, негізінен Г.К.Менчинская, Г.К. Селевко, Н.М. Шахмаев, И. Унт және басқа да ғалымдардың еңбектерінің маңызы ерекше.

Оқу-жаттығу жүйесінде мұғалімнің тікелей басшылығымен жұмысты жан-жақты әрі толығымен өздігінен жұмыс істеуге көшеміз, ал оқушылар әр түрлі дәрежелі қиындықтардың міндеттерін бірте-бірте шешеді, ал тапсырмалардың қиындығы мен оны жүзеге асырудың тәуелсіздік дәрежесі біртіндеп өседі.

Сыныптағы жеке жұмыстарды ұйымдастыру үшін біз оқушылардың топтарын бірдей ерекшеліктермен бөліп аламыз. Деңгейлеп саралап оқыту технологиясы - бұл оқу процесінің белгілі бір бөлігін қамтитын саралап оқытудың ұйымдастырушылық шешімдері, құралдары мен әдістері. Саралап оқытудың әдістемелік жүйесінің барлық компоненттеріне және мектептің барлық деңгейлеріне әсер етеді.

Түйін сөздер: саралап оқыту, әдіс, технология, деңгейлік дифференциация, тәсіл, оқу үдерісі, инновация.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2018-125-4-30-36>

Кіріспе. Деңгейлеп саралап оқыту технологиясын енгізу әрбір оқушының өзінің жеке типологиялық ерекшеліктеріне сәйкес білім беру қажеттілігін қамтамасыз ететін оқыту жүйесін құруға мүмкіндік береді.

Н.А. Менчинская деңгейлеп саралап оқыту қажеттілігіне баса назар аударады: «Оқудың тиімділігі оның мазмұны мен әдістеріне ғана емес, сонымен бірге студенттердің жеке қасиеттеріне де байланысты болады. Деңгейлеп саралап оқыту білім беру қажеттілігі аса өткір болып келеді, себебі мектеп әр балаға өзінің қабілеттерін, мүмкіндіктері мен қалау деңгейінде жалпы білім беру минимумын алуға мүмкіндік беруі керек». Барлық оқушыларды бірыңғай бағдарламаларда оқыту балаға өзінің қабілеттерінің деңгейінде білім алуға мүмкіндік бермейді. Кейбіреулер үшін талаптардың орташа деңгейі тіпті қолайсыз, ал біреуі, керісінше, білімі жоқ [1].

Жалпы қабілеттерге сәйкес дифференциация оқушылардың жалпы даму деңгейін, ақыл-ой дамуының белгілі бір ерекшеліктерін ескере отырып жүзеге асырылады: есте сақтау, ойлау, көңіл бөлу және танымдық белсенділік.

Оқытуды саралау мақсаттары:

- психологиялық-педагогикалық көзқарас тұрғысынан - әрбір оқушының қызығушылықтары мен қабілеттерін дамыту үшін оңтайлы жағдай жасауға негізделген оқытуды дараландыру;

- әлеуметтік тұрғыдан алғанда - әрбір мүшенің қоғамдағы оның қоғаммен өзара қарым-қатынасындағы мүмкіндіктерін тиімді пайдалану мақсатында қоғамның жеке шығармашылық, кәсіби әлеуетін қалыптастыруға мақсатты ықпал ету;

- дидактикалық тұрғыдан - принципті жаңа уәждемелік негізделген оқушыларды саралап оқытудың жаңа әдістемелік жүйесін құру арқылы мектептің негізгі проблемаларын шешу.

Әрбір педагог дараландырусыз дамыта оқыту бола алмайтынын түсінуі тиіс, олар екі топқа бөлінеді - алгоритмдік және эвристикалық типті жалпы ақыл-ой қызметінің тәсілдерін арнайы қалыптастыру болып табылады. Оқытудағы жеке және сараланған тәсілдердің әртүрлі түрлері оқушылардың ақыл-ой қызметінің осы тәсілдерін дамыту үшін қажетті жағдайлар жасауға көмектеседі.

Оқытудың проблемалық-іздеу әдістері Ж.А.Қараевтың еңбектерінде басым болып табылады. Қазіргі дәстүрлі жүйені жаңғырту бағыты бойынша

Ж.А.Қараев технологиясы - бұл педагогикалық технология. Технология әрбір сабақта

оқушылардың даму үрдісін нақты жоспарлауға, бақылауға және қадағалауға мүмкіндік береді. Бұл туралы көптеген бағалау ведомостары мен жеке алынған әрбір оқушының және тұтастай бүкіл сыныптың жеке мониторингтік даму кестелерінің болуы куәландырады. Оқыту тәжірибесінде оқушылардың қабілеттері мен олардың пәнге бейімділігін ескере отырып, көбінесе қиындық дәрежесі бойынша өз бетінше жұмыс пен үй тапсырмаларын саралайды[2].

Дифференциация жаңа материалды бекіту кезінде, меңгеру кезінде, сондай-ақ өткенді қайталау кезінде маңызды. Оқытуда сараланған түрде сабақтың кез келген кезеңінде қарауға болады.

Педагог-психологтердің зерттеулері жаңа материалды енгізу кезінде бір оқушы оны бірден меңгереді және жаңа ұғымдарды оңай игереді, басқалары ұзақ қосымша жұмыстан кейін ғана меңгерудің жоғары деңгейіне жетеді. Жаңа материалға көшу кезінде бұрын оқығанын меңгеруге үлгермейтіндер де бар.

Деңгейлеп саралап оқыту:

-мұғалім жалпы сапаның оқу процесі үшін қандай да бір мағынаның болуын ескере отырып, оқушылар тобымен жұмыс істейтін оқу процесін ұйымдастыру нысаны (гомогенді топ);

-білім алушылардың әртүрлі топтары үшін оқу процесін мамандандыруды қамтамасыз ететін жалпы дидактикалық жүйенің бір бөлігі

Оқытудың кез келген жүйесінде қандай да біршамада сараланған тәсіл бар және тармақталған дифференциация жүзеге асырылады. Сондықтан саралап оқыту технологиясының өзі, түрлі әдістемелік құралдарды қолдану ретінде қосылған технология болып табылады.

Г.К. Селевко бойынша, бірқатар педагогикалық жүйелерде оқу үдерісін саралау басым сапа, басты ерекшелік болып табылады және мұндай жүйелер «сараланған оқыту технологиялары» деп те аталады» [3].

Н.М. Шахмаевтың ойынша, деңгейлеп саралап оқыту жоғары жалпы деңгей негізінде әр адамның жан-жақты дамуын қамтамасыз етуге және оның алдында арнайы білім алу үшін жол ашуға ұмтылатын қоғамымыздың әлеуметтік мақсаттарына жауап береді [4].

Демек, қоғамдық жоспардағы оқытуды саралау міндеттерінің бірі өскелең ұрпақтың міндеттері мен қабілеттерін анықтау және барынша дамыту болып табылады. Бұл ретте мектептегі жалпы білім деңгейі бірдей болуы керек.

Деңгейлеп саралап оқыту оқушыларды оқыту әдістемесінде, ең алдымен, мұғалім қызметінде басшылықты азайтуда көрінетін ашықтыққа негізделеді.

Оқушыларға тапсырманы, ол тереңдетіп немесе қосымша оқитын пәнді таңдау мүмкіндігі және өзін өзі бағалау мүмкіндігі беріледі. Оқу-жаттығу әдістемесінде ашықтық, педагогикалық басшылықпен қатар, оқушыға өзінің жеке стилінде оқу мүмкіндігі беріледі.

Білім алудың принципті түрде ерекшеленетін жолдарының болуына мектептердің, мысалы Франциядағы лицейлер мен колледждер, Германиядағы нақты мектептер мен гимназиялар, Англиядағы грамматикалық және орта техникалық мектептер немесе бір үлгідегі оқу орындарындағы баға жетпес ағындар (АҚШ-қа тән) типтерінің болуы жауап береді. Ол үшін түрлі оқу жоспарлары жасалды. Негізінде қазіргі сынып-оқу жүйесі мен оқушылардың жеке ерекшеліктеріне бейімделу қажеттілігі арасында қарама-қайшылық болды. Бұл үрдіс 1904-1920 жылдары М.Монтессори идеяларының ықпалымен американдық мұғалім Е. Пархарды құрған белгілі «Дальтан-жоспарда» дәйекті түрде іске асырылды. Бұл жоспар сабақ өткізу арқылы жүзеге асырылды, яғни дәстүрлі оқыту түрі. Бірақ бұл ретте ақыл-ой дарындылығы коэффициенті негізінде қабілеттіліктегі айырмашылықтарды мақсатты түрде есепке алу жүргізілді, яғни дифференциалды психологияда қолданылатын тестілеу әдістемесі негізінде іске асырылды [5].

«Дальтан-жоспарды» дұрыс қолданған кезде үлгерімнің айырмашылықтары бастапқы қойылған мүмкіндіктер туралы деректерге сәйкес айырмашылықтардың бастапқы түріне сәйкес болуы тиіс деп болжалды. Мұғалімнің мазасыздығы үлгерімнің сәйкес келмеу фактілерін және «ақыл-ой дарындылығы» коэффициентінің мәндерін ғана тудыруы тиіс болды.

М. В. Кларин атап өткендей, «Дальтан-жоспар» абыройының бірі - бұл жоспар олардың мүмкіндіктеріне сәйкес келетін ең жоғары жетістіктерге қол жеткізуге мүмкіндік берді. Өз қарқынымен жұмыс оқушының мүмкіндіктеріне сәйкес келетін мазмұнды меңгеруге әкелуі тиіс еді. Бұл әдісті әзірлеу мазмұнын фрагменттерге бөлумен және білімді меңгерудің нақты критерийлерін анықтаумен байланысты қиындықтарға тап болды.

60-70 жылдары оқу пакеттерін құру тәжірибесі кеңінен танымал болады. Олар дидактикалық материалдар жиынтығынан тұрды, оған оқу құралдары, оқушылардың өз бетінше үйренуін ұйымдастыру құралдары, стандартталған бақылау құралдары кіреді. Мұндай жинақтар ұйымдастыру-кеңес беру сипатындағы мұғалімнің ең аз көмегі арқылы жоспарланған нәтижелерге қол жеткізуге есептелген. Оларды қолдану оқытудың едәуір даралануына алып келеді және дәстүрлі және дәстүрлі емес ұйымдық формаларды пайдаланумен ұштасады.

Жалпы, батыс еуропалық және американдық педагогикадағы оқу процесін дараландыру тәсілдерін әзірлеу сыныптық-оқу оқытудың негізгі компоненттерінен: оқу топтары құрамының тұрақтылығынан, оқу жұмысының алдыңғы формаларының басымдығынан, оқушыларды ілгерілетудің бірыңғай қарқынына есепте оны ұйымдастырудан; көбінесе кеңесші ұйымдастырушы ретінде әрекет ететін мұғалім функциясының өзгеруімен сипатталады.

М.В.Кларин оқытуды дараландыру идеясының прогрессивті сипатын атап көрсете отырып, батыс мектептерінің практикасымен де, теориясымен де шешілмеген кемшіліктерді де атап өтеді:

- біріншіден, мұғалімнің тікелей басшылық рөлі әлсірейді;
- екіншіден, оқыту материалдың мазмұнын жаңғыртуға бағытталған;
- үшіншіден, бірыңғай жалпы білім беретін базаның және оқушылардың жұмыс өлшемдерінің болмауы оқудың өзін-өзі деңгейін төмендетеді;
- төртіншіден, оқытуды ұйымдастыру үлкен қиындық тудырады.

Бұл кемшіліктер, М.В.Клариннің пікірі бойынша әр түрлі штаттарда, қалаларда, мектептерде ғана емес, сонымен қатар сынып ішінде білім берудің әр түрлі сапасына әкелді.

Л. В. Занковтың ғылыми мектебінде жүргізілген бірқатар зерттеулер оқытуды дифференциациялаудың осындай түрінің орындылығын көрсетті. Алайда, ол балалар айырмашылығының бір ғана параметрімен шектеледі және бастауыш мектеп оқушыларының сыныптағы жайлы жағдайда және оқу материалында алға жылжу қарқынына деген қажеттіліктерін белгілі дәрежеде қанағаттандыруы мүмкін. Орта және жоғары сынып оқушылары, сондай-ақ олардың оқытушылары үшін бұл жеткіліксіз. Осылайша, жалпы білім беретін орта мектептерде бейіндік оқытуды дамыту бағыты негізінен білім беруді дамытудың әлемдік үрдістеріне сәйкес келеді.

Ашық оқыту арқылы диалектикалық түрде екі қарама-қайшылықты біріктіру мүмкіндігі бар, алайда оқыту үшін өте қажет принциптер:

- мұғалім тарапынан оқу үдерісін басқару принципі;
- оқушылардың өзін-өзі реттеу принципі.

И.Унт өз зерттеулерінде дифференциацияның келесі мақсаттарын бөледі [6]:

Оқыту мақсаты - оқушылардың білімін, іскерлігін және дағдыларын жетілдіру, оқу бағдарламаларын іске асыруға әрбір оқушының жеке-жеке білімі мен дағдысын арттыру және осылайша оның абсолюттік және салыстырмалы түрде артта қалуын азайту, олардың мүдделері мен арнайы қабілеттеріне сүйене отырып, оқушылардың білімін тереңдету және кеңейту.

Дамытушы мақсат-оқушының жақын даму аймағына тірек кезінде логикалық ойлауды, оқу еңбегінің креативтілігі мен іскерлігін қалыптастыру және дамыту.

Тәрбиелеуші мақсат-баланың мүдделері мен арнайы қабілеттерін дамыту үшін алғышарттар жасау, бұл ретте қолда бар танымдық мүдделерді ескеру және жаңаларын ынталандыру, жағымды эмоциялар туғызу, оқу мотивациясы мен оқу жұмысына деген көзқарасқа жағымды әсер ету.

Егер дифференциалды тәсілді ұйымдастыруда мұғалім осы мақсаттарды іске асырса, онда ол оқушылардың үлгерімін, оқу процесіне және т. б. қызығушылығын арттыра алады [4].

Оқыту технологиясының артықшылықтары айқын. Тиімді және оңтайлы ұйымдастырылған топтық және ұжымдық іс-әрекет ғажайыптар жасай алады:

- оқушылардың ойлау қабілетін нығайту, ынтымақтастыққа, ұжымдық жұмысқа қабілеттілігін дамыту;
- қызықты дәстүрлі емес идеяларды ұсыну, оларды терең талдау қабілетін барабар және лайықты бағалау.

Технология кемшіліктері қатарына келесі дидактикалық жағдайлар жатады:

- сабақта үлгерген оқушылардың жоғары мүдделерін қанағаттандыру және бір мезгілде

артта қалғандарға көмек көрсету өте қиын;

-оқушыларды жаңа материалмен дербес жұмыс істеуге жүйелі түрде тарту, оларды өздігінен білім алуға дайындау;

-тәрбиелік сипаттағы мәселелерді, әсіресе білім алушылардың тұлғалық-мағыналық өсуін бағалаумен байланысты мәселелерді табысты шешу оңай емес [6].

Оқытудың деңгейлеп саралау технологиясының маңызды ерекшелігі оның оқу процесінің нәтижелерін бақылау жүйесімен және оқушылардың жетістіктерін бағалау жүйесімен байланысы болып табылады. Бағалаудың дәстүрлі тәсіліне әрбір оқушы үшін жалпы білім берудің ең төменгі деңгейі қойылады. Жоғары деңгейдегі өлшемдер базалық деңгейден және сынақтар жүйесінен тыс қол жеткізілген. Мысалы:

- Тақырыптық бақылау;
- Міндетті дайындық деңгейін тексеру;
- Міндетті деңгейдегі тексеру тапсырмаларының ашықтығы;
- Қосу әдісімен бағалау (жалпы есепке алу = жеке есепке алу сомасы);
- «Жабу» немесе олқылықтарды қайта тапсыруға;
- Бөлшек сынақтар мүмкіндігі.
- Қорытынды баға.

Жұмыста белсенді оқыту әдістерінің бірнеше тобы қолданылды:

1. «Карусель» -құрылымды жинауға бағытталған жаттығу. Оқушының белгілі бір тақырып бойынша ойлар мен жауаптардың қысқаша тізімін құратынына әкелетін ақпарат немесе ой-пікірлер. Оқушылар шағын топтарда (3-4 оқушы) идеялармен алмасу немесе сұраққа қатысты ұсыныстар жасау үшін жұмыс істейді. Сондай-ақ басқа топтарға баға береді және оларды басқа топтардың идеяларын бағалау және оларды сұрақтарға өз жауаптарын қалыптастыру үшін ықтимал негіз ретінде пайдалану мүмкіндігі ретінде пайдаланады.

2. «Доңғалақ зардаптары» - бұл жұмыс түрі көтермелейді оқушы сол, белгілі бір оқиғаның немесе әрекеттің тікелей және жанама салдарын ойластыру үшін.

3. «Ыстық орындық» -шығармашылық рөлдік ойын пайдалы болуы мүмкін пікірталасқа шақыруға және ақпаратпен бөлісуге арналған құрал.

4. «Минут»- бұл ойын көтермелейді және оқушыларға таңдауға ұсынады шешушізерттелген материалдан алынған ақпарат.

5. «Мен білемін» - «Білгім келеді» - «Білдім» (БББ) - бұл әдіс қолданылуы мүмкін білім деңгейін тексеру және осы білімдерде қандай олқылықтар бар екенін білу үшін кіріспе стратегия ретінде, өз оқудағы прогресті көру және қандайжаңа ақпаратты олар тақырыпты оқығаннан кейін білді.

6. «Екі жұлдыз бір тілек» - бұл әдіс көтермелеуі мүмкін сыныптастардың жұп, топпен және жеке жұмыс істеу кезіндегі конструктивтік бағасы. Бұл бағалау әдісі, ақыр соңында, оқушылардың өз жұмысын бағалау және жақсарту қабілетін дамытады. Бұл оқушыларға міндеттің әртүрлі тәсілдері мен нәтижелерін көруге және болашақта жұмысты өзгертуге мүмкіндік береді. Оқушылардың сұрақ қою, үй тапсырмасын беру және бағалау кезінде саралап оқыту тәсілдері:

Оқушыларға сұрақ қою тәсілдері. Сабақта жиі оқушылардың білімдеріндегі кемшіліктер мен олқылықтарды іздеуге бағытталған. Өйткені, бұл абырой, білім мен шеберлікті іздеу керек. Сауалнама барысында басты міндет - қолдау, көмектесу, үйрету.

Біз көріп отырғанымыздай, оң аспектілер әлдеқайда көп, ал теріс, көбінесе мұғалімге және оқу қызметін дұрыс ұйымдастыруға байланысты.

Деңгейлеп саралап оқытудың әдістемелік жүйесінің барлық компоненттері мен мектептің барлық сатыларын қамтиды. Ол бірнеше түрде бола алады.

Біріншісі, мысалы бір сыныпта, бір бағдарлама мен оқулық бойынша оқып, оқушылар материалды әр түрлі деңгейде меңгере алады. Бұл ретте міндетті даярлық деңгейі айқындаушы болып табылады. Оның жетістігі оқушының мазмұнын меңгеруге қажетті ең аз талаптарды орындағанын куәландырады. Оның негізінде материалды меңгерудің жоғары деңгейі қалыптасады. Дифференциалды оқытудың бұл түрі соңғы уақытта «деңгейлік дифференциация» деп аталды [7].

Деңгейлеп саралап оқытудың екінші түрі - жобаланатын мамандық бойынша дифференциация (бейінді). 6-7 сыныптарда Бала және оның ата-аналары оның ересек өміріне арналған қандай да бір мамандықты таңдайды. Әсіресе, бұл балада оның есіктері мен қабілеттері (хореография, кескіндеме, музыка) айқын көрінген және дамыған жағдайларда байқалады. Бұл жағдайда баланы оқытуды орта мектепте барынша жоғары

дәрежеде дамыту қабілеті пайда болатындай етіп саралаған жөн. Ол үшін орта арнайы мектептер (музыкалық, көркем бейнелеу және т.б.) бар.

Мұндай мектептердің бағдарламалары бейіндемейтін пәндер бойынша қарапайым жалпы білім беретін мектептердің бағдарламаларымен бірдей, ал бейіндеуші пәндер тереңрек және кеңірек оқытылады. Жалпы білім беретін мектептердің бұл түрі оқушы ересек өмірде жұмыс істеуді болжайтын салада жақсы дайындық береді [8].

Келесі түрі - мүдделер бойынша саралау. Оқушылар қызығушылықтары бойынша сыныптарға топтастырылады, онда өздерін қызықтыратын заттар тереңдетіліп оқытылады. Қазіргі уақытта математика, физика, химия, гуманитарлық ғылымдарды тереңдетіп оқытатын сыныптар мен мектептер кең тараған [9].

Оқытуды саралаудың екі түрінің біріккен нысаны - қызығушылығы бойынша және даму деңгейі бойынша аралас дифференциация болып табылады. Болашақ бейіндеуді (математика, әдебиет, орыс тілі) анықтайтын аса маңызды оқу пәндерін оқу үшін барлық сынып параллелі қайта топтастырылады. Үш жиынтық топ құрылады.

Оқу пәніне қызығушылық танытқан және осы бағытта айтарлықтай жоғары көрсеткіштері бар балалар озық деңгейдегі бір жиынтық топқа (уақытша гомогенді топ) біріктіріледі. Деңгейлік дифференциация принципі бойынша параллельдің қалған оқушыларынан (базалық стандарт тобы және күшейтілген педагогикалық қолдау тобы) тағы екі жиынтық топ құрылады [10].

Саралаудың екі түрін - жетістіктер деңгейі мен қызығушылықтары бойынша біріктіретін жиынтық топтардың моделі V-IX сыныптар бойынша әрекет етеді. Топтарды қайта қалыптастыру жылдық қорытынды бақылау нәтижелері бойынша жүргізіледі. Оқушылардың топтан топқа және оқу жылының ортасында ауысуы мүмкін.

Балаларды оқытудың бағыттары арасында бөлу үшін диагностиканың әртүрлі түрлері, соның ішінде интеллектуалды тесттер қолданылады [11].

«Деңгейлік дифференциация» термині жаңа тәсілдің кейбір ерекшеліктеріне байланысты «ішкі дифференциация» терминін ауыстыра отырып, жақында қолданыла бастады. Дәстүрлі сараланған тәсіл оқушылардың психологиялық-педагогикалық айырмашылықтарына негізделген. Бұл ретте соңғы оқу мақсаттары барлық оқушылар үшін бірыңғай болып, демек, көпшілік үшін - көрінеу күшсіз болып қалды. Дифференциалау мәні оқушыларды бағдарламаны меңгеруге жеке жолдармен жүргізетін оқыту тәсілдері мен тәсілдерін іздестіруде болды. Ал бұл міндет әрдайым шешілмейді.

Қорытындылай келе, қоғамның барлық балалардың қабілетін анықтау және дамыту үшін оңтайлы режим құруға қызығушылығы оқытуды саралау қажеттілігіне алып келеді. Саралаудың әртүрлі топтарын талдай отырып, біз оқушыларды жалпы білім беретін мектепте бастауыш даму сатысында оқыту кезінде деңгейлік саралауды дұрыс пайдалану тиімді деген қорытындыға келдік.

Оқушылардың танымдық белсенділігі мен дербестігін табысты дамыту әрбір баланың ерекшеліктері мен мүмкіндіктерін ескере отырып, оның қарқынды зияткерлік қызметі ретінде ұйымдастырылған кезде мүмкін болады және тек оқушының қажеттіліктерін, мүдделерін, дайындық деңгейін, танымдық ерекшеліктерін біле отырып, оның білім, дағды мен дағдыны игеруде, қабілеттерін дамытуда рөлін толық пайдалануға болады.

Деңгейлеп саралап оқыту технологиясын қолдану барысында біз келесі нәтижелер алдық:

- оқыту процесін дифференциациялау теориясы мен практикасын дамыту идеялары зерттелді;
- педагогтердің отандық және шетелдіккөзқарастары, оқыту үдерісіне саралауды енгізу бойынша түрлі жоспарлар қарастырылды;
- оқыту процесінің мәні, мақсаты және саралау түрлері зерттелді;
- қоршаған ортамен танысу процесін саралау тиімділігінің шарттары мен педагогикалық-психологиялықнегіздеріанықталды.

Тапсырмаларды саралауды қолдану білім деңгейі әр түрлі оқушылардың білімін барынша терең меңгеруіне мүмкіндік береді.Әрбір жеке типологиялық топтағы балаларды саралап оқыту жоғары мектеп оқушыларының назарын, қабылдауын, жады мен ойлауын дамытудың жоғары деңгейіне жетуге мүмкіндік береді. Бұл сабақта баланың белсенділігін, оның пәнге деген қызығушылығын, өз бетінше жұмыс істеуге ұмтылысын арттырады.

Оқушылардың танымдық белсенділігі мен дербестігін табысты дамыту әрбір баланың ерекшеліктері мен мүмкіндіктерін ескере отырып, оның қарқынды зияткерлік қызметі

ретінде ұйымдастырылған кезде мүмкін болады; тек оқушының қажеттіліктерін, мүдделерін, дайындық деңгейін, танымдық ерекшеліктерін біле отырып, оның білім, дағды мен дағдыны игеруде, қабілеттерін дамытуда рөлін толық пайдалануға болады.

Әдебиеттер тізімі

1. Менчинская Н.А. Оқушылардың оқу-жаттығу және ақыл-ой дамуының мәселелері: таңдамалы психологиялық еңбектер. -Москва: Педагогика, 1989. -224 б.
2. Копжасарова М.Р. Дифференциация как условие разноуровневой подготовки учащихся общеобразовательной школы. Монография. -Алматы: Зият Пресс, 2005. -100с.
3. Селевко Г. К. Заманауи білім беру технологиялары. -Москва: Народное образование, 1998. -256 б.
4. Шахмаев Н. М. Орта мектепте техникалық оқыту құралдарын қолданудың дидактикалық мәселелері. -Москва: Педагогика, 1993. - 272 б.
5. Монтессори М. Тәрбие ортасының маңызы // Жеке мектеп. - 1995. - № 4.
6. Унт И.Э. Индивидуализация и дифференциация обучения. - Москва, 1990. – 192б.
7. Методические основы современного урока в школе с разноуровневым дифференцированным обучением //Завуч. - 2005 - № 1 - Б.69 - 95.
8. Дидактика: Учебное пособие для студентов пед. институтов/Под ред. М.А. Данилова, М.Н. Скаткина. - М.: «Просвещение», 1995. - 303 б.
9. Педагогика: Учебное пособие для студентов пед институтов /Под ред. Ю.К. Бабанского. - Москва: «Просвещение», 1988 - 479 б.
10. Рудакова И.А. Дидактика. Серия «Среднее профессиональное образование», Ростов н/Д.: Феникс, 2005. - 256 с.
11. Корнетов Г.Б. Білім беру туралы педагогикадағы технологиялар: заманауи тәсілдер мен интерпретациялар // Білім беру технологиялары. -2005. № 1.-Б.7-13

С.С.Байсарина, Т.С. Сламбекова, М.С. Боранбаева

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Особенности дифференцированных технологий обучения

Аннотация. Важной особенностью современного обучения является поощрение учащихся к активной познавательной деятельности, личностному воспитанию, а также ориентация их на обучение и самореализацию. По нашему мнению, эти проблемы полностью решаются при использовании технологии дифференциации обучения Караева. В то же время при решении проблемы успешного обучения студентов, развития их познавательной деятельности важны труды таких ученых, как Г.К. Менчинская, Г.К. Селевко Н.М. Шахмаева.

В системе обучения непосредственное руководство учителя способствует более разносторонней и эффективной работе. Ученики постепенно решают задачи разной степени сложности, следовательно постепенно возрастают сложность задач и степень самостоятельности их выполнения.

Для того, чтобы организовать индивидуальные занятия в классе, мы разделяем учеников с одинаковыми особенностями. Технология дифференцированного обучения - это организационное решение, инструмент и методика дифференцированного обучения, включающая часть процесса обучения. Это в свою очередь влияет на все компоненты методологической системы дифференциального образования и все уровни школы.

Ключевые слова: дифференцированное обучение, метод, технология, уровневая дифференциация, способ, учебный процесс, инновация.

S.S. Baisarina, T.S. Slambekova, M.S. Boranbayeva

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Features of differentiated learning technologies

Abstract. An important feature of modern education is to encourage students to actively engage in cognitive activity, personal upbringing, as well as orientation toward learning and self-realization. In our opinion, these problems are completely solved by using the Karaev learning differentiation technology. At the same time, in solving the problem of successful students' training, development of their cognitive activity, the works of scientists like G.K.

Menchinskaya, G.K. Selevko N.M. Shakhmaeva.

In the system of education, we go through the teacher's direct guidance in order to work more quickly and fully, and students gradually solve tasks of varying degrees, and the complexity of tasks and the degree of independence in their implementation gradually increase.

For organizing individual classes in the classroom, we share students with the same characteristics. Differential learning technology is an organizational solution, a tool and a method of differentiated learning, including part of the learning process. This affects all components of the methodological system of differential education and all levels of the school.

Key words: differentiated learning, method, technology, level differentiation, method, educational process, innovation.

References

1. Menchinskaja N.A. Okushylardyn oku-zhattygu zhane akyl-oj damuynyn maseleleri: tandamaly psihologijalyk enbektel [Problems of learning and mental development of the student: selected psychological works.]. - : Pedagogy, Moscow, 1989. -224 p.
2. Kopzhasarova M.R. Differenciacija kak uslovie raznourovnevoj podgotovki uchashhihsja obshheobrazovatel'noj shkoly. Monografija [Differentiation as a condition of multi-level training of students of secondary school Differentiation as a condition of multi-level training of students of secondary school]. - Zijat Press, Almaty, 2005. -100 p.
3. Selevko G. K. Zamanaui bilim beru tehnologijalary [Modern educational technologies.]. - : Public education, Moscow, 1998, 256 p.
4. Shakhmaev N. M. Orta mektepte tehnikalyk okytu kuraldaryn koldanudyn didaktikalyk maseleleri [Didactic problems of application of technical means of education in secondary school]. - Pedagogy, Moscow, 1993. - 272 p.
5. Montessori M. Tarbie ortasynyn manyzy [the Importance of the environment in education] // Zheke mektep. - 1995. - № 4.
6. Unt I.Je. Individualizacija i differenciacija obuchenija [Individualization and differentiation of training]. - Moscow, 1990.-192p.
7. Metodicheskie osnovy sovremennogo uroka v shkole s raznourovnevym differencirovannym obucheniem [Methodological foundations of the modern lesson in school with tiered differentiated learning], Zavuch. - 69 - 95 (2005).
8. Didaktika: Uchebnoe posobie dlja studentov ped. institutov [Didactics: a textbook for students of PED institutions] edited by M. A. Danilov and M. N. Skadina. - "Education", Moscow, 1995. - 303 p.
9. Pedagogika: Uchebnoe posobie dlja studentov ped institutov [Pedagogy: textbook for students of pedagogical institutes.] - "Education", Moscow, 1988, 479 p.
10. Rudakova I.A. Didaktika. Serija «Srednee professional'noe obrazovanie» [Didactics. Series «Secondary vocational education»], Phoenix, Rostov n/D, 2005, 256 p.
11. Kornetov G.B. Bilim beru turaly pedagogikadagy tehnologijalar: zamanaui tasilder men interpretacijalar [Technologies in pedagogy of education: modern approaches and interpretations]. -(1), 7-13 (2005).

Авторлар туралы мәлімет:

Байсарина С.С. - әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану кафедрасының доценті, педагогика ғылымдарының кандидаты, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Янушкевич көш. 6, Астана, Қазақстан.

Сламбекова Т.С. - әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану кафедрасының профессор м.а., педагогика ғылымдарының кандидаты, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Янушкевич көш. 6, Астана, Қазақстан.

Боранбаева М.С. - әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану кафедрасының магистранты, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Янушкевич көш. 6, Астана, Қазақстан.

Baisarina S.S. - Candidate of pedagogical sciences, associate professor of the department of social pedagogy and self-kognition, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Yanushkevich Str. 6, Astana, Kazakhstan.

Slambekova T.S. - Slambekova T.S. - Candidate of Pedagogical Sciences, Acting Professor, Department of social pedagogy and self-cognition, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Yanushkevich Str. 6, Astana, Kazakhstan.

Boranbayeva M.S. - master student of the Department of social pedagogy and self-kognition, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Yanushkevich Str. 6, Astana, Kazakhstan.

МРНТИ 14.35.07

В.А. Бурмистрова¹, М.С. Исатаева²

¹*Қарағандын қосударственнй медицинский университет, Қарағанда, Қазақстан*

²*Қарағандын қосударственнй университет им. академика Е.А. Букетова,
Қарағанда, Қазақстан*

(E-mail: lvalera_b_2004@mail.ru, 2mika_i92@mail.ru)

Особенности интеграции учебной и внеучебной исследовательской работы студентов: научно-ориентированный подход

Аннотация: Статья посвящена рассмотрению учебной и внеучебной исследовательской работы студентов в рамках единого подхода научно-ориентированного обучения.

Проведя анализ психолого-педагогических воззрений отечественных и зарубежных исследований в данной области, авторы статьи пришли к выводу, что в современной научной теории и практике не существует единого мнения о понятиях «научно-исследовательская деятельность студентов» и «научно-исследовательская работа студентов», отметив их параллельную циркуляцию в научной педагогической теории как в качестве синонимичных понятий, так и в качестве понятий, имеющих свои отличительные характеристики. Последнее положение позволило авторам статьи оперировать понятием «научно-исследовательская работа студентов» как наиболее полно отражающим аспект формирования научно-исследовательских знаний, умений и навыков студентов.

Говоря о видах научно-исследовательской работы студентов, авторы исследования вслед за рядом ученых придерживаются мнения о необходимости разграничения учебной и внеучебной исследовательской работы студентов, каждая из которых обладает своими преимуществами и недостатками. Оценив эти достоинства и недостатки, авторы статьи пришли к выводу, что элементы данных видов научно-исследовательской работы студентов должны быть объединены в рамках единого подхода научно-ориентированного обучения, направленного на развитие компетенций исследователя.

Ключевые слова: научно-ориентированное обучение, научно-исследовательская работа студентов, учебная исследовательская работа студентов, внеучебная исследовательская работа студентов, научно-исследовательские знания, умения и навыки, исследовательские компетенции.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2018-125-4-38-46>

Введение. На сегодняшний день подготовка конкурентоспособного специалиста широкой формации является одной из наиболее актуальных проблем современной педагогической теории и практики. Тем не менее, в данной подготовке не предусмотрено раннее формирование научно-исследовательских знаний, умений и навыков (ЗУН) студентов, необходимых для осуществления такой серьезной научно-исследовательской деятельности, как написание курсовой и дипломной работы.

Вопросы научно-исследовательской деятельности студентов (НИДС) / научно-исследовательской работы студентов (НИРС) являются предметом многочисленных исследований из различных областей научного познания. Особый интерес при этом представляют педагогические аспекты подготовки студентов к реализации научно-исследовательской деятельности (НИД)/научно-исследовательской работы (НИР), обозначенные в трудах Д.К. Афанасовой [1], О.О. Горшковой [2], Т.Ю. Крамаровой [3], В.К. Тагирова [4] и др. Однако, данная подготовка не направлена на раннее формирование научно-исследовательских ЗУН студентов.

Цель: охарактеризовать теоретико-методологические подходы к пониманию сущности учебно-исследовательской работы студентов (УИРС) и внеучебной исследовательской работы студентов (ВИРС) в едином подходе научно-ориентированного обучения.

Задачи:

1. Провести дифференциацию понятий «НИРС» и «НИДС» на основе анализа научно-педагогических работ в данной области.
2. Обозначить цель, задачи и основные составляющие НИРС.
3. Проанализировать специфические особенности УИРС и ВИРС и возможность их реализации в едином подходе научно-ориентированного обучения.

Методы исследования: общелогические методы познания (анализ, синтез, индукция, дедукция, обобщение и пр.) и педагогические методы исследования.

Результаты / обсуждение. Теоретико-методологическим основанием при рассмотрении

вопроса НИДС / НИРС для нас послужили концептуальные представления нижеследующих ученых-исследователей в области:

- организации подготовки студентов к реализации НИД / НИР (О.О. Горшкова [2], Г.С. Кочеткова [5], П.Ю. Романов [6], И.А. Янчук [7]);
- развития творческого потенциала через научно-исследовательскую деятельность / работу студентов (Е.П. Грошева [8], Н.Н. Соловьева [9], Т.И. Торгашина [10]);
- мотивации научно-исследовательской деятельности / работы студентов (И.Ю. Данилова [11], А.Л. Мазалецкая [12], О.О. Ненашева [13]).

Анализ вышеупомянутых работ позволил нам прийти к следующим достаточно важным для нашего исследования выводам:

- во-первых, в современной научной теории и практике не существует единого мнения относительно понятий «НИДС» и «НИРС». В зависимости от «точки зрения» той или иной науки, чьим объектом изучения становилась НИДС / НИРС, под ней понималось: «1) деятельность, направленная на получение и применение новых знаний; 2) компонент профессионального становления студентов, неразрывно связанный с учебным процессом; 3) динамическая система, включающая логически связанные элементы философско-го, социокультурного, образовательного плана; 4) творческая деятельность исследователя» [14];

- во-вторых, нами была отмечена параллельная циркуляция в научной педагогической теории терминов «НИДС» и «НИРС», которые рядом ученых рассматриваются как синонимичные понятия (В.В. Балашов [15], О.О. Горшкова [2], А.А. Пчельников [16] и др.), другими же – как понятия, имеющие свои отличительные характеристики, позволяющие провести необходимую дифференциацию. Так, например, А.И. Момот под НИРС понимает «средство повышения уровня подготовки специалистов с высшим профессиональным образованием путем освоения студентами в процессе обучения азов профессионально-творческой деятельности, методов, приемов, умений и навыков выполнения НИР, развития способностей к научно-техническому творчеству, самостоятельности, инициативы в учебе и будущей жизнедеятельности» [17]. При этом автором фундаментального исследования «Организационно-методические основы активизации функционирования системы НИРС» подчеркивается функциональное отличие НИРС от НИДС: если первое призвано, среди прочего, формировать научно-исследовательские навыки студентов, необходимые для выполнения НИР, то НИДС предполагает реализацию полноценного исследования и получение научного результата. Таким образом, понятия НИРС и НИДС соотносятся между собой как часть и целое. Принципиальное отличие НИРС и НИДС также подчеркивается и в работах Л.В. Сосиной: «НИРС в основном ориентирована на обучение студентов проведению научных исследований и только на последнем этапе предполагает получение более или менее значимого научного результата, то есть НИРС является видом образовательной деятельности, а НИДС – познавательной, разница между которыми заключается в том, что в задачи первой входит открытие субъективного нового для данного человека (или группы), а второй – объективно нового для науки» [18, 35 стр.].

Подводя итоги в рамках данного пункта, хотелось бы отметить, что вышеупомянутая дифференциация понятий «НИРС» и «НИДС» позволила нам разобраться в терминологической путанице и обозначить свои исследовательские позиции: придерживаясь точки зрения А.И. Момота, в рамках нашего исследования мы будем оперировать понятием «НИРС», поскольку именно реализация НИРС тесно связана с формированием прочных научно-исследовательских ЗУН студентов, необходимых для проведения полноценных исследований;

- в-третьих, наличие огромного множества определений «НИРС» представляется полезным для комплексного изучения феномена. Среди дефиниций «НИРС» особого упоминания заслуживают:

- трактовка «НИРС» Г.Н. Лобовой как «целенаправленного процесса поэтапного овладения всеми компонентами исследовательской деятельности на основе решения конкретной задачи в условиях, максимально приближенных к реальной профессиональной деятельности» [19];
- рассмотрение НИРС как «одного из основных направлений в процессе обучения, которое способствует развитию профессиональных качеств студента» [20, 3 стр.];
- точка зрения исследователя П.Ф. Кубрушко, который подчеркивает, что «НИРС является сквозной линией научного образования, направленного на формирование

профессионально важного качества специалиста – механизма принятия решений» [21] и пр.

Соглашаясь с видением «НИРС» такими исследователями, как А.Т. Момот и Г.Н. Лобова, мы считаем, что наиболее полное определение понятия «НИРС» будет выглядеть в следующей трактовке: НИРС – это «процесс поэтапного овладения студентом всеми компонентами научно-исследовательской деятельности – от стадии обретения ЗУН до стадии исследования, получения полноценного научного результата» [17; 19];

- в-четвертых, если относительно содержания понятия «НИРС» в научной литературе имеются определенные дискуссионные моменты, то в разрезе целей и задач системы НИРС в вузе многие ученые едины во мнении. Суммируя основные положения ряда работ, посвященных организации НИРС [20-26], можно выделить цель, задачи и основные принципы НИРС.

Цель НИРС – формирование у студентов научно-исследовательских ЗУН, необходимых для реализации различных видов НИР, развитие творческих способностей, а также критического мышления. Реализации цели способствует решение ряда стратегических задач:

- создание условий, обеспечивающих функционирование разнообразных форм научно-исследовательского творчества студентов;
 - обеспечение единства научно-исследовательского и образовательного процесса;
 - совершенствование форм привлечения студенческой молодежи к участию в проводимых вузом (и не только) научных исследований и проектной работы и пр.;
- и тактических задач:
- систематизация, обобщение, расширение полученных в рамках изучения дисциплин научных знаний;
 - совершенствование научно-исследовательских умений и навыков, в том числе умений и навыков работы с научной литературой, умений и навыков академического письма и пр.;
 - развитие ЗУН проведения опытно-экспериментальной работы и пр.

К основным принципам реализации НИРС относят:

- принцип взаимосвязи НИРС и профессиональных аспектов получаемой специальности;
- принцип преемственности видов НИРС;
- принцип учета роли дисциплины, в аспекте которой осуществляется НИРС, в общей программе развития квалификационных характеристик специалиста данного профиля;
- принцип возрастающего объема и уровня сложности НИРС;
- принцип доступности, то есть подготовленности студентов к реализации того или иного вида НИР;
- принцип взаимосвязи НИРС с НИР подразделения вуза, в рамках которого она реализуется и пр. [20].

- в-пятых, в рамках исследования работ, посвященных НИРС, нами был выявлен важный по своему методологическому значению для нашего исследования аспект НИРС, а именно: говоря о видах НИРС, ряд ученых придерживаются мнения о необходимости разграничения учебной исследовательской работы студентов (УИРС) и внеучебной исследовательской работы студентов (ВИРС – примечание: авторский термин; в трудах Г.С. Кемеловой [27], Л.В. Сосиной [18] и др. используется понятие «НИРС», что вносит определенную терминологическую путаницу).

Под «УИРС» понимается научно-исследовательская работа студентов, включенная в учебный процесс, которая может быть представлена написанием рефератов, докладов, курсовых и дипломных работ, выполнением научно-исследовательских проектов в рамках СРСП и СРС и пр. «ВИРС» рассматривается как научно-исследовательская работа студентов, реализуемая во внеучебное время. Ярким примером ВИРС может служить выполнение НИР в рамках СНО (студенческого научного общества) / кружков, проблемных студенческих лабораторий, выступления в рамках студенческих научно-практических конференций различного уровня, публикация статей и тезисов, индивидуальное или групповое участие в выполнении госбюджетной или хоздоговорной тематики, участие в конкурсах НИРС [18; 20; 25; 26 и др.]. При этом ВИРС, как правило, при работе со студентами младших курсов в рамках дисциплин блока ООД (общеобразовательные дисциплины) и БД (базовые дисциплины), тогда как УИРС – при работе со студентами старших курсов в рамках дисциплин блока ПД

(профилирующие дисциплины), предполагающих написание курсовой и дипломной работы [20]. Таким образом, как таковая серьезная научно-исследовательская работа студентов берет свое начало с курсовых и дипломных проектов, написание которых предусмотрено в рамках ПД, как правило, на предпоследнем и последнем курсах вузовского обучения. Так, например, Г.Н. Лобова подчеркивает, что результатом реализации НИРС является «создание ценностного результата в виде модели, макета, предложения и апробирования новой технологии изготовления отдельных составных частей продукции, которое оформляется в виде курсовой или дипломной работы» [19]. То есть, исследователь в качестве собственно НИРС рассматривает научно-исследовательскую работу старшекурсников, а всю остальную учебную исследовательскую работу студентов 1-3 курсов обозначает как подготовительный этап обучения проведению НИРС [19].

Не умаляя преимуществ таких взаимосвязанных видов НИРС, как УИРС и ВИРС, хотелось бы упомянуть и о недостатках каждого из них. К недостаткам ВИРС можно отнести:

- участие в ВИР предполагает наличие у студентов разнообразных научно-исследовательских ЗУН. Так, например, написание статьи охватывает такие научно-исследовательские ЗУН, как ЗУН в области сбора и анализа научной информации, тезирования, реферирования, аннотирования, резюмирования и пр. Участие в заседаниях научно-исследовательских кружков, клубов также предполагает владение определенным объемом научно-исследовательских ЗУН;

- зачастую ВИРС носит «разовый» характер (например, участие в студенческой научно-практической конференции или конкурсе НИРС);

- загруженность как преподавателей, осуществляющих научное руководство, так и самих студентов, занимающихся научно-исследовательской деятельностью, затрудняет проведение качественной научно-исследовательской работы.

В качестве недостатков УИРС следует отметить:

- отсутствие обучения проведению научно-исследовательской работы (например, в отечественном вузовском образовании не предполагается обучение написанию реферата, доклада, аннотации, эссе, курсового исследования и прочих форм представления научно-исследовательской работы; тогда как за рубежом учебные планы содержат такие дисциплины, как «Презентация», «Научные исследования» и пр.). Отсюда вытекает следующий недостаток УИРС;

- отсутствие единых требований к научно-исследовательским проектам студентов;

- узкая предметная направленность формируемых научно-исследовательских ЗУН; отсутствие универсалий, применимых к любой области научного проектирования;

- позднее начало собственно научно-исследовательской работы (курсовая и дипломная работы) для формирования прочных научно-исследовательских ЗУН. Кроме того, по ряду дисциплин курсовое и дипломное проектирование вообще не предусмотрено.

Заключение / выводы. Оценив все вышеперечисленные недостатки в области реализации НИРС, мы задались вопросом о том, каким образом можно начать формировать научно-исследовательские ЗУН студентов в рамках дисциплин блоков ООД и БД, в частности, в рамках иноязычной подготовки, на основе компонентов содержания дисциплин «Иностранный язык» и «Профессионально-ориентированный иностранный язык» задолго до написания курсового и дипломного проектов.

Решение данной задачи неоднократно в той или иной форме высказывалось различными исследователями [20; 27; 28 и др.], которое нам представляется наиболее оптимальным для сложившейся образовательной практики, а именно: «внедрение элементов НИР в разделы рабочих программ (РП) по учебным дисциплинам» [20], что возможно при реализации RBL (research-based learning – научно-ориентированного обучения) – студент- и процесс-центрированного обучения, предполагающего вовлечение всех студентов в реализацию НИР, и имеющего основным условием отражение его элементов в РП дисциплин [29]. Развитие данного вида обучения в казахстанских вузах на сегодняшний день особенно актуально, когда, следуя примеру высших учебных заведений дальнего зарубежья, многие ведущие вузы РК стремятся получить статус научно-исследовательских университетов, что, в свою очередь, откроет двери в топ-рейтинги лучших университетов мира.

RBL (научно-ориентированное обучение) наряду с Team-based learning (командно-ориентированное обучение), Case-based learning (обучение на основе случая), Problem-based learning (проблемно-ориентированное обучение), Discovery-based learning (обучение через

открытие), Learning by doing (обучение через деятельность), Project-based learning (проектно-ориентированное обучение), является важной составляющей EBL (Enquiry-based learning), представляя собой наивысший уровень обучения, так как предусматривает развитие у обучающегося не только научно-исследовательских знаний и умений, но и навыков научно-исследовательской работы [28].

Для RBL, также как и для всех вышеперечисленных видов обучения, которые охватывает EBL, характерно:

- роль и функция преподавателя сводится не к «источнику и транслятору знаний», а «организатору и помощнику в самообучении студентов»;

- роль и функция обучающихся заключается не в пассивном восприятии предоставляемой информации, а в активном участии в познавательном процессе, коллективном поиске истины;

- принудительная активизация мышления обучающихся, то есть создаются такие условия, при которых обучающиеся вынуждены быть деятельными вне зависимости от их собственных желаний;

- самостоятельное определение круга проблем / вопросов, требующих своего решения, и выбор оптимальных методов их решения;

- ЗУН приобретаются в деятельности на основе личного опыта по разрешению той или иной проблемной ситуации;

- постоянное взаимодействие обучающихся по овладению нормами профессиональных действий, а также социальных действий - дискуссионной культурой в частности и пр.;

Представляя собой метод активного обучения, RBL способствует трансформации теоретических знаний в практическую деятельность [28].

Выбор в пользу RBL в качестве основного пути решения поставленной нами задачи во многом обусловлен его преимуществами по сравнению с традиционными формами НИРС – УИРС и ВИРС, реализуемыми в рамках образовательного процесса казахстанских вузов [27, 1867 стр.]. Исходя из этого, мы вслед за коллективом авторов статьи «Научно-ориентированное обучение в медицинском образовании» считаем, что «элементы УИРС и ВИРС должны быть объединены и включены в единый подход научно-ориентированного обучения» [27, 1868 стр.], направленного на развитие компетенций исследователя.

Подводя итоги, следует отметить, что развитие научно-ориентированного обучения в казахстанских вузах на сегодняшний день особенно актуально, когда, следуя примеру высших учебных заведений дальнего зарубежья, многие ведущие вузы РК стремятся получить статус научно-исследовательских университетов, что, в свою очередь, откроет двери в топ-рейтинги лучших университетов мира. Все вышеизложенное служит аргументом в пользу полноценного внедрения в нашей стране научно-ориентированного обучения, поскольку этого требует как нынешняя ситуация, так и мировой опыт.

Список литературы

1. Афанасова Д.К. Формирование профессиональной компетентности экономиста в учебно-исследовательской деятельности: автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.08. – Оренбург, 2009. – 25 с.
2. Горшкова О.О. Подготовка студентов к исследовательской деятельности в контексте компетентностно-ориентированного инженерного образования: автореф. ... д-ра пед. наук: 13.00.08. – М., 2016. – 57 с.
3. Крамарова Т.Ю. Система спецкурсов по единой проблеме как средство совершенствования учебно-научно-исследовательской работы студентов в вузе (на примере подготовки будущих учителей истории): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. – Тольятти, 2002. – 167 с.
4. Тагиров В.К. Формирование научно-исследовательской компетентности студента в образовательном процессе военного вуза: автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.08. – Оренбург, 2009. – 23 с.
5. Кочеткова Г.С. Подготовка студентов технического вуза к исследовательской деятельности: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. – Челябинск, 2006. – 174 с.
6. Романов П.Ю. Формирование исследовательских умений обучающихся в системе не-прерывного педагогического образования: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.08. – Магнитогорск, 2003. – 385 с.

7. Янюк И.А. Формирование исследовательской компетентности студентов технических вузов: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. – Шуя, 2010. – 214 с.
8. Грошева Е.П. Подготовка студентов технических вузов к инновационной деятельности при обучении инженерному творчеству и патентоведению: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. – Саранск, 2010. – 331 с.
9. Соловьева Н.Н. Развитие творческого потенциала будущих педагогов профессионального обучения (дизайн) в процессе учебно-исследовательской деятельности в вузе: автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.08. – Казань, 2010. – 20 с.
10. Торгашина Т.И. Научно-исследовательская работа студентов педагогического вуза как средство развития их творческого потенциала: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. – Волгоград, 1999. – 209 с.
11. Данилова И.Ю. Многоуровневая модель организации научно-исследовательской работы студентов как средство обеспечения качества образования в вузе: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. – М., 2010. – 172 с.
12. Мазалецкая А.Л. Динамика мотивации научно-исследовательской деятельности на этапах профессионализации: дис. ... канд. псих. наук: 19.00.03. – Ярославль, 2011. – 217 с.
13. Ненашева О.О. Научно-исследовательская деятельность как фактор развития аксио-логического потенциала личности студента: автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – Оренбург, 2010. – 22 с.
14. Терехина Д.С. Научно-исследовательская деятельность студентов как объект социального управления в современном российском вузе: автореф. ... канд. соц. наук: 22.00.08. – М., 2012. – 24 с.
15. Балашов В.В. Организация научно-исследовательской деятельности студентов в вузах России. – Ч. 4. – Научно-исследовательская деятельность в системе жизненных целей и ценностей российского студенчества: монография /Под ред. В.В. Балашова: в 4 ч. – М.: ГУУ, 2011. – 297 с.
16. Пчельников А.А. Формирование инновационной деятельности студентов вузов на основе научно-исследовательской работы: на примере специальности «Автомобиле- и тракторостроение»: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. – Тольятти, 2007. – 188 с.
17. Момот А.И. Организационно-методические основы активизации функционирования системы НИРС. – М.: НИИ высшего образования, 2001. – 88 с.
18. Сосина Л.В. Научно-исследовательская работа студентов как проблема педагогического исследования //Вестник ФГОУ ВПО МГАУ. – 2008. - №6-2. – С. 32-35.
19. Лобова Г.И. Теоретические и технологические основы профессиональной подготовки студентов к научно-исследовательской деятельности: автореф. ... д-ра пед. наук: 13.00.08. – М., 2002. – 40 с.
20. Алаева Т.Н., Дондокова Е.Б., Таманга Д.Д., Ширапов Б.Д. Основы учебно-исследовательской работы студентов: метод. указания для студ. всех форм обучения технических и гуманитарных специальностей. – Улан-Удэ: Изд-во ВСГТУ, 2003. – 30 с.
21. Кубрушко П.Ф. Содержание профессионально-педагогического образования: монография. – М.: Гардарики, 2006. – 207 с.
22. Розанова Н.М. Научно-исследовательская работа студента: учебно-практическое пособие. – М.: КНОРУС, 2016. – 256 с.
23. Гайдачук В.Е., Кондратьев А.В. Научно-исследовательская работа: конспект лекций. – Харьков: Нац. аэрокосмический ун-т «Харьк. авиац. ин-т», 2010. – 163 с.
24. Туманов Д.В., Шайхитдинова С.К., Баканов Р.П. и др. Научно-исследовательская работа студентов: учебно-методическое пособие /Под ред. Д.В. Туманова. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 2007. – 140 с.
25. Потороко И.Ю. Научно-исследовательская работа студентов: методические указания. – Челябинск: Издательский центр ЮУрГУ, 2010. – 28 с.
26. Балмаганбетова Ф.Т., Сейлова Р.Д. Методические основы организации научной работы студентов //Вестник Актюбинского ун-та им. С. Баишева. – 2014. - №3(45). – С. 22-24.
27. Кемелова Г.С., Газалиева М.А., Ахметова Н.Ш., Макаренко Т.В., Наджарян Л.К. Научно-ориентированное обучение в медицинском образовании //Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2015. - №12. – С. 1866-1869.
28. Койков В.В., Дербисалина Г.А. Роль research-based learning в подготовке инновационно-активных специалистов системы здравоохранения //Денсаулық сақтауды дамыту

журналы. – 2012. - №4(65). – С. 62-73.

29. Baldwin, G. The teaching-research nexus: How research informs and enhances learning and teaching in the University of Melbourne [Электрон. ресурс]. - 2005. – URL: <http://www.cshe.unimelb.edu.au/> (дата обращения 15.08.2017).

В.А. Бурмистрова¹, М.С. Исатаева²

¹Қарағанды мемлекеттік медицина университеті, Қарағанды, Қазақстан

²Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қарағанды, Қазақстан

Студенттердің оқу және оқудан тыс зерттеу жұмыстарының интеграциялаудың ерекшеліктері: ғылыми-бағдарланған тәсілдеме

Аннотация. Мақалада ғылыми-бағдарланған оқытудың бірыңғай тәсілдеме шеңберінде студенттердің оқу және оқудан тыс зерттеу жұмыстары қарастырылған.

Осы саладағы отандық және шетелдік зерттеушілердің психологиялық-педагогикалық көзқарастарына талдау жүргізе отырып, мақала авторлары қазіргі ғылыми теория мен практикада “студенттердің ғылыми-зерттеу қызметі” және “студенттердің ғылыми-зерттеу жұмысы” ұғымдары туралы бірыңғай пікір жоқ деген қорытындыға келді, олардың ғылыми педагогикалық теориядағы қосарлас айналымын синонимикалық ұғымдары ретінде де, өздерінің ерекше сипаттамалары бар ұғымдар ретінде де атап өтті. Соңғы ереже мақала авторларына “студенттердің ғылыми-зерттеу жұмысы” деген ұғымды студенттердің ғылыми-зерттеу білімін, іскерліктері мен дағдыларын қалыптастыруда бейнелейтін аспект ретінде толығымен көрсетуге мүмкіндік берді.

Студенттердің зерттеу жұмыстарының түрлеріне тоқтала отырып, зерттеу авторлары бірқатар ғалымдардан кейін студенттердің оқу және оқудан тыс ғылыми-зерттеу жұмыстарын ажырату қажет, олардың әрқайсысының өз артықшылықтары мен кемшіліктері бар деген пікір ұстанады. Осы артықшылықтар мен кемшіліктерді бағалай отырып, мақаланың авторлары зерттеушінің құзыреттілігін дамытуға бағытталған, ғылыми-бағдарланған оқытудың бірыңғай көзқарасы шеңберінде студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстары түрлерінің элементтерін біріктіру қажет деген тұжырым жасайды.

Түйін сөздер: ғылыми-бағдарланған оқыту; студенттердің ғылыми-зерттеу жұмысы; студенттердің оқу зерттеу жұмысы; студенттердің оқудан тыс зерттеу жұмысы; ғылыми-зерттеу білімдері; іскерлік пен дағды; зерттеу құзіреттері.

V.A. Burmistrova¹, M.S. Issatayeva²

¹Karaganda State Medical University, Karaganda, Kazakhstan

²Karaganda State University of the named after academician E.A. Buketov, Karaganda, Kazakhstan

Features of the integration of training and extracurricular research work of students: a science-oriented approach

Abstract: The article is devoted to the analysis of curricular and extra-curricular research work of students within the framework of a single approach called research-based learning.

Having analyzed the psychological and pedagogical views of the domestic and foreign scientists in this sphere, the authors of the article have come to the conclusion that in the modern scientific theory and practice there is no consensus on the concepts “student research activity” and “student research work”, noting their parallel circulation in scientific pedagogical theory, both as synonymous concepts and as concepts that have their own distinctive characteristics. The latter statement has allowed the authors of the article to operate with the concept “student research work” as the most fully reflecting the aspect of the development of research knowledge and skills of students.

Speaking about the types of student research work, the authors of the study, following a number of scientists, hold the opinion that it is necessary to distinguish between the curricular and extra-curricular research work of students, each of which has its advantages and disadvantages. Having evaluated these advantages and disadvantages, the authors have come to the conclusion that the elements of these types of research work of students should be combined within the framework of a single approach called research-based learning which is designed to develop the competences of the researcher.

Key words: research-based learning, research work of students, curricular research work of students, extra-curricular research work of students, research knowledge and skills, research competences.

References

1. Afanasova D.K. Formirovanie professional'noj kompetentnosti ehkonomista v uchebno-issledovatel'skoj deyatel'nosti: PhD diss. [Formation of the professional competence of the economist in educational and research activities. PhD thesis]. Orenburg, 2009, 25 p.
2. Gorshkova O.O. Podgotovka studentov k issledovatel'skoj deyatel'nosti v kontekste kompetentnostno-orientirovannogo inzhenernogo obrazovaniya: PhD diss. [Preparation of students for research activities in the context of competence-oriented engineering education: PhD thesis]. Moscow, 2016, 57 p.
3. Kramarova T.Yu. Sistema spekursov po edinoj probleme kak sredstvo sovershenstvovaniya uchebno-nauchno-issledovatel'skoj raboty studentov v vuze (na primere podgotovki budush-chih uchitelej istorii). PhD diss. [The system of special courses on a single problem as a means of improving educational and research work of students in higher educational institution (on the example of the training of future history teachers). PhD thesis]. Togliatti, 2002, 167 p.
4. Tagirov V.K. Formirovanie nauchno-issledovatel'skoj kompetentnosti studenta v obrazovatel'nom processe voennogo vuza. PhD diss. [Formation of research competence of the student in the educational process of the military high school. PhD thesis]. Orenburg, 2009, 23 p.
5. Kochetkova G.S. Podgotovka studentov tekhnicheskogo vuza k issledovatel'skoj deyatel'nosti. PhD diss. [Preparation of students of a technical high school for research activity. PhD thesis]. Chelyabinsk, 2006, 174 p.
6. Romanov P.Yu. Formirovanie issledovatel'skih umenij obuchayushchihsya v sisteme nepreryvnogo pedagogicheskogo obrazovaniya. PhD diss. [Formation of research skills of students in the system of continuous pedagogical education. PhD thesis]. Magnitogorsk, 2003, 385 p.
7. Yanyuk I.A. Formirovanie issledovatel'skoj kompetentnosti studentov tekhnicheskikh vuzov. PhD diss. [Formation of research competence of students of technical high schools. PhD thesis]. Shuya, 2010, 214 p.
8. Grosheva E.P. Podgotovka studentov tekhnicheskikh vuzov k innovacionnoj deyatel'nosti pri obuchenii inzhenernomu tvorchestvu i patentovedeniyu. PhD diss. [Preparation of students of technical high schools for innovative activity in teaching engineering and patent science. PhD thesis]. Saransk, 2010, 331 p.
9. Solovyeva N.N. Razvitie tvorcheskogo potentsiala budushchih pedagogov professional'nogo obucheniya (dizajn) v processe uchebno-issledovatel'skoj deyatel'nosti v vuze. PhD diss. [Development of creative potential of future teachers of vocational training (design) in the process of educational and research activities in higher educational institution. PhD thesis]. Kazan, 2010, 20 p.
10. Torgashina T.I. Nauchno-issledovatel'skaya rabota studentov pedagogicheskogo vuza kak sredstvo razvitiya ih tvorcheskogo potentsiala. PhD diss. [Research work of students of a pedagogical high school as a means of developing their creative potential. PhD thesis]. Volgograd, 1999, 209 p.
11. Danilova I.Yu. Mnogourovnevaya model' organizatsii nauchno-issledovatel'skoj raboty studentov kak sredstvo obespecheniya kachestva obrazovaniya v vuze. PhD diss. [Multilevel model of the organization of research work of students as a means of ensuring the quality of education in higher educational institution. PhD thesis]. Moscow, 2010, 172 p.
12. Mazaletskaya A.L. Dinamika motivatsii nauchno-issledovatel'skoj deyatel'nosti na etapah professionalizatsii. PhD diss. [Dynamics of motivation of research activity at the stages of professionalization. PhD thesis]. Yaroslavl, 2011, 217 p.
13. Nenasheva O.O. Nauchno-issledovatel'skaya deyatel'nost' kak faktor razvitiya aksiologicheskogo potentsiala lichnosti studenta. PhD diss. [Research activity as a factor in the development of the axiological potential of a student. PhD thesis]. Orenburg, 2010, 22 p.
14. Terekhina D.S. Nauchno-issledovatel'skaya deyatel'nost' studentov kak ob'ekt social'nogo upravleniya v sovremennom rossijskom vuze. PhD diss. [Research activities of students as an object of social management in a modern Russian university. PhD thesis]. Moscow, 2012, 24 p.
15. Balashov V.V. Organizatsiya nauchno-issledovatel'skoj deyatel'nosti studentov v vuzah Rossii [Organization of research activities of students in Russian universities] (GUU, Moscow, 2011).
16. Pchel'nikov A.A. Formirovanie innovacionnoj deyatel'nosti studentov vuzov na osnove nauchno-issledovatel'skoj raboty: na primere special'nosti «Avtomobile- i traktorostroenie». PhD diss. [Development of innovative activity of university students on the basis of scientific research: on the example of the specialty "Automobile and tractor construction". PhD thesis]. Togliatti, 2007, 188 p.
17. Momot A.I. Organizatsionno-metodicheskie osnovy aktivizatsii funkcionirovaniya sistemy NIRS [Organizational and methodological bases for the activation of the system of students' research work] (Institute of Higher Education, Moscow, 2001).
18. Sosina L.V. Nauchno-issledovatel'skaya rabota studentov kak problema pedagogicheskogo issledovaniya [Research work of students as a problem of pedagogical research], Vestnik FGOU VPO MGAU [Bulletin of the Federal State Educational Institution of Higher Professional Education of the Moscow State University of International

Relations]. 6 (2), 32-35 (2008). [in Russian]

19. Lobova G.I. Teoreticheskie i tekhnologicheskie osnovy professional'noj podgotovki studentov k nauchno-issledovatel'skoj deyatel'nosti. PhD diss. [Theoretical and technological foundations of professional training of students for research activities. PhD thesis]. Moscow, 2002, 40 p.

20. Alayeva T.N., Dondokova E.B., Tamanga D.D., Shirapov B.D. Osnovy uchebno-issledovatel'skoj raboty studentov [Fundamentals of students' research work] (Publishing House of VSTU, Ulan-Ude, 2003).

21. Kubrushko P.F. Soderzhanie professional'no-pedagogicheskogo obrazovaniya [The content of professional and pedagogical education] (Gardariki, Moscow, 2006).

22. Rozanova N.M. Nauchno-issledovatel'skaya rabota studenta [Student's research work] (Knorus, Moscow, 2016).

23. Gaidachuk V.Ye., Kondratiev A.V. Nauchno-issledovatel'skaya rabota: konspekt lekcij [Research work: lecture notes] (National Aerospace University "Kharkov Aviation Institute", Kharkov, 2010).

24. Tumanov D.V., Shaikhidinova S.K., Bakanov R.P. Nauchno-issledovatel'skaya rabota studentov [Students' research work] (Publishing house of Kazan University, Kazan, 2007).

25. Potoroko I.Yu. Nauchno-issledovatel'skaya rabota studentov [Students' research work] (Publishing Center of SUSU, Chelyabinsk, 2010).

26. Balmaganbetova F.T., Seilova R.D. Metodicheskie osnovy organizatsii nauchnoj raboty studentov [Methodical foundations of the organization of scientific work of students], Vestnik Aktyubinskogo universiteta imeni S. Baisheva [Bulletin of S. Baishev Aktobe University], 3 (45), 22-24 (2014). [in Russian]

27. Kemelova G.S., Gazaliyeva M.A., Akhmetova N.Sh., Makarenko T.V., Nadzharyan L.K. Nauchno-orientirovannoe obuchenie v medicinskom obrazovanii [Scientific-oriented training in medical education], Mezhdunarodnyj zhurnal prikladnyh i fundamental'nyh issledovaniy [International Journal of Applied and Fundamental Research], 12, 1866-1869 (2015). [in Russian]

28. Koikov V.V., Derbisalina G.A. Rol' research-based learning v podgotovke innovacionno-aktivnyh specialistov sistemy zdavoohraneniya [The role of research-based learning in the training of innovative and active specialists in the healthcare system] Densaulyk saktaudy damyту zhurnaly [Journal of Healthcare Development], 4 (65), 62-73 (2012). [in Russian]

29. Baldwin, G. The teaching-research nexus: How research informs and enhances learning and teaching in the University of Melbourne. Available at: <http://www.cshe.unimelb.edu.au/.htm> (accessed 15.08.2017)

Сведения об авторах:

Бурмистрова В.А. – кандидат педагогических наук, заведующий кафедрой иностранных языков, Карагандинский государственный медицинский университет, ул. Гоголя 40, Караганда, Казахстан.

Исатаева М.С. - магистрант второго года обучения специальности «6М011900 – Иностранный язык: два иностранных языка», Карагандинский государственный университет им. академика Е.А. Букетова, ул. Университетская 28, Караганда, Казахстан.

Burmistrova V.A. – candidate of pedagogical sciences, the Head of the Department of Foreign Languages, Karaganda State Medical University, Gogol Str., 40, Karaganda, Kazakhstan.

Issatayeva M.S. – second-year master's program student of the specialty 6M011900 – «Foreign language: two foreign languages», Karaganda State University of the named after academician E.A. Buketov, University Str., 28, Karaganda, Kazakhstan.

IRSTI 20.01.45

A.A. Karatayeva¹, L.B. Rakhimzhanova²

¹*Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan*

(E-mail: ¹aizada.kar.96@gmail.com, ²lyazatr72@gmail.com)

Technology for training on modeling of economic tasks in the informatics course

Abstract: Currently, the main direction of modernization of Kazakhstan education is the assurance of its new quality. One of the most important issues in high school education is the issue of motivation. Learning modeling and its application in the course of informatics assists to approximate the subject to real life, to study the life processes, and also to see its practical value, that is, to contribute to achieving the goal of education – training of a person for future activities in society. Currently, a relatively simple Excel processor is used for relatively simple processing of numerical information and for modeling of the economic tasks. The purpose of this article is to show the features of the development of the methodological material under the title “Modeling of the economic tasks in Excel”.

In the article we used the following research methods: analysis of scientific, methodical literature and the publications in periodical journals, summary and systematization of the accumulated pedagogical experience of the teachers, the methods of experimental research, including observation of the educational process in the schools of the Republic of Kazakhstan.

Key words: technology for training, education, modeling, economic tasks, Excel.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2018-125-4-47-55>

Introduction. Currently, the main direction of modernization of Kazakhstan education is the assurance of its new quality. This can be achieved by improving the methodological system of training by including relevant content and using the modern teaching techniques.

One of the most important issues in high school education is the issue of motivation. Learning modeling and its application in the course of informatics assists to approximate the subject to real life, to study the life processes, and also to see its practical value, that is, to contribute to achieving the goal of education – training of a person for future activities in society. Modeling provides a general algorithm, both for the study of objects, processes, phenomena, and for the study of the educational material. Modeling makes it possible to influence the different types of thinking of the student, but the formation of thinking is “a process of cognition connected with discovery of the subjectively new knowledge, solution of the problem-tasks, the creative transformation of reality”.

In the informatics course, not sufficient time is devoted to modeling of economic tasks, so not many tasks like these ones have been developed accordingly in the textbooks.

We should note the importance and prospects of this area. In this regard, it becomes necessary to perform the detailed analysis of the main components of the methodological system for modeling study in order to implement the integrative connections between the informatics and the disciplines of the financial and economic cycle and, accordingly, formation of skills and experience required for the school students in future professional activities.

The following intellectual skills and their components can be distinguished as general methods of learning activities that students should master in the study of the economic tasks modeling:

- ability to solve problems (posing a question, finding the necessary information to solve a problem, analysis of the problem situation, making a hypothesis);
- ability to make the mathematical modeling (definition of data, conditions and boundaries of the search for solutions, translation of the problem into the language of mathematics, application of the adequate mathematical apparatus, interpretation of the solution);

- ability to think logically (deductive and inductive reasoning, the combination of logic and intuition, argumentation of findings and conclusions);
- communicative skills (reading, writing, using the mathematical symbols and formulas, preparation of schedules, schemes and diagrams);
- ability to apply the new information technologies.

Forming of the specified types of educational activity of the school students, we thereby contribute to development of such general intellectual methods as comparison, synthesis, analysis, abstraction, which are in the base of the modeling process technology.

Currently, a relatively simple Excel processor is used for relatively simple processing of numerical information and for modeling of the economic tasks.

Application and mastering of the Excel spreadsheet processor will make it possible to maximally realize the interdisciplinary connections of the informatics, on the one hand, and the economics, on the other hand. It will also serve as the means of professions guidance and for the purpose of establishing the education profiles at the senior level of the school.

The teachers of the informatics science have the task related to development of the methodological device for teaching the modeling of economic problems in the Excel environment in the informatics course.

This problem is widely studied in local and foreign literature.

In his study, Kiyko P.V. (2017) reviews the theoretical and practical issues of teaching methods based on econometric modeling, reveals the features of econometric modeling models based on formulas and functions built-in the Microsoft Excel spreadsheet, applies the interactive teaching methods to study econometric modeling, in parallel with formation of economic thinking [1].

Gonzalez-Ruiss proposed a methodological strategy for training in modeling the dynamic scenarios from the multi-parameter data tables using Microsoft Excel as a technological tool [2]. The article provides the step-by-step guidance on how to improve teaching and learning methods for developing the financial models, which can also be used in other areas. The technology identifies the most important aspects of the financial models development, so that students and teachers can focus on a more pedagogical approach that promotes introduction of the technological tools in the classroom. This work plays a key role in teaching of financial modeling, since it provides relevant elements leading to development of the systematic thinking among the university students on the basis of cognitive activity. In addition, various contributions to research on the educational and methodological process in modeling are discussed in this paper. The financial assessment of the airport was used as a case study for validation of the proposal. As a result, this article enhances the role of computing tools and the involvement of students/teachers in development of the systematic thinking and cognitive skills.

Popovich at the 28th Conference of the Information Systems teachers, ISECON 2011 and the 4th Conference on applied research of the information systems, CONISAR 2011; Wilmington, North Carolina; United States; from November 3, 2011 to November 6, 2011, presented the paper “Improving the skills of students’ counting using the combined MIS/DS course with application of the traditional and online teaching methods” [3].

This document describes the process designed to develop the quantitative course and the Excel-based course that combines BOTH the results of the information management system (MIS) modeling and decision making (DS) modeling and establishes the foundation for higher-level quantitative courses, such as operational management, finance and strategic management.

It is possible to adopt this foreign experience for teaching of the economic problems modeling in the schools of our country.

The purpose of this article is to show the features of the development of the methodological material under the title “Modeling of the economic tasks in Excel”.

Methods. In the article we used the following research methods: analysis of scientific, methodical literature and the publications in periodical journals, summary and systematization of the accumulated pedagogical experience of the teachers, the methods of experimental research, including observation of the educational process in the schools of the Republic of Kazakhstan.

The stating experiment was performed which resulted in the following conclusions:

- in the informatics course, not sufficient time is devoted to the issue of economic tasks modeling, therefore not so many similar tasks have been provided in the textbooks

- the capabilities of Excel, such functions as PS, IF, CDF, SUMM IF, SUMM IF IMN, SUMM PR are used to the limited extent. They are actively used in the practice of banks and other financial organizations.

Results. According to the standard program, the Section “Modeling” is studied within the structure of the modern informatics course (find the program, preferably the last one).

In this article, let’s review the methodological approaches to the study of the economic problems modeling in Excel.

Solution of the economic problems is based on the special methods of financial calculations, the range of which is quite wide.

As an example of solving the economic problem in Excel, let’s take the analysis and planning of the credit operations.

Analysis and planning of the credit operations is one of the most important and widespread tasks in the banks’ practice. There are three areas of solution:

- development of the loan repayment plan adequate to the terms of agreement;
- assessment of the loan cost, taking into account all payments and receipts;
- analysis of the effectiveness of the operation for the creditor and the loaner.

The essence of credit operations planning is to develop the terms of the loan and its repayment schedule. The term and amount of the loan, the duration of the grace period, the amount and type of the interest rate, interest payment methods and the methods of loan repayment are determined in the planning process.

As a rule, repayment of loans for a period of more than one year is made by the equal payments evenly distributed in time. This method of repayment is often referred to as loan depreciation.

The main task of loan income planning is reduced to calculation of the component elements of payments and their distribution over time. In practice, two repayment methods are commonly used:

- repayment of the main loan in equal amounts;
- repayment of the whole debt in equal amounts.

Let’s introduce the following symbols:

D is the amount of loan;

r is the loan interest rate;

n is the total loan period;

m is the number of interest charges periods in a year;

t is the period;

SDt is the payment on the main loan in the period t;

SRt is the loan interest in the period t;

CFt is the value of periodic payment in the period t;

Dt is the debt balance at end of period.

Task 1. According to the client we have the amount of loan is 10000000, the loan interest rate - 17%, the total loan period – 10, the number of interest charges periods in a year – 10 and the period -8. We need to find the payment on the main loan in the period t, the loan interest in the period t, the value of periodic payment in the period t, the debt balance at end of period.

We use formulas and model the problem in Excel (picture 1).

1. Payment on the main loan in the period t (picture 2): $SRt = \frac{D}{n}$

2. Loan interest in the period t (picture 3): $SRt = \frac{D}{n} * r$

3. Value of periodic payment (picture 4):

$$CFt = SRt + SDt$$

4. Debt balance at end of period (picture 5):

$$D = CFt * n - CFt * t$$

A	B	C
Amount of loan	D	10000000
Loan interest rate	r	17%
Total loan period	n	10
Number of interest charges periods in a year	m	2
Period t	t	8
Payment on the main loan in the period t	SDt	1000000
Loan interest in the period t	SRT	340000
Value of periodic payment in the period t	CFt	1340000
Debt balance at end of period	Dt	2680000

Picture 1. Model the task 1 in Excel

	A	B	C
1	Amount of loan	D	10000000
2	Loan interest rate	r	17%
3	Total loan period	n	10
4	Number of interest charges periods in a year	m	2
5	Period t	t	8
6			
7			
8	Payment on the main loan in the period t	SDt	=C1/C3
9	Loan interest in the period t	SRT	340000
10	Value of periodic payment in the period t	CFt	1340000
11	Debt balance at end of period	Dt	2680000

Picture 2. Modeling formula of payment on the main loan in the period t

	A	B	C
1	Amount of loan	D	10000000
2	Loan interest rate	r	17%
3	Total loan period	n	10
4	Number of interest charges periods in a year	m	2
5	Period t	t	8
6			
7			
8	Payment on the main loan in the period t	SDt	1000000
9	Loan interest in the period t	SRT	=C8*C2*C4
10	Value of periodic payment in the period t	CFT	1340000
11	Debt balance at end of period	Dt	2680000

Picture 3. Modeling formula of loan interest in the period t

	A	B	C
1	Amount of loan	D	10000000
2	Loan interest rate	r	17%
3	Total loan period	n	10
4	Number of interest charges periods in a year	m	2
5	Period t	t	8
6			
7			
8	Payment on the main loan in the period t	SDt	1000000
9	Loan interest in the period t	SRT	340000
10	Value of periodic payment in the period t	CFT	=C9+C8
11	Debt balance at end of period	Dt	2680000

Picture 4. Modeling formula value of periodic payment

	A	B	C
1	Amount of loan	D	10000000
2	Loan interest rate	r	17%
3	Total loan period	n	10
4	Number of interest charges periods in a year	m	2
5	Period t	t	8
6			
7			
8	Payment on the main loan in the period t	SDt	1000000
9	Loan interest in the period t	SRT	340000
10	Value of periodic payment in the period t	CFT	1340000
11	Debt balance at end of period	Dt	=C3*C10-C5*C10

Picture 5. Modeling formula of debt balance at end of period

To verify the correctness of the solution, we shall use the following formulas.

Task 2. Calculate the amount to be stored on the deposit so that 400,000 tenge could be resulted after four years. The interest rate is 20% per year. Interest is calculated quarterly.

Let's show the initial data in Table form (picture 6).

	A	B
1	Future amount (FA)	400 000p.
2	Interest rate (per year)	20%
3	Periodic payments (pay)	0%
4	Number of payments per year	4
5	Period of deposit, years	4
6	Total number of periods (kper)	16
7	Current amount of deposit	

Picture 6. Model the task 2 in Excel

Since the interest rate does not change during the entire period, we use the PS function (rate; kper; pay; fa; type) (picture 7).

PS is one of the financial functions that returns the present (to the current moment) value of loan or investment based on a constant interest rate. The PS function can be used both for periodic fixed payments (for example, for mortgages or other loans), as well as for future value, which is the purpose of the investment.

PS (rate; kper; pay; fa; type)

Rate is the interest rate for the certain period. For example, if a car loan is received at 10 percent per annum and payments are made on a monthly basis, the interest rate per month will be 10%/12 or 0.83%. As the value of the “rate” argument it is necessary to enter 10%/12, 0.83% or 0.0083 in the formula.

Kper is the total number of payment periods for annuity. For example, if a loan is received for 4 years to buy a car and payments are made monthly, the loan has 4*12 (or 48) periods. As the value of the “kper” argument it is necessary to enter the number 48 in the formula.

Pay is payment made in each period and not changing throughout the entire period of rent. Usually, the “payout” argument is included in basic payments and interest payments, but other fees or taxes are not included. For example, a monthly payment on a four-year loan of 10,000 R at 12 percent per annum will be 263.33 R. As the value of the “payout” argument, the number 263.33 should be entered in the formula.

fa is the required value of the future amount or the balance after the last payment. If the argument is omitted, it is assumed to be 0 (the future amount of the loan, for example, is 0). Let's suppose it is required to accumulate 50 000 R. for payment of a special project for 18 years: in this case, the future amount is 50 000 R. Then, assuming that the specified interest rate will remain unchanged, you can determine what amount should be stored up each month.

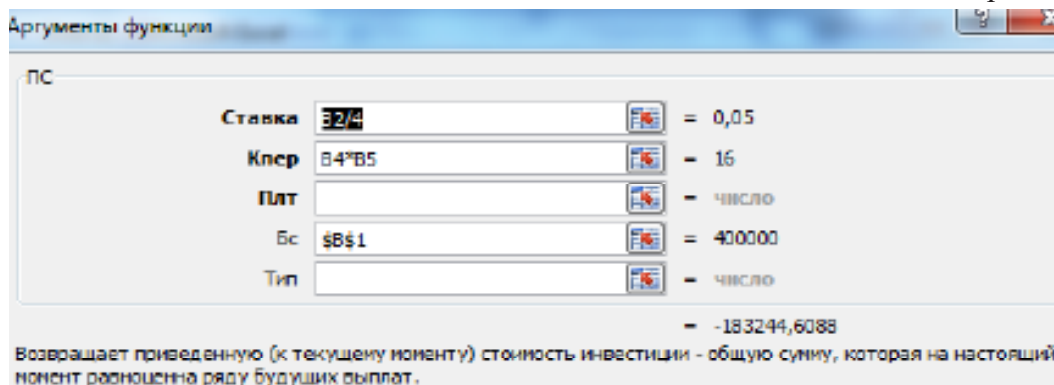
Type is the number 0 or 1, means the date of payment (table 1).

Table 1.

Type	Term of payment
0 or omitted	At the end of period
1	At the start of period

Filling in of arguments:

1. Rate is 20%/4, since the interest is calculated quarterly.
2. Kper is 4*4 (total term of deposit * number of charge periods per year).
3. Pay is 0. We do not write anything, because the deposit will not be replenished.
4. Type is 0.
5. FA is the amount we want to receive at the end of the deposit term.

Picture 7. Using the PS function

The depositor needs to invest this money, so the result is negative (picture 8).

	A	B
1	Future amount (FA)	400 000p.
2	Interest rate (per year)	20%
3	Periodic payments (pay)	0%
4	Number of payments per year	4
5	Period of deposit, years	4
6	Total number of periods (kper)	16
7	Current amount of deposit	-183 245p.

Picture 8. Model the task 2 in Excel

To verify the correctness of the solution, we shall use the following formula: $PS = FA / (1 + rate)^{kper}$. Let's substitute the values: $PS = 400\ 000 / (1 + 0.05)^{16} = 183245$.

So, Microsoft Excel solves several economic problems, including analysis and planning of the credit operations, the analysis of operations with securities, calculation of asset depreciation parameters, etc.

The following results were obtained during the study:

1. Tasks have been developed for the senior school for modeling of the economic processes, which are used directly in the work of banks.
2. The following intellectual skills and their components can be distinguished as general methods of learning activities that students should master in the study of the economic tasks modeling:
 - □ ability to solve problems (posing a question, finding the necessary information to solve a problem, analysis of the problem situation, making a hypothesis);
 - □ ability to make the mathematical modeling (definition of data, conditions and boundaries of the search for solutions, translation of the problem into the language of mathematics, application of the adequate mathematical apparatus, interpretation of the solution);

- □ ability to think logically (deductive and inductive reasoning, the combination of logic and intuition, argumentation of findings and conclusions);
 - □ communicative skills (reading, writing, using the mathematical symbols and formulas, preparation of schedules, schemes and diagrams);
 - □ ability to apply the new information technologies.
3. A stating experiment was carried out to establish the actual state of the studied object, a statement of the initial parameters. The main goal was to fix the realities. They will be the starting points for the transformative experiment, which aims to create and test the effectiveness of new methods that can improve the achieved level.

References

1. Kiyko, P.V., Shchukina, N.V. Teaching technology of econometric modeling with the help of interactive teaching methods. *International Journal of Economic Research*, Volume 14, Issue 7, 2017, PP. 59-75

2. González-Ruiz, J.D. Duque, E. Peña. Methodological proposal of financial modelling using dynamic scenarios from multivariable data tables. *International Journal of Technology Enhanced Learning*, Volume 10, Issue 3, 2018, PP. 161-18.

3. Popovich K. Improving student numeracy skills through a combined MIS/DS course via traditional and online teaching methods. 28th Information Systems Educators Conference, ISECON 2011 and 4th Conference on Information Systems Applied Research, CONISAR 2011; Wilmington, NC; United States; 3 November 2011 to 6 November 2011.

А.А. Каратаева, Л.Б. Рахимжанова

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

Информатика курсында экономикалық есептерді модельдеуге оқыту технологиясы

Аннотация. Қазіргі таңда Қазақстандық білім беруді жаңғыртудың басты бағыты оның жаңа сапасын қамтамасыз ету болып табылады. Жоғары мектептегі білім берудегі ең маңызды проблемалардың бірі – ынталандыру мәселесі. Модельдеуге оқыту және оны информатика курсына қолдану пәнді зерделеуді шынайы өмірге жақындастыруға, өмірлік процестерді зерттеуге, сондай-ақ оның қолданбалы мәнін көруге көмектеседі, яғни білім беру мақсатына қол жеткізуге – адамның қоғамдағы болашақ іс-әрекеттерге дайындалуына ықпал етеді. Қазіргі уақытта сандық ақпаратты салыстырмалы түрде жеңіл өңдеуге, экономикалық есептерді модельдеу үшін іс жүзінде баламасыз құрал ретінде Excel кестелік процессоры пайдаланылады. Бұл мақаланың мақсаты «Excel ортасында экономикалық есептерді модельдеу» тақырыбындағы әдістемелік материалды әзірлеудің ерекшеліктерін көрсету.

Мақалада біз келесі зерттеу әдістерін пайдаландық: мерзімді басылымдарда ғылыми, әдістемелік әдебиеттер мен жарияланымдарды талдау, оқытушылардың жинақталған педагогикалық тәжірибесін қорыту және жүйелеу, эксперименттік зерттеу әдістері, сонымен бірге ҚР мектептерінде өтіп жатқан оқу барысын бақылау.

Түйін сөздер: оқыту технологиясы, білім, модельдеу, экономикалық тапсырмалар, Excel.

А.А. Каратаева, Л.Б. Рахимжанова

*Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Алматы, Казахстан*

**Технология обучения моделированию экономических
задач в курсе информатики**

Аннотация. В настоящее время главным направлением модернизации казахстанского образования является обеспечение его нового качества. Одна из важнейших проблем в обучении в старшей школе - проблема мотивации. Обучение моделированию и его использование в курсе информатики помогает приблизить изучение предмета к реальной жизни, изучению жизненных процессов, а также увидеть ее прикладное значение, то есть способствовать достижению цели образования - подготовки человека к будущей деятельности в обществе.

Для относительно несложной обработки числовой информации и моделирования экономических задач практически безальтернативно используется табличный процессор Excel. Цель данной статьи - показать особенности разработки методического материала по теме «Моделирование экономических задач в среде Excel». Используются следующие методы исследования: анализ научной, методической литературы и публикаций в периодической печати, обобщение и систематизация накопленного педагогического опыта учителей, методы экспериментальных исследований, в том числе наблюдение за учебным процессом в школах РК.

Ключевые слова: технология обучения, образование, моделирование, экономические задачи, Excel.

Сведения об авторах:

Каратаева А.А. – магистрант, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, пр. аль-Фараби, 71, Алматы, Казахстан.

Рахимжанова Л.Б. - доцент кафедры информатики, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, пр. аль-Фараби, 71, Алматы, Казахстан.

Karataeva A.A. – Master degree student, Al-Farabi Kazakh National University, Al-Farabi Ave. 71, Almaty, Kazakhstan.

Rakhimzhanova L.B. - Associate Professor, Department of Computer Science, Al-Farabi Kazakh National University, Al-Farabi Ave. 71, Almaty, Kazakhstan.

IRSTI 14.15.07

A.E. Koxegen

S. Seifullin Kazakh AgroTechnical University, Astana, Kazakhstan
(E-mail: suinali@mail.ru)

Creating on-line center for retraining and qualifications increasing the teachers computer science in English

Abstract. This article considers approaches to creating an on-line center for retraining and qualifications increasing the computer science teachers in English. Such the training center will make possibilities to ensure the accessibility and visibility of education as it is a modern popular tool for the training and retraining of teaching staff. The article gives the main prerequisites for the creation of this project and the ways for its implementation. The author compares other on-line training resources and shows the advantages of the proposed project. The scheme for creating an online center for retraining and qualifications increasing the computer science teachers in English takes precedence over other similar programs because it has an effective learning environment, control of student knowledge, a payment system, and feedback to trainees.

Key words: on-line center, on-line banking, information technologies, technical characteristics, knowledge, feedback.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2018-125-4-56-60>

At the present stage of the development of the Kazakh education, we are at the beginning of the implementation of the trilingual principle in society, through the education system. Minister of Education and Science of the Republic of Kazakhstan Sagadiyev E.S. said in his published appeal to the society on March 9, 2016: “From this year we plan to begin the introduction of the study in three languages of subjects, especially the natural sciences (such as chemistry, physics, biology, computer science), according to updated methods, developed in accordance with the best world practices”[1].

Because, a large-scale system of personnel training is being formed in Kazakhstan, which will allow using the information technologies to quickly and universally introduce new methods of teaching naturally scientific subjects in English. Therefore, the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan plans to start this program in 2018. We propose to develop the project referring to this program.

In connection with the introduction of three-lingual education in the Republic of Kazakhstan the project, that we offer will provide an opportunity to create on-line center for retraining and advanced training of computer science teachers.

Currently, this problem is at the initial stage of implementation. Therefore, the aim of our project is to help the employees of education in retraining and advanced training for further teaching of the subject of informatics in English. To date, teachers do not have the opportunity to gain knowledge of computer science in English without interruption from production, regardless of their place of residence, so information and communication technologies will enable them to solve this problem and obtain a certificate for this specialty.

The organization for retraining and professional qualifications increasing requires large material and time costs, that’s why we offer a paid service with the least expenses for a long distance and there is an opportunity to get a decent education with the knowledge of English with the help of on-line training with a demanded certificate.

The on-line training center that we create for retraining and professional qualifications increasing of the computer science teachers in English is a modern and demanded tool for teaching and retraining of teaching staff. It allows ensuring accessibility and visibility of the education.

Provisioning of the online learning center which we will create:

- authentication of the listeners;
- information and full content of educational material (throughout the course of computer science from 4 -12 grades, according to the training program) [2,3];

- author's work of tutors (lectures, practical works);
- the trilingual dictionary [4,5];
- tests on the topics of the course of computer science and a test for taking an external exam;
- monitoring the result and progress of the student's training;
- the training system with a teacher;
- the training system is self-sufficient;
- the certification module;
- the feedback modules with listeners;
- the payment for training through on-line banking.

Scheme of work the on-line learning center in the Figure 1 and Figure 2:

We have been identified the aim and objectives of the proposed project. The project involves an increase in paid educational services and a level of pay to the scale that allows profit to educational institutions, which allows the creation and implementation of an on-line center for retraining and advanced training of computer science teachers.

The subject of the announced competition is the creation of an educational training portal for retraining and advanced training of computer science teachers; this portal will provide the following paid services, using electronic banking:

- payment for the course itself;
- payment for the course of study with a teacher;
- payment of the exam of the external.

The first is the starting web page:

Page Title:

On-line training center
«Informatics in English»

Authentication:

Please register

Guest Login

Email address

password

Terms and tuition

Figure 1. The scheme of the first page

The Second web page (For training or guest visit)

Confirm the payment of fees

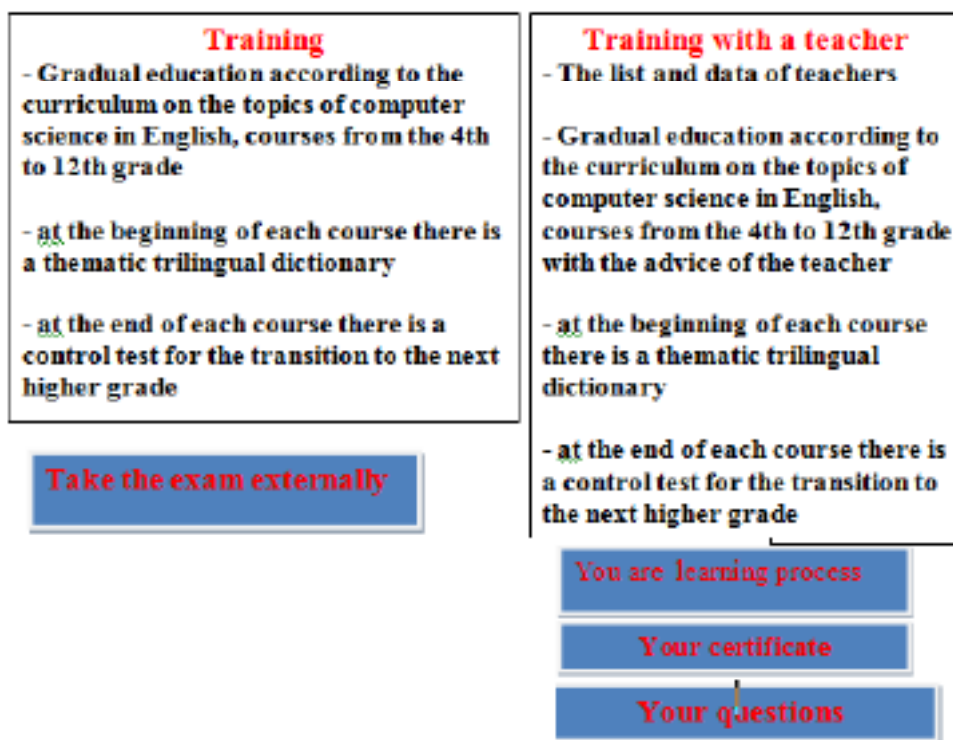

Figure 2. The scheme of the second page

In addition, we made comparative description of the proposed product or service with existing analogues or substitutes in the market with specification of technical characteristics.

At present, there are many on-line centers for training commercial enterprises and organizations in Kazakhstan, they have directions for obtaining education in a specific subject area. In particular, they are such leading providers of training services in Kazakhstan as “Line Practitioner” for information technologies professionals, English language courses, courses on the history of Kazakhstan, etc.

The main focus of our on-line training center is the preparation and retraining of teachers for the computer science class in English, which is relevant for the trilingual education program, which the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan plans to implement in 2018: «In general, the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan defined several priority areas for the implementation of the state program: the legal and methodological foundations of trilingual education, the renewal of educational programs and the creation of a unified system for training teachers»[6].

In conclusion, we want to note that the proposed scientific project of the theme “Creating on-line center for retraining and qualifications increasing the computer science teachers in English” will bring new approaches in the organization of professional development in the teachers of our country. The proposed project is also necessary in the context of a multilingual education in Kazakhstan. If this project will be developing according to our experience and will be implementing in educational institutions, it will be one of the stages of the development of a multilingual education.

In the future, we plan to attract native speakers from the English-speaking countries for

teaching in the on-line center. The higher the interest in new professional, personal, cultural, scientific contact skills with native speakers, with the achievements of science, technology, culture of different countries in society, the higher the status of multilingualism as a tool for establishing professional communication for effective exchange of experience and, as a result, becoming a specialist [7].

In addition, we plan to teach other disciplines such as the physics, the chemistry through our on-line center. To do this, we must first make the on-line center for retraining and qualifications increasing the computer science teachers in English.

Thus, in this article we proposed the main ways of realizing a scientific project. Now, we have cleared up with the goals and methods, with the structure of the program, we also examined the prospects for the development of the multilingual education in Kazakhstan. The article reflects the main work and scientific research that is carried out by the team for the implementation of this project. After the development of the software product, we want to submit our project to the competition of scientific projects.

References

1. Министр образования и науки РК сделал первое заявление (статья рубрики «Новости Казахстана»)// Tengrynews. Актуальные новости в любое время. 9.03. 2016 [Интернет ресурс] - URL: <https://tengrynews.kz/kazakhstan>
2. Көксеген Ә.Е. Методические особенности организации и проведение дисциплины «Информатика» в полиязычных группах вуза //С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университетінің 55 жылдығына арналған «Зерттеу университеті: ғылым, білім, инновация синтезі» атты халықаралық конференция материалдары. - 2012. - 83-85 б.
3. Жумасейтова С.Д., Арынханова Э.К. Формирование профессиональной компетенций будущего специалиста в условиях полиязычного образовательного пространства// С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университетінің 55 жылдығына арналған «Зерттеу университеті: ғылым, білім, инновация синтезі» атты халықаралық конференция материалдары. - 2012. - 425-427 б.
4. Джұмағалиева А.М. Қазіргі заманғы программалау тілдері арқылы жасалған сөздіктер жүйесі // Қазіргі заманғы ғылым мен білім берудің өзекті мәселелері: Матер. Стажер. Ғылыми-практикалық. конференция. - Мәскеу, Ресей, 31 наурыз, 2015. - 160-164 б.
5. Джұмағалиева А.М., Көксеген Ә.Е. Көп тілді оқитын ақпараттық жүйелер мамндығындығының студенттеріне арналған сөздік құрастыруының жолының тиімділігі. ҚР Білім және ғылым министрлігі // Л.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетініңХабаршысы. I бөлім. - 2016. - Т. 115. - 86-95 б.
6. Сыздықбаев А. С 2018 года казахстанские школы переходят на трехязычную модель обучения. 2.03. 2016 г. [Интернет-ресурс]: URL: <http://www.kazpravda.kz>
7. Жетписбаева Б.А., Аязбаева С.С. Лингводидактический аспект учебно-методических комплексов в полиязычном образовании //Вестник Карагандинского университета. Серия Педагогика. - 2011. Т. 62 - № 2 (62). - С. 4-8.

Ә.Е.Көксеген

С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Астана, Қазақстан

Информатика пәні бойынша ағылшын тілінде педагогтардың қайта даярлау және біліктілігін артыруға арналған on-line оқу орталығын жасау

Аннотация. Мақалада ағылшын тілінде информатика пәні бойынша педагогтардың қайта даярлау және біліктілігін артыруға арналған on-line оқу орталығын жасау жобасының жолдары көрсетілген. Айтылған жобаның негізгі мақсаттары көрсетіліп орындалу тәсілдері берілген. Мақалада автор Қазақстандағы іске асырылған on-line оқу жүйелеріне қысқаша талдау жасап салыстырма жүргізіп өзінің жасауға жобаланған информатика пәні бойынша ағылшын тілінде педагогтардың қайта даярлау және біліктілігін артыруға арналған on-line оқу орталығының ерекшеліктеріне тоқталған. Соңымен қатар мақалада on-line оқу орталығының құрылымының сұлбасымен техникалық сипатамасы берілген.

Түйін сөздер: on-line орталығы, on-line банкингі, ақпараттық технологиялар, техникалық сипатамалар, білім, кері қарым-қатынас.

А.Е. Коксеген

Казахский агротехнический университет имени С. Сейфуллина, Астана, Казахстан

Создание on-line центра по переподготовке и повышению квалификации педагогов информатики на английском языке

Аннотация. В данной статье рассматривается практическая реализация создания проекта on-line центра по переподготовке и повышения квалификации педагогов информатики на английском языке. В статье отражены основные поставленные цели и задачи для реализации проекта и показаны методы создания данного проекта. Автор проделал краткое сравнение с другими учебными on-line системами, которые существуют в Казахстане и описал преимущества собственного проекта. К тому же в статье представлены схема реализации программы, как on-line центр по переподготовке и повышения квалификации педагогов информатики на английском языке, и даны его технические характеристики.

Ключевые слова: on-line центр, on-line банкинг, информационные технологии, технические характеристики, знания, обратная связь.

References

1. Ministr obrazovaniya i nauki RK sdelał pervoe zayavlenie. [The Minister of Education and Science of the Republic of Kazakhstan made a first appeal], Statiya rubriki “Novosti Kazahstana”. Tengrinews. Aktualnie novosti v luboe vremiya.9.03.2016. [Article rubrics “News of Kazakhstan”. Tengrinews. Actual novels in any time. 9.03.2016.] Internet resource: Available at: - <https://tengrynews.kz/kazakstan news>. [in Russian]
2. Koxegen A.E. Metodiseskie osobnosti organizatsii i provedenie disiplinaryi “Informatika” v poliyazisnih grupah vuza [The methodologies of organization and dissemination of the discipline “Computer science” in the polydial groups]. Materialy konferencii 55 letiu Kaz. ATU im. S. Seifullin “Isledovatel'ski uiniversitet: zaniya, innovaciya sintezi” [Material. International conference 55th anniversary S. Seifullin Kaz. ATU «Research university: knowledge, synthesis of the innovation»]. Astana, 2012, p.p. C. 83-85 [in Russian]
3. Zhumaseitova S. D., Arynkhanova E. K. Formirovanie profesionalnoi kompetensii budusego spetsialista v usloviyah poliyazisnogo obrazovatel'nogo prostranstva, [Formation of the professional competencies of the future specialist in the conditions of the multilingual educational space]. Materialy konferencii 55 letiu Kaz. ATU im. S. Seifullin “Isledovatel'ski uiniversitet: zaniya, innovaciya sintezi” [Material. International conference 55th anniversary S. Seifullin Kaz. ATU «Research university: knowledge, synthesis of the innovation»]. Astana, 2012, p.p. C. 425-427 [in Russian]
4. Dzumagaliyeva A.M. Kazirgi zamangi programmatau tilderi arkili zasagan sozdicer zuiesi, [The system of dictionaries created by contemporary programming languages]. Kazirgi zamangi gilimmen bilim berudin ozekti maseleleri. Gilimi-praktikalik konferenciya. Materialdar. [Actual problems of modern science and education. Scientist-practical conference. Materials] Moscow, Russia, 31 March 2015, p.p. C. 160-164 [in Kazakh]
5. Dzumagaliyeva A.M., Koxegen A.E. Kop tildi okitin akparattik zuier mamandiginin studenterine arnalgan sozdic kurastiruinin zolinin tiimdiligi, [Efficiency of the dictionary formation for the students in the multilingual study of the speciality information systems]. L.N.Gumilev atindagi Eurasia Ultik Universitinin Zharsisi, [Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University]. 6 (115), 86–95 (2016). [in Kazakh]
6. Syzdykbaev A. S 2018 goda kazahstanskije skoli perehodyat na trehyazisniu model obusenija. [From 2018 the Kazakh schoolchildren will go on three-year model training]. Internet resource: Available at: <http://www.kazpravda.kz>
7. Zhetpisbaeva B.A., Ayazbaeva S.S. Lingvodidactiseski aspekt usebno-metodiseskih kompleksov v poliyazisnom obrazovanii, [Linguodidactical aspect of educational and methodical complexes in the multilingual education]. Vestnik Karagandinskogo universiteta. Seria Pedagogika, [Bulletin of Karaganda University. Series of Pedagogy]. 2 (62), 4-8, (2011) [in Russian]

Автор туралы мәлімет:

Ә. Е. Көксеген – С. Сейфуллин атындағы қазақ агротехникалық университетінің ақпараттық-коммуникациялық технологиялар кафедрасының аға оқытушысы, Жәніс д., 62, Астана, Қазақстан.

А.Е. Коксеген - Senior Teacher of the Department of Information and Communication Technology S.Seifullin Kazakh AgroTechnical University, Victory avenue, 62, Astana, Kazakhstan.

IRSTI 14.01.11

A.B. Nurlybekova¹, S. D. Polatova², E. M. Sirlibaeva³

² *M. Ayezov South Kazakh State University, Shymkent, Kazakhstan*

³ *Miras University, Shymkent, Kazakhstan*

(E-mail: a_nurlybekova@mail.ru, 2saulepolatova@gmail.com, sirlibaeva@mail.ru)

The usage of effective approaches in teaching a foreign language in the multilingual University groups

Abstract: The article reveals an actual topic about the need of the implementation of trilingual education in the Republic of Kazakhstan. Knowing several languages fluently helps the integration of Kazakhstan into the economic and cultural spheres of the world community. Nowadays, the endeavor for trilingual education is the most challenging and conforms fully to the tendency of the European Union countries.

Also, the article describes three effective methodological approaches in teaching a foreign language in the multilingual University groups: 1) competence-based approach - the formation of a competent specialist who must not only know and understand the essence of the problem, but also be able to solve it practically, i.e. having own methods of solution; 2) communicative - the formation of communicative competence among students, which includes various components: linguistic, pragmatic, cognitive and informative, and 3) culturological - involves a comparative analysis of the ways of living, the variability of life styles of countries in cultural communities and related social values, norms, traditions and customs. According to the practice, all these approaches help to motivate our polylingual students in learning a foreign language.

Keywords: technology, globalization, integration, method, approach, polylingual training, multilingualism.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2018-125-4-61-67>

Introduction

The rapid development of technology, the process of globalization and integration greatly influenced a language situation in Kazakhstan. Our President N. Nazarbayev noted that the trilingual system becomes the dictates of the times. As it stands, new conditions require the education system to reconsider the goals, objectives and approaches in teaching a foreign language in our polylingual society.

As it is known, in a modern society a person who knows several languages is in a high demand. Multilingualism is necessary for building an open democratic society, integrating Kazakhstan into the world community, and English language is necessary for us to enter the world arena. According to the concept of UNESCO, the concept of “multilingual education” implies the use of at least three languages in education: according to the fact, we have native language – our Kazakh language, regional is a Russian language and international language is English language.

Kazakhstan is planning to enter the top thirty of the world’s competence-based approach countries, so every Kazakh graduate should be competence-based approach. The main goal of the trilingual education is not only knowledge accumulation, abilities and skills by students, but also their usage in educational activities. In this case, the need to modernize the structure of higher professional education, integration into the pan-European educational space led to the introduction of significant changes and additions to the state educational standard of higher professional education (SESHPE), which imposes more stringent requirements for the search, development and implementation of effective ways in teaching a foreign language in a polylingual classroom.

Statement of objectives, goals

Nowadays, one of the important goals and tasks facing the universities of Kazakhstan is the training of future specialists in a certain profile and also the formation of personalities who are proficient in a foreign language in polylingual environment, ready for permanent professional and social mobility. Accordingly, many linguistic teachers consider that the basis of a trilingual (multilingual) education should be a correctly structured system of teaching, because the quality of teaching foreign language definitely depends on the chosen approaches, technologies and orga-

nization of the educational process. Consequently, the aim of the article is to show the advantages of three methodological approaches in teaching foreign language in a multilingual group.

In Kazakhstan, the university course of a foreign language (in our case it is English) as a discipline of a humanitarian orientation is one of the basic parts of the fundamental training of students of all directions.

The analysis of the state educational standard of higher professional education of the third generation shows that the main goal of mastering the discipline “Foreign Language” for non-linguistic specialties by a future specialist is to possess the necessary set of competences, including:

- ability to use a foreign language for professional and personal communication (at a level not lower than B1 on the scale of the European system of language proficiency levels);
- ability to analyze the culture of its people and other peoples;
- ability to business communications in a foreign language in professional activities;
- ability to use a foreign language for social interaction with representatives of different peoples.

The above mentioned competencies can serve as a solid base allowing the graduate to orientate and quickly adapt to the changing demands of the labor market and technologies, to have the skills of active practical use of a foreign language in professional activity, to be prepared for continuing education in magistracy and doctoral studies at local universities or abroad.

Unfortunately, there are serious disadvantages associated with the teaching organization of the subject “Foreign Language” in non-linguistic faculties of the most universities in the country, which lead to the emergence of contradictions between the global nature of the declared competences and the low level of language training of future specialists. Accordingly, there is a need to revise the methodological approaches and technologies for teaching a foreign language and to develop the skills of intercultural communication among graduates. Most foreign language teachers face not only difficulties in choosing materials and teaching aids, but also with problems in choosing the right and effective methodological approaches in teaching a foreign language in multilingual groups. Nowadays, according to teachers and educators of a worldwide practice in teaching a foreign language, the most effective methodological approaches are competence-based approach, communicative, culturological.

History

The concept of “methodology” in science has an ambiguous interpretation. Methodology (from the Greek “methodos” is path, research or cognition, “logos” is concept, studying) is system of principles and methods of organization and construction of theoretical and practical activities, as well as the study of this system [3, p. 209].

On this basis, the concept of “methodological approach” can be defined as a set of ideas, principles and strategies of research activities, as well as the methods, techniques, procedures that ensure the implementation of the chosen strategy in practice.

The word “approach” in the conventional sense means a set of techniques, methods used to influence someone, study something, and conduct of an affair [4, p. 350].

E.G. Yudin and I.V. Blauberg consider the methodological approach as “a principled methodological orientation, as a point of view with which the object of study (the method of determining an object) is viewed as a concept or principle governing a general strategy of research” [5, p. 74]. Under the methodological approach, we mean the principal methodological orientation of the research, i.e. basic directions in the study, based on a set of principles that determine the overall goal and strategy of the relevant activity.

According to G.K. Selevko, the approach is the methodological orientation of the teacher or leader, which encourages the use of a certain characteristic set of interrelated ideas, concepts and methods of pedagogical activity.

It is important to note that in the process of research searches we have not analyzed all existing methodological approaches, but only those that are of undoubted interest in the aspect of our work problem.

Thus, from the perspective of the choice or the approach should be connected with the

essence comprehension of the research subject, tools and conditions for the formation of foreign communicative, cultural, professional competences among students learning a foreign language in a polylingual classroom, we relied on the totality of several approaches, they are competence-based approach, communicative and culturological approaches.

Discussion

The idea of a *competence-based approach* in pedagogy was born in the early 80s of the last century. Initially, there was talk not about the approach, but about the competence, professional competencies of the individual as the goal and result of education. At the same time, competence in the broadest sense was understood as “an deep knowledge of the subject or mastered skill”. As the concept was mastered, its volume and content was expanded.

As a goal in the implementation of the competence-based approach in a vocational education is the formation of a competent specialist. Competencies in the modern pedagogy of vocational education must be viewed as a new type of goal-setting, conditioned by market relations in educational systems.

It should be noted that in the pedagogical literature the concepts of “competence” and “competence” are widely used and to some extent as synonymous, complementary, although they are different in terms of the degree of their manifestation and bear a very specific meaning. “Competence” (Latin *competencia*) means a circle of issues in which a person is well informed, has knowledge and experience and, taking them into account, professionally solves professional problems. Competencies are generalized methods of action that ensure the productive performance of professional activity “, in fact, these are the requirements for the training level of future specialists.

Theoretical comprehension of the content of the concept of “competence” allows us to say that it presupposes professional literacy and the level of qualification and the level of personal and professional culture that allow the specialist to achieve high results in the activities carried out. Most researchers refer to the essential characteristics of competence: an in-depth knowledge of the subject; constant updating of knowledge for successful solution of professional tasks; representation of the substantive and procedural components of training.

Competence is based on conscious, professionally necessary knowledge that serves as a prerequisite for the successful solution of practical problems. In other words, the competent specialist should not only know and understand the essence of the problem, but also be able to solve it practically, i.e. own methods of solution. And, depending on the circumstances of the solution of the problem, the competent specialist can apply one or another method of solution that is most suitable to these conditions at a given time. Consequently, the flexibility and ability to transfer the acquired skills and abilities to new conditions, critical thinking are the inherent properties of competence. In the end, the set of professional competencies that meet these requirements characterizes the specialist’s competence. In accordance with competence approaches, the result of mastering any educational program should be a set of competencies that a graduate of a university should possess.

The theoretical analysis of psychological and pedagogical literature carried out by us made it possible to clarify the concept of the competence-based approach as a modern organization of the educational process, the priority goal of which is the formation of the personality of the student, who is able to effectively realize his intellectual and creative potential, ready for self-realization and self-development.

Culturological approach implies the mastery of all speech functions and various forms of communication so that the development of a foreign culture becomes a means of enriching the student’s spiritual world, interpersonal and intercultural communication, upholding one’s convictions, promoting intercultural partnership and social progress, etc.

Accordingly, one of the important tasks facing the universities of Kazakhstan is not only the training of specialists in a certain profile, but also the formation of highly cultured, versatile, competence-based approach personalities who are proficient in a foreign language based on poly-

lingualism, ready for permanent professional and social mobility that can successfully socialize in a multicultural environment.

In modern philosophical science, there are many definitions of the concept of “culture” and it is required to clarify in what context it is used.

The term “culture”, derived from the Latin “cultura”, originally designated cultivation, cultivation, and improvement of the soil. Over time, this concept is transformed and increasingly associated with the transformation, development, cultivation of all natural, i.e. all that is created by nature (hence the “culture of nature”), including the person himself.

This is confirmed once again by the fact that teachers of a foreign language should attract a culturological orientation, which is an important tool for educating future specialists in the context of a “dialogue of cultures”. When teaching a foreign language in a multilingual group, one cannot limit oneself only to lexical and grammatical knowledge; it is necessary to help the student in assimilating the values of another culture and reinterpret it by comparing with one’s own culture, to prepare interaction with people of other cultures that have their own points of view and other values.

From E.F. Tarasova’s point of view, any dialogue of cultures really takes place only in the consciousness of the bearer of a particular culture, who managed to comprehend the images of the consciousness of the carriers of another culture in the course of reflection over the differences in the images of one’s own and of foreign cultures.

One of the important conditions for the implementation of the cultural approach to the study of a foreign language in a polylingual classroom is the identification, from a pedagogical point of view, of effective pedagogical conditions and technologies that help to familiarize the younger generation with the sociocultural and ethno-cultural achievements of one’s own and other peoples.

A culturological approach to the study of foreign languages implies a comparative analysis: the way of life and the variability of the styles of life of countries in cultural communities and the social values, norms, traditions and customs that are correlated with them; socio-cultural portrait of countries, their peoples and languages (functioning in different cultural communities); historical and cultural background and features of historical, ethnic memory; socio-cultural aspects of communicative behavior of members of the cultural community; value-semantic aspects of the spiritual, physical and material culture of the societies being studied; cultural heritage, cultural identity and mentality of the countries being studied; sociocultural norms of behavior in conditions of intercultural communication.

Communicative approach to learning a foreign language in a multilingual group means that learning should have a common communicative orientation, a focus on the formation of a fully developed, educated personality, capable and ready to use a foreign language as a means of communication on an intuitive level, i.e. at the level of the “sense of language”, formed on the basis of a conscious assimilation of the language theory, already translated into the plan of the unconscious.

The concept of “communication,” as analysis of modern scientific ideas about this phenomenon shows, is interpreted in a broad and narrow sense. In a broad sense, communication is viewed as a system in which interaction takes place; as the process of interaction; as ways of communication, allowing to create, transmit and receive a variety of information; as a mechanism through which the existence and development of human relations becomes possible. In the narrow sense of the word, communication is defined as “the way of communication, the line of contact; “communication”, “contact”.

The analysis of the scientific and methodological literature on the implementation of the principle of the communicative orientation of the content of the disciplines of the language cycle for various specialties mastered by students in the university showed that the key function of all language disciplines without exception is the communicative function, since language serves as a means of knowledge and communication.

In the communicative approach, special significance is attached to the content side of speech, its action on the partner, the realization of all the basic functions of communication: cognitive, value-oriented, regulative and conventional. Accordingly, in the communicative approach, the ultimate goal of education is the formation of communicative competence among students, including various components: linguistic competence (“readiness to use a foreign language as an instrument of speech-activity activity”), pragmatic competence (“willingness to transmit communicative content in a communication situation”), cognitive competence (“readiness for communicative thinking”) and informative competence (“possession of a substantive subject communication”).

Communicative approach to teaching a foreign language allows solving the tasks of education, education and development of students, which contribute to their comprehensive development. Modern youth understands the importance of such a quality of the future specialist, as competitiveness in the labor market, which in our country is impossible without a good knowledge of native, Russian and English languages. Moreover, students are becoming more mobile, trying to actively participate in various exchange programs and find employment abroad. Therefore, the new needs arising from students should be taken into account by the teachers in the selection of topics, material and programming in a foreign language.

According to the communicative approach, teaching a foreign language in a multilingual group should help - through comparison with the foreign world - a deeper awareness of one's own. At the same time, the understanding of differences in cultures should develop among learners themselves, and not be predetermined. In the process of forming the communicative culture of students in the context of polylingualism, it is necessary to choose and structure the subjects of the classes. In the process of forming a communicative culture of students in a multilingual group, it is necessary to select and structure the subject of classes in such a way that students find the points of conjugation with their life experience in the material under study, as it is important to find support in their own cultural past when entering a foreign world.

Thus, the implementation of a communicative approach in the teaching of a foreign language in a multilingual group will contribute to the achievement of the basic educational goal - the preparation of a competent graduate of a university, competitive in the labor market, fluent in native, second and foreign languages, capable of effective work in the specialty at the level of world standards, ready for continuous education and self-education, for permanent professional growth, social and professional mobility.

Conclusion

In this article, we described the basic concepts of three methodological approaches in teaching a foreign language, showed their advantages that could be used in our trilingual educational system. As it is known, in order to increase the effectiveness of learning a foreign language by students in a multilingual group, it is possible, if we apply the selected competence-based, communicative and culturological approaches, that the correct organization of the lesson will complement each other and, as a result, lead to positive shifts in the language training of future specialists.

Thus, the effectiveness of the process of teaching a foreign language in a multilingual group largely depends on the use of correctly methodological approaches, lesson procedure/organization and selected modern pedagogical technologies in the classroom. Nowadays, the realities from the educational system require a choice of such methodological approaches with innovative pedagogical technologies that would ensure the most important task in the educational process; it is personal enhancement of each student in a multilingual group.

References

1. Назарбаев Н.А. Новый Казахстан в новом мире. [Электрон.ресурс]. – 2007. – URL: <https://articlekz.com/article/5831>
2. Селевко Г.К. Энциклопедия образовательных технологий: учеб. для вузов. – М.: Образование, 2006.
3. Асипова Н.А. Межкультурные связи и поликультурное образование. Межкультурная коммуникация и мультикультурное образование, дизайн Центра Esthet: учеб. для вузов. – Бишкек, 2015.
4. Бим И.Л. Актуальные проблемы современного обучения иностранным языкам: учеб. для вузов. – Москва, 2001.
5. Милруд Р. П. Современные концептуальные принципы коммуникативного обучения иностранным языкам: учеб. для вузов. – Москва, 2000.

А.Б. Нурлыбекова¹, С.Д. Полатова², Э.М. Сырлыбаева³

¹*М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті,
Шымкент, Қазақстан*

³*Мирас университеті, Шымкент, Қазақстан*

Университетте шетел тілін оқытудағы көптілді топтарда тиімді тәсілдерді қолдану

Аннотация. Бұл мақала Қазақстан Республикасында көптілді оқытуды енгізу қажеттілігі туралы шұғыл тақырыпты ашып көрсетеді. Көптілді білімді меңгеру Қазақстанның әлемдік қауымдастықтың экономикалық және мәдени салаларына ықпалдасуына көмектеседі. Қазіргі уақытта үштілді оқытуға деген ұмтылыс Еуропалық Одақ елдерінің үрдісіне ең күрделі және толық сәйкес келеді.

Бұдан басқа, мақалада екі тілділік сабақтарында шет тілін оқытудың үш тиімді әдістемелік тәсілі сипатталады: 1) құзыреттілікке негізделген тәсіл - мәселенің мәнін біліп, түсіну ғана емес, сонымен бірге оны іс жүзінде шеше білуі керек құзыретті маманның қалыптасуы, яғни өзіңіздің шешу әдістеріңіз бар; 2) коммуникативті - студенттер арасында коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру, соның ішінде әртүрлі компоненттер: лингвистикалық, прагматикалық, танымдық және танымдық; 3) мәдениеттану - өмірлік стильдердің салыстырмалы талдауын, мәдени қоғамдастықтардағы елдердің тұрмыс стилінің өзгеруін және соған байланысты әлеуметтік құндылықтарды, нормаларды, кеден Осы практикаға сәйкес, бұл екі әдіс екі тілді оқышыларды шет тілін меңгеруге ынталандырады.

Түйін сөздер: технология, глобализация, интеграция, әдіс, тәсіл, екі тілде дайындық, көптілділік.

А.Б.Нурлыбекова¹, С.Д.Полатова², Э.М. Сырлыбаева³

¹*Южно-Казахстанский Государственный Университет им.М.Ауэзова,
Шымкент, Казахстан*

³*Университет «Мирас», Шымкент, Казахстан*

Использование эффективных подходов в обучении иностранному языку в полиязычных группах университета

Аннотация. В статье раскрывается актуальная тема о необходимости внедрения трехязычного образования в Республике Казахстан. Знание владения несколькими языками помогает интеграции Казахстана в экономическую и культурную сферы мирового сообщества. В настоящее время стремление к трехязычному образованию является наиболее сложным и полностью соответствует тенденции стран Европейского союза.

Кроме того, в статье описываются три эффективных методологических подхода к преподаванию иностранного языка в университетских двуязычных классах: 1) подход, основанный на компетентности, - формирование компетентного специалиста, который должен не только знать и понимать суть проблемы, но также иметь возможность решать его практически, т. е. иметь

собственные методы решения; 2) коммуникативная - формирование коммуникативной компетенции среди студентов, включающая различные компоненты: лингвистический, прагматический, познавательный и познавательный, 3) культурологический - предполагает сравнительный анализ способов жизни, изменчивость стилей жизни стран в культурных сообществах и связанные с ними социальные ценности, нормы, традиции и обычаи. Согласно этой практике, все эти подходы помогают мотивировать наших двуязычных студентов изучать иностранный язык.

Ключевые слова: технология, глобализация, интеграция, метод, подход, полиязычная подготовка, многоязычие.

References

1. Nazarbayev N.A. Novyy Kazakhstan v novom mire [New Kazakhstan in the New World], *Kazakhstanskaya Pravda* [Kazakhstan's Truth], 33, 25278 (2007). Available at: <https://articlekz.com/article/5831>
2. Selevko G.K. Entsiklopediya obrazovatel'nykh tekhnologiy [Encyclopedia of educational technologies] (Obrazovanie, Moscow, 2006).
3. Asipova N.A. Mezhhkul'turnyy ekommunikatsii i polikul'turnoye obrazovaniye. DizaynEstetTsentr [Intercultural Communication and Multicultural Education, Design of the Esthete Center] (Bishkek, 2015).
4. Bim I.L. Aktual'nyye problem sovremennogo obucheniya inostrannym yazykam [Some actual problems of modern teaching of foreign languages] (Moscow, 2001).
5. Millrud R.P. Sovremennyye kontseptual'nyye printsipy kommunikativnogo obucheniya inostrannym yazykam [Modern Conceptual Principles of Communicative Learning to Foreign Languages] (Moscow, 2000).

Сведения об авторах:

Нурлыбекова А.Б. – «Педагогика және мәдениет» факультетінің п.ғ.д., профессорі, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті, Ватутина көш., 2, Шымкент, Қазақстан.

Полатова С. Д. – «Педагогика және психология» мамандығының докторанты, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті, Ватутина көш., 2, Шымкент, Қазақстан.

Сырлыбаева Э.М. - тілдік пәндер кафедрасының аға оқытушысы, Мирас университеті, Ломоносова көш., 7, Шымкент, Қазақстан.

Nurlybekova A.B. – PhD (in pedagogy), Professor in the faculty “Pedagogy and Culture”, M.Ayeyzov South Kazakh State University, Vatutina str.2, Shymkent, Kazakhstan.

Polatova S.D. – PhD student on the specialty “Pedagogy and Psychology”, South Kazakh State University named after M.Ayeyzov, Vatutina str.2, Shymkent, Kazakhstan.

Sirlibaeva E. M. –a Senior Teacher at the language disciplines Department, Miras University, Lomonosov str. 7, Shymkent, Kazakhstan.

XFTAP 14.35.09

М. Серік¹, М.Ж. Мухамбетова², Я. Култан³

¹² *Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан*

³*Братислава экономика университеті, Словакия*

(E-mail: ¹serik_meruerts@mail.ru, ²mukhambetovamj@gmail.com, ³jkultan@gmail.com)

«Клиент-сервер технологиясы» курсы бойынша жоғары оқу орнында білім берудің дидактикалық негіздері туралы

Аннотация. Мақалада қазіргі кездегі дидактиканың жай-күйі және даму бағыттары сипатталған. Тақырыптың әдістемелік негізі ретінде АКТ-ның дидактикалық функциялары, білім беру ісінде қолданылу мүмкіндіктері айтылады.

Болашақ информатика саласы мамандарының пәндік құзыреттіліктерін қалыптастыруда дидактикалық функциялардың қолданылуы заманауи сұраныстарға сай клиент-серверлі жүйелер құруға арналған оқу курсының мысалында қарастырылады. Клиент-сервер технологиясы бойынша оқу курсының мақсаты және оны ұйымдастыру жолдары, пәннің мазмұндық ерекшеліктері, оқытудың дидактикалық аспектілері талқыланады. Пәннің көлемінде оқытудың белсенді әдістерін қолдану, оның ішінде визуалды презентациялар, технологиялық өзара әрекеттесу қызметтері ретінде цифрлық білім беру ресурстары мен компьютерлік модельдеу тәсілдерін қолдану, бірлескен студенттік жобалар туралы сөз болады. Оқытудың белсенді әдістерін қолдануда бұлттық сервистердің программалық қамтама және инфраструктуралық қызметтерін қолдану жолдары айтылады.

Мақала цифрлық технология ғасырындағы дидактикалық мүмкіндіктердің басымдықтарын айқындайды.

Түйін сөздер: дидактика, білім беруді ақпараттандыру, оқу курсы, пәндік құзыреттілік, клиент-сервер технологиясы, цифрлық технология.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2018-125-4-68-73>

Тақырыпқа кіріспе. Қазіргі кезде болашақ мамандар даярлау ісі қандай дидактикалық негіздерге сәйкес құрылу қажет деген сұрақ осы саланың өзекті тақырыптарының бірі.

Цифрлық технологиялар дәуірінде білім беру ісін ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ) арқылы ұйымдастыру күнделікті іске айналды. Бұл кезеңде дидактиканың мән-мағынасын ғылыми тұрғыда негіздеу ғалымдардың жаңа зерттеу тақырыбына арқау болды деп айтуға болады.

И.В. Роберт өз еңбегінде дидактиканың даму тарихын келесі төрт кезеңге топтастырады. Олар: 1) дәстүрлі дидактика - XVII–XIX ғғ.; 2) модерндік дидактика – XIX ғасырдың соңы және XX ғасырдың басы; 3) постмодерндік дидактика – XX ғасырдың екінші жартысынан басталатын кезең; 4) білім беруді ақпараттандыру дидактикасы – XXI ғасыр.

Автор дидактиканың кезеңдік ерекшеліктеріне тоқтала келе, білім беруді ақпараттандыру дидактикасын алдыңғы дәстүрлі идеяны жалғастыратын, ақпараттандыру ғасырындағы қоғамның жаппай заманауи жаһандық коммуникацияда өмір сүруімен, ақпараттандыру кезеңіндегі ерекшеліктермен байланыстырады [1, 26-27]. Дидактика дамуының бұл түрде топталуы, оның бастапқы мәнін сақтай отырып, жүзеге асырушы құралдар мен технологиялар арқылы өзгеріске ұшырағанын көрсетеді. Бұл саладағы ғылыми-зерттеу жұмыстарында оқу үрдісі, әдістер мен технологиялар интеграцияланған күйде жаңа қырынан ұсынылу қажеттігін байқауға болады.

Тақырыптың әдістемелік негіздері. П.В. Сысоевтың зерттеулерінде заманауи АКТ-ның дидактикалық функциялары ретінде: 1) жеке білім беру траекториясын құру; 2) бірлескен педагогикалық оқыту технологияларын жүзеге асыру; 3) білім беру қызметінде өз бетімен білім алу дағдыларын дамытуды айтады. Мұнда жеке білім беру траекториясын

АКТ арқылы құруды келесі түрде ұйымдастыру ұсынылады:

- жеке және топтық жұмыс (бір документпен бірнеше білім алушы жұмыс жасау);
- «өнім» құру (жазбаша немесе ауызша түрде, вики немесе блогтар серверінде мәтін құру);
- сәйкес дағдылардың дамуын оқытушы немесе өзге студенттер арқылы бақылау (тақырыпты микроблогта талқылау);
- жобаны өткізу және қорғау мерзімдерін тағайындау (екі аптадан семестрге дейін) т.б.

Жеке білім беру траекториясын құрастыру үшін келесі жағдайларды ескеру қажет:

- нақты білім алушының траекториясын құрастыру үшін педагогтың тәсілдері мен білім алушының ынтасының болуы;
- білім алушыға таңдау мүмкіндігін беру (әртүрлі оқыту формалары мен әдістері, оқыту мазмұны мен игеру жылдамдығы);
- берілген тақырып бойынша оқу материалдарын мөлшерден артық және балама мазмұндағы материалдарды қоса беру;
- оқытушының білім алушыларға педагогикалық бақылау және өз бетіндік оқу қызметтеріне мониторинг жүргізу арқылы қажетті түзетулер енгізе алуы [2, 127-128 бб.].

Бірлескен педагогикалық оқыту технологияларын жүзеге асыру ісіне келетін болсақ, дәстүрлі топтық жұмыстан келесі қасиеттер бойынша ерекшеленеді:

- топтың барлық мүшелерінің бірігуі;
- әрбір мүше, өзінің және топтағы жолдастарының жетістіктеріне жауапкершілігі;
- топтағылардың бірлескен оқу-танымдық, шығармашылық және басқа да формадағы қызметтері;
- топтағы білім алушылардың қызметін әлеуметтендіру;
- топтағы білім алушылардың өзара тіл табысуының және жұмыстың академиялық нәтижелерінің қосындысында топтың жұмысына жалпы баға беру [3, 5-6].

Білім беру қызметінде өз бетімен білім алу дағдыларын дамыту қазіргі қоғамның ақпараттандыру кезеңінде қарқынды дамитыны анық. Бұл өз бетімен ақпаратты іздеп табу, оны синтездеу, сол арқылы жаңа білім алып оны таратуға мүмкіндік береді. Нәтижесінде жедел дамып жатқан еңбек нарығында бәсекеге қабілетті болуға жол ашады. Білім алушылардың өмір бойы өз бетімен білім алуға деген икемділігі білім беру ұйымдарының қабырғасында қалыптасады.

Өз бетіндік білім алудың нәтижесі келесі төрт факторды қамтамасыз етеді: ұйымдастырушылық, әдістемелік, мотивациялық және психолого-педагогикалық. Ұйымдастырушылық факторларға уақытты үнемдеу, өткізу орнына тәуелсіздік (аудиториялық немесе аудиториядан тыс болуы), құралдар (оқу әдебиеттері, компьютер, жаһандық желі қолдану т.б.), формалары (топтық, жұптық, жеке) кіреді. Әдістемелік факторларға: оқытушының өзбетіндік тапсырмаларды жоспарлауы (көлемі, орындау мерзімі), өз бетімен оқу әдістерін үйрету (ақпарат көздерін қолдану, баяндамалар және жобалар даярлау т.б.) және осы қызметтерді АКТ арқылы жүзеге асыру, өз бетіндік тапсырмаларды басқару (оқытушы мен студенттің байланысы, бақылау жүйесі және өзін – өзі бақылау).

Мотивациялық факторларға: жаңаны білу қажеттілігі, өз білімін кеңейту, белгілі-бір дағдыны үйрену т.б. жатады.

Психолого-педагогикалық факторлар ретінде психологиялық қасиеттерді ескеру, әмбебап (жалпы мәдени) және кәсіби құзыреттіліктерді қалыптастыру айтылады [4, 160-161 бб.].

Оқу курсының мысалы. Информатика саласы мамандарының пәндік құзыреттіліктеріне қолданушылық, ақпаратты-жүйелік, техникалық, бағдарлау және мультимедиа аумағындағы білім, білік, дағдылары кіреді [5, 319].

Клиент-сервер технологиясы бойынша бакалавр және магистратура білім

бағдарламаларына ендірілген «Клиент-сервер архитектурасы» және «Көпдеңгейлі клиент-сервер технологиясын жүзеге асыру» оқу курстары информатика білім бағдарламасындағы пәндік құзыреттілікті қалыптастыруға арналған кешенді пәндер деп айтуға болады.

Нақты клиент-серверлік жүйені құру бірқатар күрделі технологияларды интеграциялауды талап етеді [6, 3].

Клиент-сервер технологиясы бойынша пәннің кешенді құрылымы келесі салаларды қамтиды:

- деректер қорының теориясы;
- таратылған деректер қорын құру және ақпаратты өңдеу;
- компьютерлік желілер және телекоммуникациялармен жұмыс;
- веб технологиялар;
- бұлттық технологиялар;
- қолданбалы программалық қосымшалар құрастыру;
- ақпараттық қауіпсіздік және деректерді қорғау.

Мақсаты – білім алушылардың заманауи жағдайда клиент-серверлік жүйе құру үшін кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыру. Бакалавриатта клиент-сервер технологиясының негіздері мен архитектуралық құрылымы оқытылса, магистратурада күрделі интеграциялық жүйелермен жұмыс жасау қағидалары үйретіледі.

Пәннің мазмұндық бөлімінде клиент-сервер архитектурасы, протоколдар, желі және таратылған деректермен жұмыс, таратылған қосымшаларды жобалау және құру, үрдістер арасындағы қарым-қатынас, GUI және серверлік құралдармен жұмыс, көпдеңгейлі архитектура, таратылған нысандар, деректер қорларының өзара әрекеті, клиент-серверлік есептеулер мен өндірістік үрдістер арасындағы байланыс, ескі жүйелерден миграция жұмыстары қарастырылады.

Пәнді дидактикалық жүзеге асыруға келетін болсақ, АКТ-ның жоғарыда айтылған жеке білім беру траекториясын құру, бірлескен педагогикалық оқыту технологияларын жүзеге асыру, өз бетімен білім алу дағдыларын дамыту түріндегі функциялары оқытудың белсенді әдістерімен сабақтастықта орындалады.

Зерттеушілердің басым бөлігі белсенді оқыту келесі көрсеткіштерді жақсартуға ықпал еткендігін айтады: тақырыптың негізгі мәнін түсіну, тест тапсырмаларындағы жетістік, үлгермеушілік көрсеткіштерінің азаюы, білім алушылардың қанағаттануы, командамен жұмыс және қиындықтарды шешу [7, 218 б.].

Келесі ғылыми еңбекте оқу үрдісінде нәжіжелі жүзеге асырылған жиырма белсенді оқыту әдістері төмендегі бес бөлімге топтастырылған:

- визуалды презентацияларды қолдану (ІТ жаңалықтары, тақырыптық сарапшылардың пікірі, технологиялар демонстрациялары, компаниялар туралы бейнежазбалар);
- бірлескен студенттік жобалар (іскерлік ұсыныстар, өндірістік жобалар, интерактивті кейстер, виртуалды жобалар);
- технологиялық өзара әрекеттесу (онлайн жазбалар, әлеуметтік білім, программалық қамтама анимациясы, технологияны модельдеу);
- бағалау (формативті викториналар, шұғыл кері байланыс сауалнамалары, автоматтандырылған технологиялар тесті, студенттік жазбаша сұрақтар);
- ойындар (жеке ойындар, командалық ойындар, рөлдік ойындар, онлайн ойындар) [8, 26 б.].

Клиент-сервер технологиясы бойынша дәріс сабақтарында визуалды презентацияларды қолдану, ал тақырыпты бекіту және бағалау кезінде шұғыл кері байланыс сұрақтары, викториналар қолданылады.

Информатика саласының мамандарын даярлауда білім алушылардың қажетті практикалық дағдыларын қалыптастыру маңызды. Практикалық сабақтарды ұйымдастыру

кезінде жеке және топтық жұмыстар орындалады. Топтық жұмыстар кезінде бірнеше білім алушы бұлттық ресурста орналасқан бір құжатпен жұмыс жасай алады. Ол үшін Google құжаттары түріндегі сервис қолданылады. Студенттер бұлттық сервиске жүктелген тапсырмалармен алмасу, жұмысты орындау жолдарын талқылау және құжатты өңдеу, түзету, толықтыру жұмыстарын орындайды.

Практикалық сабақтарда технологиялық өзара әрекеттесу қызметтері қолданылады. Оның ішінде цифрлық білім беру ресурстары программаны құруға арналған анимациялық бейнежазбалар компьютерлік модельдеу тәсілдерімен бірлесе көрсетіледі.

Бұлттық ресурстың тағы бір мүмкіндігі, инфраструктуралық қызметі. Бұл сабақ барысында немесе сабақтан тыс уақытта бұлттық кеңістікте сервер орнатып, оған әр студент қолданушының графикалық интерфейсі арқылы қатынап, қашықтан байланыс орнату қызметін құрып үйренеді, бұл біздің жұмысымыздағы негізгі сұрақтың бірі болып есептеледі.

Ал, бірлескен студенттік жобалар өз бетіндік жұмыстар үшін беріледі. Бұл кезде білім алушылар белгілі-бір мекемеге арналған өнім, яғни клиент-серверлі технология негізінде құрылған программалық қамтама құру қызметін орындайды.

Оны ұйымдастыру принципі келесідей түрде жүзеге асады. Білім алушылардан оқу тобының контингентіне сәйкес екі-үш адамнан тұратын шағын топ құрылады. Пәндік аумақ ретінде кітапхана, кадр бөлімі, оқу орталығы сияқты өндірістік салалар алынады. Осы тізімнен студенттер қалаған жоба тақырыбын таңдайды. Жобаның логикалық-концептуалды моделін құрып, оны клиент-серверлі қосымша түрінде жүзеге асырулары қажет. Бұдан соң программаны тестілеу және тексеру жұмыстарын орындайды, нәтижесінде дайын өнімді қорғайды.

Жобаны орындауға арналған әдістемелік нұсқауда келесідей ақпарат беріледі: атауы, қызмет саласы, орындалуға тиіс міндеттер, жүзеге асыруға арналған программалық орталар. Жобаның орындалу мерзімі бір семестр. Жоба тақырыбы семестрдің екінші аптасында беріледі, апта сайын жоба бойынша қысқаша есеп алынады, аралық бақылау апталарында жобаның тестілік нұсқасының көрсетілімі болады. Семестр соңында студенттер программалық өнімді қорғайды.

Қорытынды. Бүгінде тек сабақ кезінде емес, сабақтан тыс уақытта да өз бетімен білім алу жеңіл қолжетімді. Оның аумағы Интернет желісі арқылы кез-келген визуалды презентациялар мен технологиялық жобалар арқылы программаларды меңгеру арқылы күшейе түсуде.

Соңғы жылдардағы бұлттық ресурстардың қолданысқа енуі программалық зертханалар жасақтап, қажетті инструменттерді компьютерге орнатпай-ақ, онлайн түрде сервистің көмегіне сүйеніп, кез-келген қиындықтағы программаны құру және тестілеу жұмыстарын жүргізу деңгейіне жетті.

Өртүрлі деңгейде құрылған цифрлық білім беру ресурстары алғашқыда құрылған гипермәтінді ақпараттар жинағы түрінен, заманауи сипат алып AR/VR технологияларымен толықтырылуда. Компьютерлік модельдеудегі AR/VR технологиялары: алғашқысы шынайы әлемді жасанды нысандар және жаңа ақпаратпен толықтырса, VR – техникалық құралдар арқылы жасалған виртуалды әлемде жүргендей сезім береді [9, 49].

Ал, онлайн порталдар және ашық курстар, қашықтан білім беру қызметтері туралы ғылыми еңбектер жеткілікті.

Тақырыптық блогтар мен әлеуметтік желілер кез-келген пәндік тақырыпты талқылау мен пікір алмасу аумағына айналды.

Мобильді құрылғылар электронды кітаптар мен қосымшалар арқылы танымдық ақпарат алу көзі болумен қатар, жылдам кері байланыс орнатуға арналған әртүрлі бақылау және бағалау үрдісін ұйымдастыруға арналған көмекші құрал болып отыр.

Бұның барлығы қазіргі заманғы білім беруді акпараттандыру дидактикасы ұғымын растайды. Заманауи өзгерістерге сәйкес дидактикалық жүйелер мен кешендер цифрлық технология негізінде жаңартылып, түрлендірілген күйде қолданысқа ене бермек.

Әдебиеттер тізімі

1. Роберт И.В. Развитие дидактики в условиях информатизации образования // Педагогика. – 2012. - №9. - 25-36 стр.
2. Сысоев П. В. Современные информационные и коммуникационные технологии: дидактические свойства и функции // Язык и культура. – 2012. – Т.1. - № 17. – 120-133 стр.
3. Полат Е.С. Обучение в сотрудничестве // Иностранные языки в школе. - 2000. - № 1. - С. 4–11.
4. Ефремова О. Н. Опыт организации самостоятельной работы студентов // Высшее образование в России. – 2013. – №. 8-9. – С.160-162.
5. Никитин П. В. Роль междисциплинарных связей в аспекте компетентного подхода при подготовке будущих учителей информатики // Образовательные технологии и общество. – 2011. – Т. 14. – № 1. – С. 317-336.
6. Stillman R., Peslak A. The Complexities of Effectively Teaching Client-Server System Development // Information systems Education Journal. – 2009. -Vol. 7. – N. 22. – P. 3-10.
7. Pundak D., Herscovitz O., Shacham M., Wiser-Biton R. Instructors' attitudes toward active learning // Interdisciplinary Journal of E-Learning and Learning Objects. – 2009. - Vol. 5. – P. 215-232.
8. Mitchell A., Peter S., Harris A.L. Learning by Doing: Twenty Successful Active Learning Exercises for Information System Courses // Journal of Information technology Education: Innovative in Practice. – 2017. – Vol. 16. – P. 21-46.
9. Галузо И. В., Опарин Р. В. Дополненная реальность как один из элементов усовершенствования школьных учебных пособий // Современное образование Витебщины. – 2018. – Т. 3. - №21. – С. 47-53.

М. Серік¹, М.Ж. Мухамбетова², Я. Култан³

¹*Евразийский национальный университет им.Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан*

³*Экономический университет в Братиславе, Словакия*

О дидактических основах обучения в вузах по курсу «Клиент-серверные технологии»

Аннотация. В статье описываются современное состояние дидактики и тенденции ее развития. В качестве методической основы дидактические функции ИКТ и его применение в сфере образования.

Описывается пример учебного курса по созданию современных клиент-серверных систем и применение дидактических функций в обучении для формирования предметных компетенций будущих специалистов информатики. Цель курса и пути его реализации, содержательные особенности предмета и дидактические аспекты обучения. Использование активных методов обучения, визуальные презентации, применение цифровых образовательных ресурсов и способов компьютерного моделирования в качестве технологии интерактивных услуг и совместные студенческие проекты. Услуги облачных ресурсов, как прикладных программ, так и инфраструктурного назначения.

Статья акцентирует внимание на приоритетах дидактических возможностей в эпоху цифровых технологий.

Ключевые слова: дидактика, информатизация образования, учебный курс, предметная компетенция, клиент-серверная технология, цифровая технология.

M. Serik¹, M. Mukhambetova², J. Kultan³

¹*L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan*

³*University of Economics in Bratislava, Slovakia*

About didactic foundations of teaching in higher education by the client-server technology course

Abstract. The article includes the current state of didactics and its development trends. As a methodological basis, the didactic functions of ICT and its application in the field of education. An example of a training course on the creation of modern client-server systems and the use of didactic functions in training to form the subject competencies of future informatics specialists is described. The purpose of the course and ways of its implementation, the substantive features of the subject and the didactic aspects of training. The use of active learning methods, visual presentations, the use of digital educational resources and computer modeling techniques as a technology of interactive services and collaborative student projects. Approaches using cloud resources for software and infrastructure program services. The article emphasizes the priorities of didactic opportunities in the digital age.

Key words: didactics, informatization of education, training course, subject competence, client-server technology, digital technology.

References

1. Robert I.V. Razvitie didaktiki v uslovijah informatizacii obrazovaniya [The development of didactics in terms of informatization of education], *Pedagogika* [Pedagogics] 9, 25-36 (2012).
2. Sysoev P. V. Sovremennye informacionnye i kommunikacionnye tehnologii: didakticheskie svoystva i funkcii [Modern information and communication technologies: didactic properties and functions], *Jazyk i kul'tura* [Language and culture] 1(17), 120-133 (2012).
3. Polat E.S. Obuchenie v sotrudnichestve [Training in collaboration], *Inostrannye jazyki v shkole* [Foreign languages at school] 1, 4-11 (2000).
4. Efremova O. N. Opyt organizacii samostojatel'noj raboty studentov [Experience in organizing independent work of students], *Vyshee obrazovanie v Rossii* [Higher education in Russia] 8-9, 160-162 (2013).
5. Nikitin P. V. Rol' mezhdisciplinarnykh svyazey v aspekte kompetentnostnogo podhoda pri podgotovke budushhih uchitelej informatiki [The role of interdisciplinary connections in the aspect of competence-based approach in the training of future teachers of computer science], *Obrazovatel'nye tehnologii i obshchestvo* [Educational technologies and society] 1(14), 317-336 (2011).
6. Stillman R., Peslak A. The Complexities of Effectively Teaching Client-Server System Development. *Information systems Education Journal* 7(22), 3-10 (2009).
7. Pundak D., Herscovitz O., Shacham M., Wisner-Biton R. Instructors' attitudes toward active learning. *Interdisciplinary Journal of E-Learning and Learning Objects* 5, 215-232 (2009).
8. Mitchell A., Peter S., Harris A.L. Learning by Doing: Twenty Successful Active Learning Exercises for Information System Courses. *Journal of Information technology Education: Innovative in Practice* 16, 21-46 (2017).
9. Galuzo I. V., Oparin R. V. Dopolnennaja real'nost' kak odin iz jelementov usovershenstvovaniya shkol'nyh uchebnykh posobij [Augmented reality as one of the elements of improving school textbooks], *Covremennoe obrazovanie Vitebskshiny* [Modern education Vitebsk region] 3(21), 47-53 (2018).

Авторлар туралы мәлімет:

Серік М. – педагогика ғылымдарының докторы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, информатика кафедрасының профессоры, Астана, Қазақстан.

Мұхамбетова М.Ж. - Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің 6D011100-Информатика мамандығының PhD докторанты, Астана, Қазақстан.

Култан Я. -PhD доктор, Братислава экономика университеті, қолданбалы информатика кафедрасының профессоры, Братислава, Словакия.

Serik M. - Doctor of Pedagogical Science, Professor, Informatics Department, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Mukhambetova M. - PhD doctoral student of specialty 6D011100-Informatics, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Kultan J. - PhD, Professor, Department of Applied Informatics, University of Economics in Bratislava, Slovakia.

XFTAP 14.37.27

А.Т. Туралбаева

«Өрлеу» БАҰО» Алматы облысы бойынша ПҚБАИ, Алматы, Қазақстан
(E-mail: turalbaeva_a@mail.ru)

Фасилитациялау біліктілікті арттыру жүйесінің негізгі ұстанымдарының бірі

Аннотация. Білім беру жүйесін реформалау жағдайында біліктілікті арттырудың негізгі принциптері фасилитацияның теориялық мәселелері болып табылады. Мақала фасилитация принциптеріне арналған. Педагог қызметкерді фасилитар ретінде қалыптастырудың негізгі шарты субъект-субъектілі өзара әрекеттестік, ол арқылы өз білімімен алмасуға мүмкіндік алады. Фасилитатор тұлғасы оның өзіндік бағалауы, шығармашылық жұмысы, өзге әріптестерімен тәжірибе алмасу кезінде, оқушылармен кері байланыс кезінде, жинақталған тәжірибемен бөлісу арқылы көрінеді.

Түйін сөздер: фасилитация, педагогикалық фасилитация, мұғалім-фасилитатор, педагог субъектілігі, фасилитация принциптері.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2018-125-4-74-80>

Кіріспе. Білім берудің жаңа парадигмалық жағдайында әлемнің жетекші экономикасы жоғары деңгейдегі адам капиталы есебінен гүлденуге қол жеткізу екенін тәжірибе мен техника дамуы айғақтап отырғаны баршаға мәлім.

Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы аясында қазақстандық білім беру жүйесін жақсарту үшін, ең алдымен педагог кадрлардың мәртебесін арттыру, біліктілігін дамыту бағытына үлкен мән берілген [1]. Осыған байланысты қазіргі таңда еліміздің білім беру жүйесіндегі реформалар, өзгерістер мен жаңалықтар мұғалімнің өткені мен бүгіні, келешегі жайлы ойланып, жаңа идеялармен жұмыс жасауға негіз болуда.

Ал бұл өз кезегінде адами капитал сапасын дамыту үшін білім берудің жай-күйімен және өндірісте техника мен ғылымды пайдалану деңгейін көтеруде қазіргі заманда әлеуметтік құрылымның маңызды бөліктерінің біріне айналды. Олар: тұлғаны өмірдің барлық өзгерістік кезеңдерінде тұрақты түрде дамыту, тұлғаның өзін-өзі жетілдіруі, кәсібилікке ерте бағыттау және кәсіби ұтқырлықты дамыту т.б.

Бұл ретте 2018 жылдың 10 қаңтарында Н.Ә.Назарбаев өзінің «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» атты Халыққа Жолдауындағы Білім берудің жаңа сапасы атты кезеңінде: «**Педагогтарды оқыту және олардың біліктілігін арттыру жолдарын** қайта қарау керек болады», - деп атап көрсетті [2].

Елбасымыздың бұл идеясы бүгінгі таңдағы біліктілікті арттыру жүйесін осы заманғы әлеуметтік, экономикалық, педагогикалық-техникалық, ақпараттық-техникалық даму тұрғысынан жетілдіруді міндеттейді. Ең бастысы, білімін жетілдіріп, жаңа жүйеге көшіп және танымдық-білімдік ақпаратты қабылдап қана қоймайды, реформалаудың белсенді бағыты бойынша әрекетшіл тұлға болуы қажеттігінен туындайды.

Мақсаты: Біліктілікті арттыру жүйесі бойынша фасилитациялаудың теориялық негіздерін айқындау, ұғымды нақтылау.

Зерттеу әдістері: ғылыми түсініктерге ұғымдық-категориялық аппарат түзіліп, теориялық талдау жасалынды.

Талқылау: Жоғарыда айтып өткеніміздей, біліктілікті арттыру жүйесі бойынша кәсіби ұтқырлықты дамыту жолында педагог қызметкер өзінің ғылыми-педагогикалық жұмыстарын қандай да бір ортада жарнамалай алуы, ортадағы басқа субъектілерімен іс-тәжірибе алмасуы арқылы төмендегідей рөлдерді атқарады: *нұсқаушы-тренер, жетекші-ұйымдастырушы, идеялар генераторы, дәріскер, мұғалім-конструктивист, фасилитатор* (педагогикалық ғылыми-әдістемелік ақпараттар мен технологияларды көп-

теп таратушы, педагог қызметкерлерді шығармашылық даму жағынан қамтамасыз етуші) т.б.

Біліктілікті арттыру жүйесі бойынша бұл аталған рөлдердің атқаратын қызметтерінің өзіндік ерекшеліктері бар. Мәселен, *нұсқаушы-тренер* – бұл жүйеде жаңартылған немесе деңгейлік білім беру бағдарламасы бойынша сертификатталған маман. Жаңартылған білім мазмұны бойынша барлық инструкцияны түсіндіре алады. Ал, *жетекші-ұйымдастырушы* – біліктілікті арттыру бойынша курсты ұйымдастырып, білім сапасына жауапты маман. Біліктілікті арттыру жүйесіндегі *идеялар генераторы* - жаңа идея тудыру және оны жүзеге асырушы, білім беру бағдарламаларын құрастырушы немесе өңдеуші. Білім беру үдерісінде қарапайым дүниені ойлау басқа да, идеяны жетілдіру басқа. Ендеше тың идея табу, сондай-ақ, идея генераторы болу үшін түрлі әдістерді өңдеп шығару жоғары кәсіби қабілеттілікті талап етеді. *Дәріскер* – білім қоры жоғары, кәсіби сөйлеу мәдениеті бар құзыретті маман. *Мұғалім-конструктивист* материалды баяндауға және дайын білімді беруге емес, жаңа білімді өз бетімен алу үшін білім беруші. *Фасилитатор* – ғылым мен практиканың арасындағы кәсіби мәні зор ақпаратты жарнамалаушы, ол маманның кәсіби біліктілігін жетілдіруін, ғылыми және өз бетінше жұмысын, педагогикалық шығармашылығын ұйымдастырушы [3].

Ендеше біз, біліктілікті арттыру жүйесі бойынша негізгі қызметтердің бірі – фасилитациялау жұмыстары жайлы айтып өтейік.

Білімдік парадигмадан таным үдерісіне қатысушылардың белсенді әрекеттерін талап ететін әрекеттік парадигмаға көшу жолында білім парадигмасының философиялық-психологиялық негіздері бойынша педагогикалық қызметтің қалыптасуында фасилитатор ретіндегі қызметінің шарты – диалогтік білім яғни, субъект-субъект диадасындағы өзара байланысының формасы деп түсіндіріледі. Субъектілердің өзара әрекеттестігіндегі басты фактор мұндағы қатысушы педагог мамандардың қызығушылықтары, қажеттіліктері, мақсаттарын түсіну бола алады. Адам санасындағы, әрекетіндегі демократиялық пен ізгіліктің көрінісі толеранттылық болса, ол өз кезегінде педагогтың кәсіби қызметіндегі белгілі әдіспен өзгеріске ұшырап, оның диалогтық бағдары мұғалімнің өмірлік көзқарасында, мінез-құлығында, кәсібіне, өзіне деген көзқарасында, әдістер мен инновациялық ресурс көздерін таңдауында көрініс тауып, оны педагогикалық үдерістің фасилитаторына айналдыра алуы мүмкін.

Білім беру орталығы ретінде біліктілікті арттыру жүйесінде педагог қызметкер өзінің білім алу үдерісін белсенділікпен құрып, білімділік ортасында өзінің белгілі бір даму траекториясын таңдайды.

Оқытушының маңызды функциясы — білім алушыға (мұғалім немесе педагог қызметкер) оның қызметінде қолдау көрсету: оқу ақпараты ағынында ілгері табысты жылжуына ықпал ету, түрлі ақпараттардың ауқымды көлемдерін меңгеруде көмектесу, туындаған мәселелердің шешімдерін жеңілдету, өзінің қабілеттерін, өзінің жеке қасиеттерін түсінуде, өз бетінше дамуына, өз бетінше жетілуіндегі қажеттіліктеріне қолдауды қамтамасыз ету. Дүниежүзілік білімділік қоғамдастығында осыған орай, оқытушылардың бұл функциясын ерекше атап көрсететін — *facilitator* — *фасилитатор* деген атаумен жаңа термин пайда болды (білім алуына, тәжірибе алмасуына, шығармашылық жұмыстарын, ғылыми материалдарын жариялап көрсетуге ықпал етіп, жеңілдететін, көмектесетін тұлға) [4].

Фасилитатор тұлғасы — өз бетінше ықпал етудің, өздігінен ізденудің, өз шығармашылық жұмыстарын басқа әріптестеріне жариялап, ұтымды пікір алудың, озық тәжірибесін таратудың маманы. Бұл ретте ғалым Т. Маннның пікірі бойынша *фасилитатор*

келесі ікемдерге ие болуы тиіс:

- пікірталасты қажетті арнасына бағыттау және құрылымдау;
- топтың шын мәнісінде табысты шешімдерін іріктеу;
- өзіне тәуекелді алу, өзін және фасилитация қатысушыларын жайлылық аумағынан

шығару;

- әртүрлі топтармен жұмыс жасау;
- сұхбаттардың және кездесулердің барлық форматтарында бағдарлану;
- топпен жұмыс жасау барысында түрлі құралдар мен техникаларды үйлестіре білу;
- жағдайдың өзгеруіне, қатысушылардың қиыншылықтарына жылдам әсер ету және сәйкесінше, оларды жылдам жеңіп шығу;
- күйзеліске төтеп беру;
- адамдарға ашылу, оларды жеке басының өзгеруіне мотивация беру [5].

Сонымен бірге фасилитатор іс-шараға қатысушыларға толығымен пікірталас объектісіне назар аударуға мүмкіндік беретін талқылаудың ұйымдастырылуына жауапкершілік алады.

Фасилитатор конструктивті диалогты қолдап, талқылаудың барлық қатысушыларына назарды тең аударады, пікірталасты тиімді басқарып, оған өзі кіріспейді. Ондай кездесудің нәтижесі ретінде топпен мүмкін болатын шешімдердің ең таңдаулысының қабылдануы алға шығады.

Алғаш рет бұл термин қолданысқа К. Роджерспен 1969 жылы шыққан «Оқу еркіндігі» кітабында енгізілген. Автордың пікірінше, «білім берушінің бастапқы міндеті білім алушыға оқу мүмкіндігін беруде, оның жеке танымдық қасиеттерін қолдауда тұрады» [6]. К.Роджерс білім беру сапасын жақсартуды педагогтың оқу фасилитациясы бойынша мүмкіндіктерімен байланыстырады.

«Фасилитация» ұғымы алғашқы рет қарапайым және белгілі тапсырмаларды табысты орындауға қызықтыру деген мағынаны берсе, қазіргі уақытта педагогикалық мамандар шоғырланған ортада адамның басым реакцияларын күшейту дегенді білдіреді.

Осындай педагог мамандардың басым көпшілігі білім алатын орталықтардың бірі бүгінгі таңда «Өрлеу» БАҰО мамандарының фасилитация қағидалары мен ережелеріне сәйкесінше, халықаралық, республикалық, облыстық және аймақтық деңгейдегі білім беру мекемелерінің педагог қызметкерлеріне арналған пленарлық отырыстар, онлайн семинарлар, форумдар, конференциялар, педцентризмдер, педагогикалық идеялар понарамалары, брифингтер, воркшоптарды, кәсіби-диалогтық алаңдар және т.б. іс шараларын ұйымдастыруда фасилитация әдісі өте тиімді. Яғни, стратегиялық жоспарлау сессияларында пайдалануға болатын құрал. Айтарымыз, осындай ұйымдастырылған жұмыстар өз кезегінде қатаң бір тәртіпте өткізіліп, пікір білдіретін, идеялар ашық жарияланбай қала беретін, жалпы айтқанда, барлық мүмкіндіктер қарастырыла бермейтін жиындарды талқылау үдерісінен ығыстырып шығарды.

Сондай-ақ, фасилитация (ағылшын facilitate — көмектесу, бағыттау, жеңілдету) – бір уақытта топтық талқылауды тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік беретін үдеріс, идеялар тобы және инновациялық құралдардың жиынтығы (ru.wikipedia.org).

Біліктілікті арттыру жүйесінде жүргізілетін фасилитацияның мақсаты: педагог қызметкерлердің білімін жетілдіру жағдайында топқа жасампаздықпен және нәтижелі жұмыс жасауға мүмкіндік беретін сенімді әдісті іздеп табу. Басқа сөзбен айтқанда, бұл топтық жұмысты ұйымдастыруға бағытталған арнайы әрекеттер.

Тыңдаушылармен жұмыс жүргізу үстінде негізгі мәселені талқылау әдетте бір немесе бірнеше топта өтеді. Топтық фасилитация – бұл топтың көшбасшысы оның шеңберінде бейтараптық айқындамасына тұрып, өзіне шешімнің қабылдануын жүктемей, қатысушыларға тек қатысушыларға мәселелерді сәйкестендіріп, конструктивтік талқылау

көмегімен шешім қабылдауға ғана көмектеседі. Бұл жағдайда тіпті топтан көшбасшы ретінде фасилитатор шыға алады.

Білім беру үдерісінде фасилитация, педагогикалық фасилитация ұғымдарының мән-мағынасы жайлы ғылымда түрлі көзқарастар қалыптасқан. Мәселен,

-көпшілік зерттеушілер: фасилитация ұғымының мән-мағынасын әрекет етудегі «жеңілдік» деп білдіреді;

-келесілері: фасилитация — икемді технология. Бұл үдерісте педагогикалық техникалар мен құралдардың сан алуаны қолданылады (өз жұмысын жарнамалап көрсетуде пайдаланылатын ресурстар), сондай-ақ қатысушылар бір тақырыппен ғана шектелмейді деп түсіндіреді;

-ал енді үшіншілері: фасилитация педагогикалық жағдаяттардың шешімі үшін жарамды, мысалы күрделі шешім қабылдауда және жаңа технологияларды енгізуде қызмет атқарады деп пайымдайды (1-суретте).

Біліктілікті арттыру жүйесінде педагог мамандардың қызметіндегі субъектіліктің қалыптасуы өте маңызды. Педагог қызметтің субъектісі болады, егер ол өзін қандай да бір дайындаған жұмыстарының, ұсынатын негізгі идеяларының субъектісі ретінде қарастыруда қарым-қатынасқа ие болса, онда фасилитациялық амал іске асады деп айтуға болады. Осыған сәйкес білімін жетілдіру кезінде оқытушы педагог мамандардың танымдық әрекетін қолдауда мынадай позицияларға аса көңіл бөлуі қажет:

-қатысушылардың ішіндегі лидерлердің, топ белсенділерінің ғана емес, барлығының көзқарастарына көңіл бөлу, оларға қолдау көрсету;

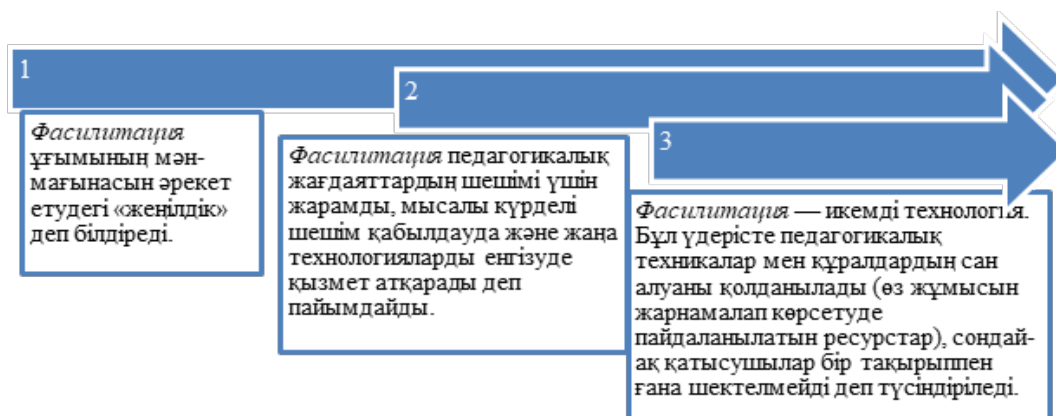
-педагог мамандардың пікірлеріне шынайы қызығушылық, конструктивтілік таныту;

-басқаның ойын қабылдауға үйрету;

-қисынсыз мазмұндарды қабылдауға мәжбүрлемеу;

-топ ішінде айтылған ой-пікірлердің сыналуына, баға берілуіне жол бермеу және т.б.

Субъектіліктің пайда болуына, ең алдымен, әрекеттегі жекелікте педагогикалық тың ойлар мен әрекеттерге сыни және шығармашылық көзқараста болу жолында педагогикалық өзара әрекеттесу үшін фасилитациялық ұстанымы жетекшілік жасайды.

Сурет 1. Фасилитация ұғымының мән-мағынасы

Бүгінгі таңдағы реформалау жаппай жүріп жатқан кезеңде фасилитациялау – біліктілікті арттыру жүйесінің негізгі ұстанымдарының бірі болып отыр. Сондықтан фасилитациялау ұстанымының негізгі идеяларына мыналарды жатқызамыз:

- тұлғаның еркіндігі туралы;
- өзін-өзі іске қоса алуы жайлы;
- адамның даралығы жайлы;
- педагогикалық, ғылыми-әдістемелік қолдау көрсету турасында;
- қатысушы мамандардың тең құқықты әрекеттері.

Мұндағы педагогтың субъектілігі мұғалімнің оқушыға өзіндік құндылық ретінде және оның меншікті оқу қызметінің субъектісі және меншікті субъектілік ретіндегі қатынасына жол ашады.

Біліктілігін арттырған педагог қызметкерлердің білім беру ісіне келгенде ішкі дүниесінің күрделілігі мен алуан түрлілігі, оның өзіне және басқа адамдарға деген қызығушылығы, өзі мен басқаларды оң көзқараспен қабылдауы мектеп оқушылары дамуына ықпалын тигізеді. Оқушы субъектілігінің іске асырылмауы оның бірінші сыныптан бастап, оқуға қызығушылықтың жоғалтуына, ал келешекте өзінің тұтас білімділік әрекетіндегі мәнінің доғалуына, оқу әрекетіне жалпы теріс қатынастың туындауына жетелейді. *Осы қарым-қатынастардың өзара шарттасуы педагог субъектілігінің ерекшелігін құрайды.* Бұл дегеніміз, курс барысында ұйымдастыру жұмыстарына сәйкесінше, фасилитацияның ретін келесідей келтіруге болатындығын келесідей реттейді:

- Кіріспе. Курс тыңдаушыларынан құрылған топтар бойынша жұмыс тақырыбын, мақсатын, формасын, топ алдында тұрған міндеттерге тоқталып, ұсынылымдар мен таныстырылымдар оқытушылардың фасилитациялауды өзіндік бір реттілігімен іске асыруға мүмкіндік туғызады.

Мысалы, біліктілікті арттыру жүйесіндегі ұйымдастырылатын оқытудың формаларын көрсету.

- Аудитория үшін мәселе қою. Жұмыс нәтижелі болуы жағдайында қойылатын мәселе ашық, әртүрлі жауаптар болатындай етіп ұсынылуы тиіс.

- Топ болып қойылған мәселені талқылау, шешім қабылдау.
- Басты идеяларды жинақтау, жалпы қорытындылар жасау.
- Рефлексиялау.

Қорытынды. Фасилитация – анағұрлым жоғары сапалы және практиканың заманауи сұраныстарына сәйкес келетін барлық саладағы кәсіпқойларды оқытудың құралы деп есептейміз. Іс жүзінде білім алушы онда туындаған сұрақтар санына сай келетін мөлшерінде ғана меңгереді, яғни оның оқу үдерісінде белсенділігіне қарай атқарылатын жұмыстар тыс қалып қоюы ықтимал. Сондықтан фасилитациясыз жүргізілетін жұмыстардың материалдық, эмоционалдық және қисынды құрылым тұрғысынан баяндалуы ешқандай да оң нәтижеге жеткізбейді деп санаймыз. Фасилитация ұстанымы арқылы білім алушылармен жұмыс жүргізуде олардың саналы түрде материалды меңгертіні анық деп тұжырымдауға болады.

Әдебиеттермен жүргізілген талдаулардың негізінде біз фасилитация технологиясын меңгеру үшін эмпатия, рефлексия, көшбасшылық пен коммуникативтілік секілді қасиеттердің дамуындағы жеткілікті деңгей алғышарты болады деген қорытындыға келдік. Бірақ одан өзге, фасилитатор болу үшін оқытушыға осы феномен туралы ғылыми, жүйелі білімдер қажет.

Біздің пікірімізше, білім алушылардың нақты үдерісте тиімді қатысуға бейімділігін кәсіпті меңгеруге бағдары, білуге, оқуға мотивациясы, сонымен қатар танымдық белсенділігі секілді сипаттамаларымен анықтауға мүмкін екендігін алға шығарамыз.

Мақала барысында фасилитация, фасилитатор, фасилитацияның мән-мағынасы, іске асырушы амалдары және ұстанымдары түзіліп, олар әрқайсысы өз кезегінде біліктілікті арттыру жүйесі бойынша атқаратын қызметтерін көрсетіп отыр. Сондай-ақ, біліктілікті арттыру бойынша оқытушы-фасилитатор болу - әкімшілдік басқарудан бас тарта отырып, қарастырылатын мәселені терең білу, «жеңілдете» отырып, оқытудың теориясы мен техникасын жақсы білу деген түсінік қалыптасады.

Біз, біліктілікті арттыру жүйесі бойынша психологиялық фасилитация, педагогикалық фасилитация, фасилитациялау мәселесінің ережелерін, техникаларын, олардың бизнес жағдайындағы фасилитациядан ерекшелігін және кәсіби-педагогикалық фасилитация алгоритмін келесі материалдарымызда ұсынатын боламыз.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2016 жылғы 1 наурыздағы № 205 Жарлығы.
2. Н.Ә.Назарбаевтың 2018 жылғы 10 қаңтардағы «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» атты Халыққа Жолдауы. - Астана, 2018.
3. Тұрғынбаева Б.А. Болашақ мұғалімдердің әлеуетін дамыту: кәсіби шығармашылық жолында. – Алматы: Шұғыла, 2012. – Б. 211.
4. Мирсеитова С. Успехи и вызовы. – Алматы: Раритет, 2004. – 220 с.
5. Димухамедов Р.С. Обновление научных основ педагогики повышения квалификации. – Челябинск: Изд. ЧПУ, 2005.
6. Роджерс К.Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека. - М.: Издательская группа Прогресс; Универс, 1994. - 480 с.

А.Т. Туралбаева

Филиал АО «НЦПК «Өрлеу» ИПК ПР по Алматинской области, Алматы, Казахстан

Фасилитация как один из основных принципов системы повышения квалификации

Аннотация. В условиях реформирования системы образования одним из основных принципов системы повышения квалификации являются теоретические вопросы фасилитации. Поэтому данная статья посвящается принципам фасилитации. Одним из условий формирования педагогического работника как фасилитатора является передача знания во время диалога, в форме субъект-субъектного взаимодействия. Личность фасилитатора в данном случае отражается в его самооценке, в творческом самовыражении, в обмене опытом с другими коллегами, в обратной связи с учениками и в продвижении накопленного передового опыта.

Ключевые слова: фасилитация, педагогическая фасилитация, учитель-фасилитатор, субъектность педагога, принципы фасилитация.

A.T.Turalbayeva

National Center for Professional Development «Orleu» «Institute for professional development of Almaty region, Almaty, Kazakhstan

Facilitation as one of the basic principles of the advanced training system

Abstract. The condition of activity as a facilitator in the formation of pedagogical activity is the acquisition of knowledge about the dialogue as a form of interaction between the participants of the pedagogical process in the form of subject- subject-the subject innge relations. The personality of the facilitator is characterized by constant independent development, the need for constant search for new ideas, as well as the facilitator needs to show his creative achievements to colleagues and share experience of pedagogical.

Keywords: facilitation, pedagogical facilitation, teacher-facilitator, pedagogical subjectivity, principles of facilitation.

References

1. Kazakstan Respublikasynda bilim berudi zhane gylymdy damytudyn 2016-2019 zhyldarga arналған мемлекеттік бағдарламасы [State program of development of education and science in the Republic of Kazakhstan for 2016-2019], Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated March 1, 2016 № 205.
2. N.A.Nazarbayevtyn 2018 zhylygy 10 қantardagy «Tortinshi onerkasiptik revoljucija zhagdajyndagy damudyn zhana mymkindikteri» atty Halykka Zholdauy [N.Nazarbayev on 10 Jan 2018 «New possibilities of development in the Fourth industrial revolution» to the People], Astana, 2018 zh. January 10.
3. Turgynbaeva B.A. Bolashak mugalimderdin әleuetin damytu: kasibi shygarmashylyk zholynda [Development potential of future teachers: towards professional creativity] – Almaty: Shugula, 2012. - P. 211.
4. Mirsaitova C. Uspehi i vyzovy [Successes and challenges]. – Almaty: Rarity, 2004. – 220 P.
5. Dimukhametov R.S. Obnovlenie nauchnyh osnov pedagogiki povysheniya kvalifikacii [Update the scientific foundations of pedagogy training] – Chelyabinsk: Ed. CHSPU, 2005.
6. Rogers K. R. Vzgljad na psihoterapiju. Stanovlenie cheloveka [Perspective on psychotherapy. Becoming a person] - Moscow: publishing group Progress; University, 1994. - 480 p.

Автор туралы мәлімет:

Туралбаева А.Т. – философия докторы(PhD), басқару және білім сапасы кафедрасының меңгерушісі «Өрлеу» Біліктілікті Арттыру Ұлттық Орталығы» АҚ филиалы Алматы облысы бойынша педагог қызметкерлердің біліктілігін арттыру институты, Алматы, Қазақстан.

Turalbayeva A.T. - doctor(PhD), department of management and quality of education Branch of joint stock company «National Center for Professional Development «Orleu» «Institute for professional development of Almaty region», Almaty, Kazakhstan.

XFTAP 15.41.49

Қ.Қ. Шалғынбаева, А. К. Махадиева

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Астана, Қазақстан

(E-mail: kadisha1954@mail.ru, asema_2189@mail.ru)

Отбасындағы модельдің бұзылуы зорлық-зомбылықтың қайнар көзі

Аннотация. Отбасындағы беріктік көп жағдайда ер мен әйел арасындағы теңсіздіктен, бостандықтың шектелуінен бұзылады. Адамдар арасындағы қарым-қатынастың күрделілігі отбасындағы қарым-қатынастан анық білінеді. Соңғы жылдары елімізде ажырасудың, отбасындағы зорлық-зомбылықтың, әйелдер мен балаларға жасалған ұрып-соғу, кісілік құқығына, адамдық болмысына қол сұғу секілді жағдайлардың көбеюі бұл тақырыпты тереңірек зерделеу қажеттігін туындатты. Отбасылық модельдің бұзылуы көп жағдайда ер адамның әйеліне (серіктесіне) қол жұмсауынан, оны кемсітуінен, кісілік құқығына қол сұғудан туындап жатады. Біз бұл мақалада осы жағдайлардың шығу себебі мен отбасындағы қайшылықтардың шоғырын, отбасы мүшелерінің типтерін және соңғы статистикалық мәліметтер мен зерттеулерді негізге алдық.

Отбасындағы жанжалдың түп төркіні тек ер мен әйел арасындағы әлімжеттіктен тұрмайды. Мұнда отбасы мүшелерінің мінез-құлқы, өскен ортасы, бала кезіндегі түрлі психологиялық соққылар, әлеуметтік жағдайдың төмендігі, ер адамның ішімдікке, нашақорлыққа тәуелділігі, отбасындағы серіктесін қызғану, туа бітті мінездің түрлі себеппен бұзылуы, отбасын жоспарлаудың дұрыс болмауы және т.б. мәселелер әсер етеді. Мақалада осы жағдайлар жинақталып мазмұндалды.

Сонымен қатар, мақала авторлары еліміздегі отбасындағы зорлық-зомбылық туралы зерттеулерді негізге ала отырып, отбасылық кикілжің, ұрыс-керіс, ер мен әйел арасындағы жанжалдың шығу себебін ұлттық менталитеттің, отбасылық дәстүрдің өзгеруінен деп түйіндеді.

Түйін сөздер: отбасы, зорлық-зомбылық, отбасы моделі, қарым-қатынас, тұлғалық мінездеме, отбасылық құндылық.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2018-125-4-81-88>

Кіріспе. Еліміздің президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстандықтардың әлауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру» атты Қазақстан халқына жолдауында: «... Жастар мен отбасы институтын кешенді қолдау мемлекеттік саясаттың басымдығына айналуы тиіс» - делінген болатын [1].

Өйткені, отбасы - қоғамдық және отбасы мүшелерінің мүдделері бірге ұштасқан ерекше әлеуметтік институт ретінде өзіндік атқаратын қызметтері бар. Отбасының негізгі қызметтеріне қоғамның талаптары мен сұраныстары, отбасының құқтары мен моральдық нормалары, мемлекеттің отбасына шынайы көмегі сияқты факторлар ықпал етеді.

Мәселен, Р.Н. Нұрғалиевтің философиялық сөздігінде: «Отбасы – әлеуметтік қауымдастықтың түрі, яғни ерлі-зайыптылық одаққа және ері мен әйелінің, ата-аналар мен апа-қарындастардың, бірге тұрып, ортақ шаруашылық жүргізетін туыстардың арасындағы сан алуан қатынастарға негізделген жеке тұрмысты ұйымдастырудың маңызды формасы» - деп сипаттама берілген [2, с. 317-318].

Демек, отбасы – бұл адамдардың әлеуметтік-педагогикалық тәрбие ортасы, әрбір мүшенің өзін-өзі сақтауы, ұрпақты жалғастыру және өзін-өзі сыйлау қажеттігінен туындайды. Отбасында адамның жеке басының қасиеті қалыптасады. Отбасы белгілі дәстүрлердің, жағымды өнегелердің, мұралардың сақтаушысы.

Алайда, әйелдерге қатысты түрлі формадағы зорлық-зомбылық адам құқықтары мен негізгі бостандықтарды бұзу болып табылады. Әйелдер бүкіл әлемде жасына, нәсіліне немесе ұлтына қарамастан зорлық-зомбылыққа ұшырайды. Отбасында серіктесі (күйеуі, бұрынғы күйеуі) әйелді қорлап, оған достары мен туыстарын көруге мүмкіндік бермей, әйелді, балаларды ұрып, өз еркінсіз жыныстық қатынасқа түсуге мәжбүрлесе - зорлық-зомбылық болып есептеледі. Мұндай отбасында ері әйелдің жұмыс істеуін қаламай,

отбасылық ақшаны тек ері дұрыс басқара алатынына сендіріп, үнемі сынайды (әйел қалай киінеді, қалай тамақ дайындайды, қалай сырт көзге көрінеді), балалардың алдында үнемі кінә сезімін туындатады және жанама зорлық-зомбылық үшін балаларды пайдаланады. Осындай жағдайда әйел өзін дәрменсіз және отбасына қажетсіз жалғыз сезінеді, серіктесінен қорқады, барлық жағдайға тек өзін кінәлап, өзіне тұлға ретінде емес, борыш сезіміне мойынсұну арқылы өмір сүреді [3, с.223].

Мақсаты: мақала тақырыбын ашып қарастыру, отбасы моделінің бұзылуынан әйелдердің отбасылық зорлық-зомбылықтың құрбаны болу себептерін айқындау.

Міндеттері:

- отбасындағы зорлық-зомбылықтың мәнін әлеуметтік құбылыс ретінде қарастыру;
- статистикалық деректерді талдау арқылы отбасындағы зорлық-зомбылық деңгейін, құрылымын және тенденциясын зерттеу.

Тарихы: бүгінгі күні Халықаралық ұйымының мәліметтері тұрмыстағы зорлық-зомбылықтың кең таралғанын көрсетеді. 1992 жылы Әйелдер мүдделерін дамыту жөніндегі БҰҰ қоры (ЮНИФЕМ) әлемнің барлық елдеріндегі әйелдерді ұрып-соғу туралы статистиканы жинақтады. Баяндамадан әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық қарым-қатынасы кең таралған елдер қатарында: Бангладеш, Барбадос, Гватемала, Үндістан, Кения, Колумбия, Коста-Рика, Норвегия, Чили, Шри-Ланка болды.

Ал, Америка Құрама Штаттарында келтірілген мәліметтерге сүйенсек, әр 15 секунд сайын әйелді ұрып-соғу фактісі кездеседі, әйелдердің 50%-дан астамы некеде кемінде бір рет күйеуінен таяқ жейді. Отбасындағы зорлық-зомбылықтың кең таралған түрі - әйелдерге физикалық күш қолдану. Травматологиялық пунктте тіркелгендердің 20%-ы - күйеуі ұрған әйелдер. Төрт жағдайдың үшеуінде әйелдерді ерлері ұрып өлтірген. Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың 95%-ы ерлермен жасалады. Отбасындағы зорлық-зомбылық оқиғаларының 75% -дан астамы ажырасқаннан кейін болған. Егер әйел оны ұрып-соғатын күйеуінен кетсе, ол 75% өлім қаупін арттырады [4].

Осындай әлемдік деңгейдегі алынған мәліметтерден, зорлық-зомбылық әртүрлі деңгейдегі дамуды төмендететінін көреміз, бұл физикалық, адами және әлеуметтік капиталдың құнсыздануына алып келеді [5, 2].

Соңғы деректер бойынша, 15 жастан және одан жоғары жастағы әйелдердің шамамен 30%-ы өмір бойы физикалық немесе жыныстық зорлық-зомбылыққа тап болған. Әлемдегі әйелдер өлімінің басты себебі, ер адамның отбасындағы зорлық-зомбылығының кесірі [6, 1].

БҰҰ-әйелдер қорының мәліметі бойынша, отбасындағы зорлық-зомбылық салдарынан Қазақстанда жыл сайын шамамен 400 әйел өледі. Қазақстан Республикасының Бас прокуратурасының мәліметінше, Қазақстанда әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық статистикасы өскен. 2016 жылы отбасындағы қылмыстық құқық бұзушылық 2,8%, 2017 жылы 4,7% құраған. 2015 жылмен салыстырғанда әйелдер мен балаларға қатысты қылмыс 90% -ға артқан [7].

Отбасы мәселелерін ТМД елдерінің ғалымдары В.И. Зацепин, В.Д.Цимбалюк, Г.М. Андреева, Д. Варга Ю.А. Королев, С.Д. Лаптенко, Г.К. Матвеев, А.М. Нечаев, Ю.И. Семенов, ал Қазақстанда С. Қалиев, Қ.Б. Жарықбаев, Ж.Б. Қоянбаев, К. Бейсенбаева М. Тажин, Б. Аяғанова, Қ. Әтемова, М.Т. Баймұқанова және т.б. ғалымдардың еңбектерінде қарастырылған.

Отбасы дегеніміз - некеге қарағанда күрделірек қарым-қатынастар жүйесі, ол тек жұбайларды ғана емес, сонымен қатар балаларды, туыстарды, жұбайларға жақын адамдарды біріктіреді [8, 9]. Ғалым Ж.Б. Қоянбаевтың педагогикалық еңбегінде «Отбасы - ол бірге тұратын некеге негізделген қандас туыстар тобы» - деген анықтама берілген [9].

Н.Я. Савольевтің анықтамасы бойынша: «Отбасы - ерлі - зайыптылардың одағы мен туыстық қатынастарына негізделген қоғамның кішкентай әлеуметтік тобы, жеке тұрмысты

ұйымдастырудың маңызды формасы, яғни бірге тұратын және жалпы шаруашылықты бірге жүргізетін еркек пен әйелдің, ата-аналар мен балалардың, аға мен қарындастың немесе басқа туысқандардың арасындағы қарым-қатынас» [10, 8].

Отбасылық үлгі – отбасы мүшелерінің, ерлі-зайыптылар және ата-ана мен бала арасындағы өзара байланысты сипаттайтын қарым-қатынастар тізбегі. Л.Б. Шнейдер [11, с.486] өзінің «Отбасылық психология» жұмысында отбасылық (демократиялық) үлгісін неке және отбасылық қатынастар стандарты ретінде қарастырады, оның пікірінше, осы отбасындағы мақсат - өзара сенім мен қабылдау, отбасы мүшелерінің салыстырмалы автономиясы.

Әрбір бала отбасының үлгісін қайталайды. Қазақта «Ұяда не көрсен, ұшқанда соны ілерсің» деп бекер пайымдамаған. Р. Барон мен Д. Ричардсон атап өткендей, «отбасы бір мезгілде агрессиялық мінез-құлық үлгілерін көрсете алады және оларды нығайта алады». Бала әлеуметтену барысында отбасында агрессивті мінез-құлықтың үлгісін өзіне қабылдайды. Отбасылық қарым-қатынастың сипаты отбасындағы агрессиялық мінез-құлық үлгісін қалыптастыруға зор ықпал етеді. Мысалы, ата-ана арасындағы зорлық-зомбылықты көріп өскен бала, өзінің отбасын құрғанда отбасы мүшелеріне физикалық күш қолданады. Яғни, көбіне зорлық-зомбылық ұрпақтан-ұрпаққа беріліп, қайталанып отырады. И. Фурманова өзінің еңбегінде, ата-анасының арасындағы агрессиялық қарым-қатынасты және физикалық жазалаудың құрбаны болған шамамен 30% бала, есейген шақта отбасында зорлық–зомбылық көрсетеді [12, с. 480].

Отбасындағы зорлық-зомбылық себептері: материалдық қиындықтар; отбасында жұмыссыздардың болуы; шешілмеген тұрғын үй мәселесі; отбасы мүшелерінің арасында маскүнемдік; отбасында нашақорлардың болуы; толық емес отбасы; отбасында өгей әке немесе өгей ананың болуы; мүгедек бала немесе денсаулыққа байланысты мәселелер; қажетсіз нәресте; қиын бала; көптеген моральдық тыйымдарды алып тастау; отбасылық қақтығыстар; әлсіздердің есебінен өзін-өзі растау; қоғамда таралатын қатыгездікке табынушылық.

Зорлық-зомбылықтың сыртқы себептері:

- алкогольдік ішімдіктер, нашақорлықты пайдалану;
- моральдық дағдарыс;
- мәдениет дағдарысы;
- бұқаралық ақпарат құралдарының ықпалы, адамға қатысты зорлық-зомбылық көріністерін үнемі көрсетіп, террористік актілердің суреттері, вандализм актілері, садизм және т.б.

Қазақстан Республикасының «Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» заңының 4-бабында тұрмыстық зорлық-зомбылықтың түрлері көрсетілген:

1. Тұрмыстық зорлық-зомбылық күш көрсету, психологиялық, сексуалдық және экономикалық зорлық-зомбылық түрінде болуы мүмкін.

2. Күш көрсету зорлық-зомбылығы - дене күшін қолданып, денені ауыртып денсаулыққа қасақана зиян келтіру.

3. Психологиялық зорлық-зомбылық - адамның психикасына қасақана әсер ету, оны қорқыту, қорлау, бопсалау немесе құқық бұзушылықтарды немесе өмірге немесе денсаулыққа қауіп төндіретін, сондай-ақ психикалық, дене және жеке басы дамуының бұзылуына әкелетін әрекеттерді жасауға мәжбүрлеу (еріксіз көндіру) арқылы ар-намысы мен абыройын кемсіту.

4. Сексуалдық зорлық-зомбылық - адамның жыныстық еркіндігіне қауіп төндіретін құқыққа қарсы қасақана іс-әрекет, сондай-ақ кәмелетке толмағандарға қатысты сексуалдық сипаттағы іс-әрекеттер.

5. Экономикалық зорлық-зомбылық - адамды заңмен көзделген құқығы бар тұрғын

үйінен, тамағынан, киімінен, мүлкінен, қаражатынан қасақана айыру[13].

Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың салдары әрдайым бар, бірақ олар өте қиын жағдайларға клиникалық немесе клиникалық емес салдарға әкеліп соқтыруы мүмкін. Зорлық-зомбылыққа ұшыраған әйелдерде жеке деформациялар, посттравматикалық стресстік бұзылулар (PTSD), күрделі Стокгольм синдромы және ұрып-соғатын әйелдердің синдромы болады.

Отбасындағы зорлық-зомбылықтың салдары әйелдің жеке деформациясына әкеліп соғады: өзіне деген сенімділік жойылады, өзін-өзі бағалауы төмендейді, алаңдаушылық дамып, неогендік невроз пайда болады. Өміріне деген жауапсыздық дамып, сонымен бірге серіктестіктің зорлық-зомбылыққа ұшыраған мінез-құлқы, зорлық-зомбылыққа бейімділігі үшін ақылға сыймайтын жауапкершілік (өзін-өзі айыптау) қабылданады. Іс-әрекеттеріне қатысты шешімдер, әртүрлі қажеттіліктерді қанағаттандыру серіктестің реакциясына байланысты жасалады. Тұтастай алғанда, өз күдігімен және іс-әрекеттеріне жауапкершілікті сезінуден қорқатын кез-келген шешім қабылдауда елеулі қиындықтарға тап болады.

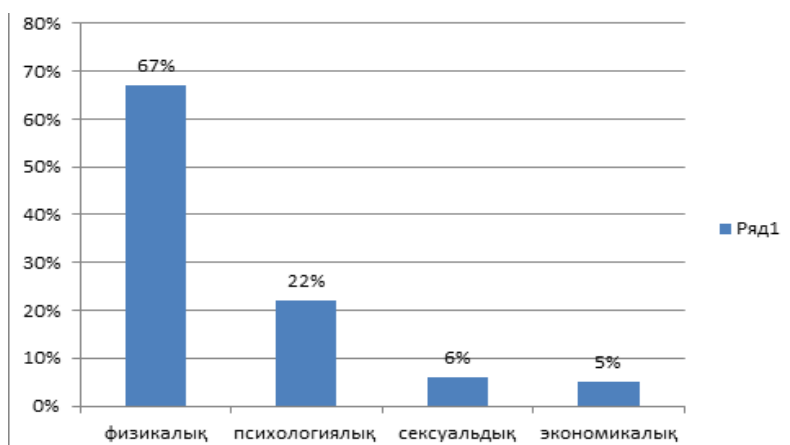
Көптеген зерттеулерде көрсетілгендей, көбінесе неке қатынастарында агрессор ретінде күйеуі, ал жәбірленуші әйелі болады.

Зерттеу әдістері: Осыған орай, зерттеу барысында отбасы моделінің бұзылуынан әйелдердің отбасылық зорлық-зомбылықтың құрбаны болу себептерін айқындау мақсатында, отбасылық зорлық зомбылықтың құрбаны болған 50 әйелге зерттеу жүргіздік. Зерттеу 18 жастан 58 жасқа дейінгі тұрмыстағы зорлық-зомбылық құрбандарын, сондай-ақ білім беру, денсаулық сақтау және ішкі істер органдарының басшылығымен кәметке толмаған балаларды қабылдайтын Астана қаласындағы «Үміт» дағдарыс орталығында жүргізілді.

Зерттеу барысында, отбасылық генограмма, әйелдермен әңгімелесу, анамнез әдісі қолданылды және зорлық-зомбылықтың түрлеріне гистограмма құрылды, отбасында зорлық-зомбылық көрген әйелдердің демографиялық сипаттамасы жасалды:

- ✓ басым көпшілігі орта білімді;
- ✓ 18-50 жас аралығындағы әйелдер;
- ✓ балаларының саны 1-4;
- ✓ басым көпшілігі азаматтық некеде;
- ✓ әлеуметтік жағдайы төмен;
- ✓ балалық шағында психологиялық травма алған;
- ✓ отбасында күйеуінің ішімдікті асыра пайдалануы;
- ✓ заң алдында жауапқа тартылғандар;
- ✓ нашақорлар.

Нәтижесі: Отбасында құрбан болған әйелдерге анамнез әдісін жүргізіп, мәлімет жинақтау барысында зорлық-зомбылықтың түрлеріне гистограмма құрылды (сурет 1).

Сурет 1. Зорлық-зомбылық түрлері

№ 1 суреттен көріп отырғанымыздай отбасында құрбан болған әйелдердің басым көпшілігі, яғни 67 % физикалық зорлық-зомбылықтан зардап шеккен. Яғни, күйеуі/серіктесі тарапынан әйелге дене күшін қолданып, денсаулығына қасақана зиян келтірген. Құрбандардың 22% психологиялық зорлық-зомбылыққа ұшыраған. Әйелдердің психикасына қорлау, бопсалау арқылы денсаулықтарына қауіп төндірген. 6% сексуалдық, 5% экономикалық тұрғыдан зорлық-зомбылық көрген.

Отбасы моделінің бұзылуынан әйелдердің отбасылық зорлық-зомбылықтың құрбаны болу себептерін қарастыру барсында генограмма әдісі жүргізілді. Яғни, ұрпақтан - ұрпаққа берілетін отбасының психологиялық мінездемесі қарастырылды.

Зерттеудің нәтижесі бойынша құрбан болған әйелдің күйеуінің тұлғалық мінездемесі:

- ✓ импульсивті;
- ✓ өзін-өзі төмен бағалау;
- ✓ қызғаншақтық;
- ✓ отбасындағы жағдайды бақылауға ұмтылу;
- ✓ ерлі-зайыптылық қатынастағы регидтілік;
- ✓ зейін аудартуға деген гипертрофиялық қажеттілік;
- ✓ әріптеске эмоционалдық тәуелділік;
- ✓ жеке меншік ұстанымдар;
- ✓ кейде, діни сауатты болмаса да діндегі ұстанымдарды өз пайдасына

қолдану.

Құрбан болған әйелдің тұлғалық мінездемесі:

- ✓ күйеуіне экономикалық немесе эмоционалдық тәуелділік;
- ✓ фобия;
- ✓ өзін-өзі бағалауы төмен;
- ✓ агрессордың мінез-құлқының өзгеруіне кәміл сену;
- ✓ қызғаныш пен агрессия махаббаттың дәлелі деп сену;
- ✓ өз қажеттіліктерімен және күйеуімен бөлісе алмау;
- ✓ өз құқығын білмеу;
- ✓ жалғыздықтан қорқу;
- ✓ сауатсыздық.

Құрбан болған әйелдің күйеуінің ата-анасына мінездеме:

- ✓ әкесінің ішімдікке салынуы;
- ✓ физикалық күш қолдану;
- ✓ патриархалды отбасы;
- ✓ конфликтілі қарым-қатынас;
- ✓ балаларының отбасылық мәселесіне араласуы;
- ✓ ажырасу;
- ✓ көбіне ерінің көзге шөп салуы;
- ✓ өгей әкесінің балаға күш қолдануы.

Қорытындылай келе, зерттеудің нәтижесінен көріп отырғанымыздай әйелдердің отбасылық зорлық-зомбылықтың құрбаны болуына отбасылық моделдің бұзылуы себеп болатындығы айқындалды. Отбасылық зорлық-зомбылықтың құрбаны болған әйелдер тұлғалық деформацияға ұшырайды, когнитивті процестер бұзылып, эмоционалдық тепе-теңдік болмай, мінез-құлқы өзгереді. Осыған орай әйелдердің өзін-өзі бағалауы төмендейді, өзін кінәлі сезініп, зорлық-зомбылық туралы көптеген аңыздарға сенеді, жағдайдың үмітсіздігінен жалғыздық сезімі туындап, өз-өзіне бағытталған агрессия, психосоматикалық аурулардың пайда болуына әкеледі.

Отбасы құндылығы – біржақтылы емес, екіжақтылы үдеріс, яғни ер мен әйелдің ортақ пікірлесуі, бірін-бірі сыйлауы, бір-бірінің ішкі әлемін құрметтеу арқылы қалыптасады. Отбасылық қарым-қатынастың сипаты отбасындағы агрессиялық мінез-құлық үлгісін қалыптастыруға зор ықпал етеді. Көбінесе, зорлық-зомбылық ұрпақтан-ұрпаққа беріліп, қайталанып отырады. Ата-анасының қарым-қатынасы баласына ықпал етеді. Баласы кейін өз отбасын солай құруға бейім тұруы да әбден мүмкін.

Сондықтан, бұл мақалада әлемдік және отандық ғалымдардың ғылыми тұжырымдары мен статистикалық мәліметтері арқылы еліміздегі отбасылық жағдайлар қарастырылды. Ер мен әйел арасындағы қарым-қатынастың өзекті мәселелері әлемдік жағдайлармен салыстырмалы түрде сараланды десек те, менталитеттік әрі әлеуметтік-психологиялық жіктелулерге байланысты ерекшеліктер бар екеніне мән берілді. Ғылыми тұжырымдар мен зерттеулер нақты мәліметтермен мазмұндық тұрғыда сипатталды.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасы Президентінің жолдауы [Электрондық ресурс].- 2018.URL: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K18002018_1 (Қарау мерзімі: 05.10.2018)
2. Нурғалиев Р.Н. Философский словарь.- Алматы: Ана-тілі,- 423с.
3. Кораблина Е.П., Акиндинова И.А., Баканова А.А., Родина А.М. Искусство исцеления души: Этюды о психологической помощи: Пособие для практических психологов. СПб., 2001. -319 с.
4. ООН, Центр по социальному развитию и гуманитарным вопросам [Электрондық ресурс]. - 1998. URL: <http://www.un.org/ru/ga/70/presskit/>
5. Garcia-Moreno C, Jansen HAFM, Ellsberg M, Heise L, Watts C. WHO multicounty study on women's health and domestic violence against women: initial results on prevalence, health outcomes and women's responses. Geneva: World Health Organization; 2005- 3p.
6. Karen M. Devries , Joelle . Mak , Loraine J. Bacchus , Jennifer C. Child , Gail Falder , Max Petzold , Jill Astbury, Charlotte H. Watts. Intimate Partner Violence and Incident Depressive Symptoms and Suicide Attempts: A Systematic Review of Longitudinal Studies. PLOS Medicine | www.plosmedicine.org. -2013 . -Vol. 10. -Is. 5 . e1001439. 1p.
7. Абдықадырова Р.//В Казахстане стало больше насилия [Электрондық ресурс] -URL:<https://rezonans.kz/obshchestvo/4344-v-kazakhstane-stalo-bolshe-nasiliya>
8. Баймұқанова М.Т. Отбасымен әлеуметтік-педагогикалық жұмыс.-Астана: Парасат әлемі, 2005.-180 б.
9. Қоянбаев Ж., Қоянбаев Р.М. Педагогика. - Алматы: Жалын, 1995.- 276 с.
10. Соловьев Н.Я. Брак и семья сегодня. - Вильнюс, 1977.-164 с.
- 11.Шнейдер Л.Б. Семейная психология: учебное пособие для вузов. 2011, 736 с.
- 12.Фурманова И.А. Агрессия и насилие: диагностика, профилактика и коррекция/ СПб.: Речь, 2007.- 480 с.
- 13.«Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 4-бап.

К.К. Шалгынбаева, А.К. Махадиева

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Нарушение модели семьи как источник насилия

Аннотация. Прочность семьи часто нарушается из-за неравноправия мужчины и женщины в семье и ограничения женской свободы. Сложность межличностных отношений проявляется в семейных отношениях. В последние годы увеличилось число случаев развода, насилия в семье, изнасилований и жестокого обращения с детьми, нарушений прав человека и торговли людьми. Нарушения семейной модели часто являются результатом рукоприкладства, дискриминации и нарушением прав женщины со стороны партнера (мужа). В данной статье мы рассматриваем главные причины этих ситуаций, источники семейных конфликтов, типы членов семьи, а также последние статистические данные и исследования. В корне семейных конфликтов лежат не только обиды или разногласия между мужчиной и женщиной, но и поведение членов семьи, различные психологические травмы, полученные в детстве, плохие социальные условия, зависимость от алкоголя (чаще мужчин), ревность в семье, плохое планирование семьи и т.д. Согласно последним исследованиям, проведенным в стране, авторы пришли к выводу, что причиной конфликта между членами семьи может быть так же изменение национального менталитета, семейных ценностей и традиций.

Ключевые слова: семья, насилие, модель семьи, взаимоотношение, характеристика личности, семейная ценность.

K.K.Shalgynbayeva, A.K. Makhadiyeva

L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Disruption of the family model as a source of violence

Abstract. The strength of the family is often violated because of the unequal rights of men and women in the family and restrictions on women's freedom. The complexity of interpersonal relationships is manifested in family relationships. In recent years, the incidence of divorce, domestic violence, rape and child abuse, human rights abuses, and human trafficking has increased. Violations of the family model are often the result of hands-on, discrimination and violation of the rights of a woman by her partner (husband). In this article, we are based on the main causes of these situations and sources of family conflict, types of family members and the latest statistics and research. At the root of family conflicts are not only resentment or disagreement between a man and a woman, but also the behavior of family members, various psychological traumas received in childhood, poor social conditions, alcohol dependence more often than men, jealousy in the family, poor family planning, etc. According to recent studies conducted in the country, the authors concluded that the cause of the conflict between family members can also be a change in the national mentality, family values and traditions.

Key words: family, violence, family model, relationship, personality characteristics, family value.

References

1. Kazakhstan Respublikasy Prezidentinin zholdauy [Message of the President of the Republic of Kazakhstan. Available at http://adilet.zan.kz/eng/docs/K18002018_1 (Accessed: 05.10.2018)
2. Nurgaliev R.N. Filosofskii slovar [Philosophical dictionary.] (Ana-tili, Almaty, 423p.)
3. Korablina E.P., Akindinova I.A., Bakanova A.A., Rodina A.M. Iskusstvo istseleniya dushi: Etyudy o psichologicheskoi pomoshi: Posobie dlya prakticheskikh psichologov [The Art of Healing the Soul: Etudes on Psychological Aid: A Handbook for Practical Psychologists] (SPb., 2001, 319 p.).
4. OON, Center po socialnomu razvitiyu i gumanitarnym voprosam [UN, Center for Social

- Development and Humanitarian Affairs]. Available at <http://www.un.org/ru/ga/70/presskit/>.
5. Garcia-Moreno C, Jansen HAFM, Ellsberg M, Heise L, Watts C. WHO multicounty study on women's health and domestic violence against women: initial results on prevalence, health outcomes and women's responses. (World Health Organization, Geneva, 2005, 3p.).
 6. Karen M. Devries, Joelle . Mak , Loraine J. Bacchus , Jennifer C. Child , Gail Falder , Max Petzold , Jill Astbury, Charlotte H. Watts. Intimate Partner Violence and Incident Depressive Symptoms and Suicide Attempts: A Systematic Review of Longitudinal Studies. PLOS Medicine | www.plosmedicine.org, 10(5), e1001439 (2013).
 7. Abdykadirova.R.//V Kazakhstane stalo bolshe nasiliya [More violence in Kazakhstan] Available at <https://rezonans.kz/obshchestvo/4344-v-kazakhstane-stalo-bolshe-nasiliya>.
 8. Baimukhanova M.T. Otbasy men aleumettik-pedagogikalыk zhumis [Social and pedagogical work with family.] (Parasat alemi, Astana, 2005, 180p.).
 9. Koyanbayev Zh., Koyanbayev R.M. Pedagogika [Pedagogy] (Zhalyн, Almaty, 1995, 276 p.).
 10. Soloviev N.Ya. Brak i semya segodnya [Marriage and family today] (Vilnius, 1977, 164p.).
 11. Shneider L.B. Semeinaya psichologiya [Family psychology]: uchebnoe posobie dlya vuzov (2011, 736p.).
 12. Furmanova I.A. Agressia i nasilie: diagnostika, profilaktika I korrekciya [Aggression and violence: diagnosis, preventio and correction] (Rech, SPb., 2007, 480 p.).
 13. «Turmystыk zorlyk-zombilik profilaktikasy turaly» Kazakhstan Respublikasinin Zani 4-bap. [Law of the Republic of Kazakhstan «On Prevention of Domestic Violence» Article 4].

Авторлар туралы мәлімет:

Шалғынбаева Қ.Қ. - п.ғ.д., профессор, «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» кафедрасының меңгерушісі, Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, Янушкевич б, Астана, Қазақстан.

Махадиева А.К. - 6D012300 - «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандығының 2 курс докторанты, Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, Янушкевич б, Астана, Қазақстан.

Shalgynbaeva K.K.- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department «Social pedagogy and self-knowledge», L.N.Gumilyov Eurasian National University, Yanushkevich str. 6, Astana, Kazakhstan.

Makhadiyeva A.K. - PhD student of the 2nd course of the specialty 6D012300 - «Social pedagogy and self-knowledge», L.N.Gumilyov Eurasian National University, Yanushkevich str. 6, Astana, Kazakhstan.

ПСИХОЛОГИЯ PSYCHOLOGY

XҒТАР 14.35.07

А.Р. Ерментәева, Ж.Қ. Әубәкірова, М.Д. Әуренова

*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан
С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Өскемен,
Қазақстан*

(E-mail: erasem@mail.ru, janat-anar@mail.ru, danara-07@mail.ru)

Студенттерді субъект-бағдарлы психологиялық дайындаудың рөлі мен маңызы

Аннотация. Мақалада теориялық талдау, нақтылау, жалпылап, жүйелеу әдістері арқылы студенттерді субъект-бағдарлы психологиялық дайындау анықталады және оның мәндік сипаттамасы талданады. Студенттерді субъект-бағдарлы психологиялық дайындаудың нәтижелері ретінде субъектілік және психологиялық даярлық ажыратылып, жіктеледі. Өз кезегінде субъектілік пен психологиялық даярлық күрделі ықпалдасқан, тұрақты тұлғалық құрылым болатыны анықталады. Жоғары мектептегі оқу-кәсіби іс-әрекетті, қарым-қатынасты, өзіндік даму процесін жетілдіру үшін қажетті болатын психологиялық даярлық деңгейлері студенттердің субъектілік ұстанымына негізделетіні дәйектеледі. Психологиядағы бағдар теориясының негізінде студенттердің субъектілігі мен психологиялық даярлығы арасындағы өзара шарттастық болатыны, олардың бір-бірімен тәуелді, байланысты негізде дамытыны қарастырылады. Студенттерді субъект-бағдарлы психологиялық дайындаудың психологиялық білім берудегі; мазмұндық құрылымындағы; өзіндік дамуды жүзеге асырудағы; психологиялық даярлықты деңгейлі дамытудағы; субъектілік ұстанымды психологиялық жолмен арттырудағы; т.б. маңызы тағайындалады.

Түйін сөздер: студент, субъект, психологиялық дайындау, субъектілік, психологиялық даярлық.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2018-125-4-89-96>

Кіріспе. Психологиялық дайындаудың мақсаты студенттердің оқу-кәсіби іс-әрекетті, қарым-қатынасты, өзіндік даму процесін жетілдіруі үшін аса маңызды болатын күрделі құрылымды – *психологиялық даярлықты* дамыту болып табылады.

Ал, оқу-кәсіби іс-әрекетті, қарым-қатынасты, өзіндік даму процесін жетілдіру үшін қажетті психологиялық даярлық деңгейлерін студенттердің *субъектілік* ұстанымы анықтайды. Нақтыласақ, психологиялық даярлықтың дамуына студенттердің психологиялық дайындау іс-әрекетіне субъект ретіндегі қатынасы басты шарт болып табылады.

Оған қоса психологиялық жолмен оқу-кәсіби іс-әрекетті, қарым-қатынасты жетілдіру және өзіндік дамудың өзекті болуын қамтамасыз ету *бір тұтас жүйе* ретінде іске асырылады. Бұл жүйе ұйыстырушы құрылым студенттердің субъектілік қасиеті деп санаймыз. Алайда, көптеген зерттеулер, жоғары мектептегі іс-тәжірибе болашақ мамандардың субъект ретінде танылуының өзі мәселе екенін көрсетеді.

Сондықтан *студенттердің психологиялық даярлығын олардың субъектілік ұстанымын дамытумен байланысты қарастыру керек.*

Негізгі бөлім. Субъектілік студенттердің психология бойынша білім меңгеру, жалпы оқу-кәсіби іс-әрекетін, қарым-қатынасты, өзіндік даму процесін жетілдіруге қажетті психологиялық даярлықты дамытуға әлеуетті негіз болады. Біздің зерттеуде психологиялық дайындау арқылы дамитын субъектілік студенттердің өзіне және басқаларға құнды қатынасы арқылы анықталады.

Сонда арнайы ұйымдастырылатын психологиялық дайындау студенттердің психологиялық даярлығы мен субъектілігі бір-бірімен тығыз байланысты құрылымдар ретінде дамуына ахуал ретінде қарастырылады. Осыған орай өз зерттеуімізде студенттерді психологиялық дайындауды субъект-бағдарлы негізде болу керек деп, «*субъект-бағдарлы психологиялық дайындау*» терминін қолданамыз.

Әрине, субъект-бағдарлы психологиялық дайындау мақсат-бағдарлы түрде ұйымдастырылады. Сондықтан ол психологиялық және педагогикалық ғылым жетістіктеріне; студенттердің маман және тұлға ретінде дамуына қойылатын талаптарға; арқау ретінде алынған әдіснамалық қағидаларға; олардың жеке-дара және ұлттық психологиялық ерекшеліктерін ескеруге негізделе отырып іске асырылады.

Кез-келген дамыту процесі сияқты, психологиялық даяр болуды мақсат-бағдарлы түрде дамыту оның субъектілері арасындағы *өзара әрекеттестік* процесі арқылы анықталады. Тіпті өзіндік даму нәтижесі – психологиялық дайындау процесіне қатысушылардың сыйысымды ынтымақтастығының жемісі. Егер оқытушы студенттердің жағдайларын, проблемаларын дер кезінде аңғара алса, олардың сеніміне, абыройға, беделге ие болып, субъект-бағдарлы психологиялық дайындау мақсат-міндеттерінің орындалуына субъект ретінде мүдделі болса, онда өзара әрекеттестік екі жаққа да тиімді болары сөзсіз. Сонда студенттер де *реципроктілік* құбылыс бойынша психологиялық дайындықтың қажеттілігін түсініп, осы бағытта өз тараптарынан белсенділік пен ынталылық танытулары тиіс. Осы субъект-бағдарлы психологиялық дайындау процесін ұйымдастырушы әрі бағыттаушы рөл психология пәні оқытушысының күзіреттілігіне артылады.

Субъект-бағдарлы психологиялық дайындаудың ерекшеліктері оны студенттерге *кәсіби білім беру процесінің толымды, нақты бір жағы, құрамдас бөлігі* ретінде қарастыруға шынайы түрде мүмкіндік береді. Әлбетте кәсіби дайындаудың жалпы процесінен оның өзгеше жақтарын – оқытуды, тәрбиелеуді, дамытуды және психологиялық дайындауды – бөліп алу шартты сипатта: олар бір-бірімен өзара тығыз байланысты, бір-бірін өзара толықтырады және өзара тәуелді болады.

Психологиялық дайындау арқасында студенттердің тұлға, маман ретінде дамуы ерекше текті – *өзіндік дамуға, өзіндік жетілуге* айналуы мүмкін болады. Л.С. Выготский мен С.Л. Рубинштейн ұстанымдары бойынша да дамудың басты детерминанты тұлғаның шығармашылық өзіндік іс-әрекеті мен дербестігі болып табылады. Осы орайда С.Л. Рубинштейн «... субъект шығармашылық өзіндік іс-әрекеті бойынша, өз істері мен актілері арқылы тек танылып қана қоймайды – ол осылар арқылы жасампаз болады және анықталады. Сондықтан әрекеттері арқылы оның қандай екендігін анықтауға болады; іс-әрекетінің бағыты арқылы оның өзін-өзі анықтауы және өзін-өзі қалыптастыруы мүмкін болады», - деп жазған [1, 106].

Субъект-бағдарлы психологиялық дайындау процесін жүзеге асыруда студенттердің оқу-танымдық іс-әрекеттің субъектілері болуына және оқу-кәсіби іс-әрекетте, қарым-қатынаста мәнді болатын психологиялық білімді, дағдылар мен біліктілікті жетілдіруге, өзіндік дамуға бағыт-бағдар жасалады. Сонда психологиялық дайындау процесінде оқыту ғана емес, тәрбиелік және дамытушы мәні бар технологиялар қолданылады. Ал өз кезегінде психологиялық дайындау оқыту, тәрбиелеу және дамыту процестерінің тиімділігін арттыруға ықпал етпей қоймайды.

Сонда, психологиялық дайындау студенттердің субъектілігінің негізінде және кез-келген жағдайда рухани-адамгершілік сипаттағы субъектілік таныту үшін маңызды орасан

болатын күрделі де тұрақты құрылым – психологиялық даяр болу – міндеттеріне сәйкес іске асырылады.

Олай болса, субъект-бағдарлы психологиялық дайындауды студенттердің оқу-кәсіби іс-әрекетті, қарым-қатынасты, өзіндік даму процесін өзіне және басқаларға құнды қатынас ретіндегі субъектілікпен жетілдіруге қажетті психологиялық даярлықты қамтамасыз ету ахуалы деп түсіну керек.

Осы орайда субъект-бағдарлы психологиялық дайындаудың нәтижесі анықталады. Ол ерекше біртұтас құрылым – *студенттердің субъектілігі мен психологиялық даярлығы* болып табылады. Ол студенттердің психологиялық білімдері, дағдылары мен біліктіліктерінің, қабілеттерінің, рухани-адамгершілік қатынаспен анықталатын субъектілік қасиеттерінің тұтас жүйесі болады. Бұл студенттердің оқу-кәсіби іс-әрекетті, қарым-қатынасты, өзіндік даму процесін жетілдіруі, өзін-өзі танытуы эгоцентрлік, басқаларға зардап-залалды емес, тек рухани-адамгершілік негізде дегенді білдіреді. Тек сонда ғана тұлғаның өз қылықтарына, шешімдеріне, сөздеріне, одан соң өз тағдыр-тіршілігіне ғана емес, басқа адамдардың, мемлекеттің, бүкіл қоғам мен әлемнің тағдырына жауапкершілікпен қарауына жағдай жасалады [2, 12].

Әдебиеттерден алынған ақпараттар іс-әрекетке, қарым-қатынасқа, өзіндік дамуға дәлме-дәл психологиялық даярлықтың болуының ең басты шарты – оның тұлға үшін мәнділігі, мақсаттылығы және осыған сәйкес өзекті болуы екенін көрсетеді.

Осыған орай субъектілік пен психологиялық даярлықтың мәнін түсінуде *бағдар* феномені маңызды орын алады. Егер Д.Н. Узнадзе [3], А.С. Прангишвили [4], А.Г. Асмолов [5] тұжырымдамалары бойынша қажеттіліктен туындайтын және объективті жағдаятқа сәйкес индивидтің нақты бір әрекетке мобилизациялану қалпы ретінде анықталатын бағдар орын алмаса, онда әзірліктің де пайда болуы мүмкін емес. Мұнда, бағдар бейсаналық жағдай, іс-әрекетке басты себепші ретінде, ол кез-келген мақсат-бағдарлы іс-әрекеттің құрылымдық бөлігі болып келеді [3, 4].

Осылайша, Д.Н. Узнадзе мен А.С. Прангишвилидің бағдарды субъектінің орындалар іс-әрекетке қатысты жай-күйін қалыпқа келтіретін «тұлғалық жағдайы», оның белгілі бір белсенділік формасына тұрақты бейімділігі деп сипаттауы студенттерді субъектілік тұрғыдан психологиялық дайындау нәтижесін кең мағынада түсінуге және толықтыруға мүмкіндік бермек. Осыған орай студенттердің психологиялық дайындау іс-әрекетін жетілдіруге деген бағыттылығы, әзірлігі ретінде бағдардың пайда болуын қамтамасыз ету қажеттігі алға қойылады. Алайда бұл жеткілікті шарт емес деп санаймыз. Сондықтан, субъектілік пен психологиялық даярлықты тек бағдардан ғана емес, кейбір мінез-құлық үлгілерінен, педагогикалық іс-әрекеттің оңтайлы тәсілдерінен, рефлексия құраушыларынан да тұрады деп қарастырған жөн.

Осы тұста студенттердің оқу-кәсіби іс-әрекетін, қарым-қатынасын, өзіндік дамуын реттеудегі, жетілдірудегі субъект-бағдарлы психологиялық дайындаудың рөлін айқын түсінуге А.Г. Асмоловтың [5, 6] бағдарлық құбылыстарды зерттеу тұжырымы мүмкіндік беретін сияқты. Ол іс-әрекетті бағдарлық реттеудің үш деңгейін бөліп көрсетеді. Мұнда, жетекші рөлді *мағыналық бағдарлар* атқарады. «Мағыналық бағдар белгілі бір бағыттағы іс-әрекетті жүзеге асыруға әзірлігі түрінде тұлғалық мағынаның көріну формасы» болып табылады [5, 322]. Басқаша айтқанда, мағыналық бағдар тұлғалық мағынаға ие болған белгілі бір бағыттағы іс-әрекетті жүзеге асыруға әзірлікті білдіреді. Мағыналық бағдар жүзеге асырылатын іс-әрекеттің жобасы бар әлеуетті формада латентті шегенденуі, сақталуы және сәйкес жағдаятта мінез-құлықтың әлдеқайда тұрақты тәсілдерінің шарты ретінде өзекті бола алуы мүмкін. Сонда, мағыналық бағдар ғана іс-әрекеттің тұрақтылығы мен бағыттылығын, тұлғаның барлық қылықтары мен істерін анықтайды.

Басқаша айтқанда, психологиялық дайындау нәтижесінде субъектілік пен психологиялық даярлықты дамытуға студенттер үшін мағыналық бағдар болуы қажет.

Тек сонда ғана оқу-кәсіби іс-әрекет, басқа адамдармен қарым-қатынас және өзіндік даму процестерін студенттер тұрақты да нақты түрде жетілдіре алады.

Әрекеттің болжамдалған нәтижесінің бейнесі болатын мақсатқа жетуге әзірлік *мақсаттық бағдар* ретінде анықталады [6, 125-126]. Мақсаттық бағдар іс-әрекеттің саналы түрде аңғарылған нәтижесінің, яғни мақсаттың орындалуын жоғары ықтималдықпен және тиімділікпен қамтамасыз ететін нақты жағдайлар мен тәсілдердің толық ашылмаған бейнесі арқылы өзекті болады. Болашақ мақсаттың бейнесі әрекеттерге жалпы бағыт береді. Сондықтан іс-әрекеттің көптеген сипаттамалары мақсаттық әзірліктен тәуелді болады. Осыған орай А.Г. Асмолов мақсаттық әзірліктің мағыналық пен операциялық бағдарларды ықпалдастыратын рөлін көрсетеді [6, 103]. Шынында да студенттердің нәтиже бейнесін мақсат түрінде аңғара алуы іс-әрекет мағынасын мәнді немесе мәнсіз етеді. Осыған байланысты операциялық бағдар да өзгереді. Демек, студенттердің субъектілік пен психологиялық даярлық тұрғысынан дамуға, жетілуге деген мақсаттық бағдарлануы олардың осы психологиялық дайындау іс-әрекетіне, тіпті, жалпы оқу-кәсіби іс-әрекетке, қарым-қатынас саласына, өзіндік дамуына қатынасын өзгертеді, оларды жүзеге асыру мен жетілдіру әдіс-тәсілдерін, құралдарын белсенді іздестіруге түрткі болады. Олай болса, мақсаттық бағдар деңгейі ғана студенттердің психологиялық дайындауға қатысты іс-әрекеттерінің бағытын анықтап, субъектілік пен психологиялық даярлықты қамтамасыз етеді, жетілдіреді.

Сонымен қатар, субъектілік пен психологиялық даярлықтың мақсатқа сай пайда болуы, дамуы үшін А.Г. Асмолов атап көрсеткендей *операциялық бағдар* өзекті болады. Оның анықтауы бойынша, операциялық бағдар – жағдайдың ерекшеліктерін және осыған ұқсас жағдайлардағы мінез-құлық тәжірибесін ескеру арқылы мәселені шешу кезінде әрекеттің белгілі бір тәсілін орындауға қатысты пайда болады [6, 84]. Мұнда операциялық бағдар іс-әрекетті нақты жағдайға байланысты саналы түрде бақылаумен, реттеумен, жетілдірумен шартты болады. Олай болса, операциялық бағдар студенттердің субъектілік пен психологиялық даярлықты жетілдіру бағытындағы іс-әрекетінің нақты жүзеге асырылуы мен одан әрі жетілуін қамтамасыз етеді.

Сонымен, субъектілік пен психологиялық даярлықты мағыналық, мақсаттық және операциялық бағдарлар деңгейінде қарастыру студенттерді психологиялық дайындау іс-әрекетін тиімді етеді. Бұл көзқарас *іс-әрекет құрылымы* [7, 8], *функциональді жүйе* [9], іс-әрекетті жүзеге асыру *алдындағы және барысындағы мүмкіндік* ретіндегі психикалық жағдай [10] туралы түсініктерге сәйкес келеді.

Осыған орай субъект-бағдарлы психологиялық дайындау іс-әрекеті және оның жеке аспектілері *тұлғалық мағынаға* ие болады. Теориялық-әдіснамалық негіздемеге тіректеле отырып, субъект-бағдарлы психологиялық дайындау іс-әрекетіне деген студенттерде *мотивтердің саналы аңғарылуы* мен оның *құрылымының қалыптасу* қисынын алгоритмдік қадаммен көрсетелік: 1) студенттер субъект-бағдарлы психологиялық дайындау іс-әрекетіне қамтылады; 2) субъект-бағдарлы психологиялық дайындау іс-әрекетіне қатысты студенттердің мотиві пайда болады; 3) студенттер үшін субъект-бағдарлы психологиялық дайындау іс-әрекеті тұлғалық мағынаға ие болады; 4) субъект-бағдарлы психологиялық дайындау іс-әрекеті жетіледі; 5) субъект-бағдарлы психологиялық дайындау іс-әрекетінің сапалы және нәтижелі болуына қажеттілік артады; 6) қажеттіліктердің қанағаттандырылуы үшін студенттер субъектілік танытады; 7) студенттер субъектілік пен психологиялық даярлықты дамытуға мүдделі болады.

Субъект-бағдарлы психологиялық дайындау барысында жеке студенттердің *мотивтерінің ықпалдасуы, олардың өзара «қосылуы», «қабаттасуы», сәйкес келуі* маңызды болады. Ол студенттердің психологиялық дайындау іс-әрекетінде ұжым, топ болып белсенділік, қызығушылық танытуын көрсетеді. Соның нәтижесінде *бірыңғай мағыналық өріске* себеп болатын тұлғалық мағыналар басты мақсаттың жалпыға бірдей

жүзеге асуына мүмкіндік жасайды.

Мағыналық бағдар тұжырымдамасы бойынша іс-әрекетке әзірлік деңгейлерінің мазмұндары мен функциялары *саралық сипатқа* ие. Салыстырмалы түрде қарастырғанда әрбір деңгейге *дербестік* тән болады. Мәселен, студенттің психологиялық білімді меңгеруге деген мотивтері әлдеқайда дамыған болса да, ол білімге қойылатын талаптарды, өзінің қабілетін, мүмкіндіктерін дұрыс бағаламауы мүмкін. Демек, мағыналық бағдар операциялық бағдармен аутентті болмай қалуы да ықтимал. Сондай-ақ, студенттің мотивациялық сферасының дамуы бойынша мағыналық әзірлігі жетілсе де, оның психологиялық дайындау іс-әрекет мақсатын айқын аңғара алмауы, түсінбеуі де орын алады. Сонда, аталмыш деңгейлер өзара үйлесімді жетілмесе, оның салдарынан студенттердің психологиялық даярлықты тиімді жүзеге асыруы мен дамуын қамтамасыз етуі аса күрделі мәселе болады. Бұл студенттердің әлеуетті мүмкіндіктерінің мотивациялық, мақсаттық және операциялық деңгей талаптарына сәйкес келуін қамтамасыз етуге бағытталатын субъект-бағдарлы психологиялық дайындаудың көкейтестігін көрсетеді.

Әдебиетте психологиялық дайындау нәтижесін анықтап, сипаттауда «психологиялық даярлық» және «психологиялық әзірлік» терминдері қолданылады. Психологиялық ғылыми еңбектерде «даярлық/даяр болу» ұғымы тұлғаның оқу, білу дәрежесіне, академиялық білім меңгеру деңгейіне байланысты тұлғалық құрылым ретінде түсініледі. Мұнда психологиялық даярлықты қамтамасыз етуге бағытталған іс-әрекетте психология пәні оқытушысының, психологтің белсенді, бастамашы рөлі басым көрінеді. Енді «әзірлік/әзір тұру» ұғымы меңгерген білімін, дағдысын және біліктілігін тұлғаның қай сәтте де дәлме-дәл жүзеге асыра алу қасиетін, жағдаят кезіндегі оңтайлы жай-күйін, қуатын сипаттайды. Осыған орай белгілі бір жағдаятта, одан тыс кезде де студенттердің субъектілік пен психологиялық даярлықты өзекті етуге мүмкіндік беретін қасиетін субъектілік пен психологиялық әзірлік деп анықтаймыз. Психология ғылымындағы мәселеге орай тұрғыларға арқалана отырып, студенттердің субъектілік пен психологиялық әзірліктері олардың субъектілік пен психологиялық даярлықтарының көрсеткіштері болады. Психологиялық әзірліктің шырқау шыңы Ю.М. Самариннің пікірінше студенттердің жоғары оқу орнын тәмәмдауына және өзбеттерінше дербес іс-әрекетті бастаған кезге сәйкес келуі керек [11, 18].

Субъектілік пен психологиялық даярлық – *орнықты, тұрақты құрылым*. Оның негізінде қажет сәтте студенттердің әрекет етуге әрқашан әзір тұру күйі – психологиялық жолмен өзін-өзі жұмылдыру, өзін-өзі реттеу, өзіне-өзі бағдар беру пайда болады. Бұл үшін студенттердің іс-әрекетті, қарым-қатынасты, өзіндік даму процесін жетілдіруге деген түрткі, ниеті болуы; қойылған міндеттің шарты мен оны шешу тәсілдерін саналы аңғаруы; міндетті орындап шығатынына өзі сенімді болуы және өзін-өзі таныта алуы керек.

Жоғары оқу орындарындағы студенттерді дәстүрлі психологиялық дайындаудан субъект-бағдарлы психологиялық дайындауға өту кәсіби дайындауға қатысты ғылыми зерттеу мен тәжірибе үшін бірқатар маңызды жағдайларды айқындайды:

субъект-бағдарлы психологиялық дайындау психикалық жәйттерді, механизмдер мен заңдылықтарды абстрактілі құбылыс ретінде меңгеру емес, оларды нақты студенттің оқу-кәсіби іс-әрекетін, қарым-қатынасын жетілдіруіне, тұлға, маман ретінде өзіндік дамуына ғылыми негіз болып табылатын «жанды» білім беруге оңтайлы жағдай жасайды;

субъект-бағдарлы психологиялық дайындау мазмұны психология пәні бойынша ғылыми білімдерді, шынайы өмірлік және кәсіби мәнді психологиялық проблемалық жағдаяттарды қамтиды; субъект-бағдарлы психологиялық дайындау құралдары, тәсілдері мен жағдайлары студенттердің субъектілік пен психологиялық даярлық тұрғысынан өзін-өзі тануын, өзін-өзі реттеуін, өзін-өзі дамытуын өзекті етеді;

субъект-бағдарлы психологиялық дайындау студенттердің субъектілік негізде іс-әрекетті, қарым-қатынасты жетілдіруге және өзіндік даму процесін өзекті етуге қажетті психологиялық даярлықты дамытуын басты мақсат ретінде қояды;

субъект-бағдарлы психологиялық дайындау студенттердің психологиялық жолмен іс-әрекетті, қарым-қатынасты жетілдіруге, тұлға, маман ретінде өзіндік дамуға мүмкіндік беретін субъектілікті дамытуға ахуал болады; субъект-бағдарлы психологиялық дайындау студенттердің іс-әрекетін, қарым-қатынасын жетілдіруі, тұлға, маман ретінде өзіндік дамуы олардың бойындағы жеке бір қасиеттің арқасында емес, психологиялық түрлі қасиеттердің жүйе түріндегі тығыз байланысы ғана мүмкіндік беретінін және субъектілік пен психологиялық даярлықты осы орайдағы жүйе ұйыстырушы ретінде негізге алады;

субъект-бағдарлы психологиялық дайындаудың нәтижесі – студенттердің субъектілігі мен психологиялық даярлығы жүйе ұйыстырушы, көпөлшемді, көпдеңгейлі, әлеуметтік және кәсіби тұрғыдан біртұтас дамитын күрделі құрылым ретінде анықталады;

субъект-бағдарлы психологиялық дайындау психологияның өз ішіндегі материалдар арасындағы өзара байланысты, психология салаларының өзара байланысын және жалпы пәнаралық байланысты қамтамасыз етуге мүмкіндік жасайды.

Қорытынды. Сонымен, біздің зерттеулерде жоғары мектептегі психологиялық дайындаудың субъектілік тұрғысы студенттерді психологиялық дайындау парадигмасын мәселеге орай іс-әрекет, қарым-қатынас аясындағы зерттеулермен және субъект психологиясымен ықпалдастыру арқылы жасалды [12, 13, 14]. Мұндағы студенттерді субъект-бағдарлы психологиялық дайындау қарапайым қосынды емес, бұл зерттеу мақсат-міндеттеріне, қисынына қатысты үйлесіммен ұйысқан тұтастық болып табылады. Аталмыш салалардағы жетістіктерге арқалана отырып субъект-бағдарлы психологиялық дайындау студенттерге психология бойынша білім беру теориясы мен тәжірибесіне қатысты жаңа, тың мәселеге – субъектілік пен психологиялық даярлықты жүйелі дамытуға екпін қояды. Жоғары мектепте студенттерді субъект-бағдарлы психологиялық дайындау нәтижесінің құрылым бөлшектері болатын психологиялық даярлық пен субъектілік арасындағы өзара тәуелділік, шарттастық орын алады.

Әдебиеттер тізімі

1. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии – СПб.: Питер.Ком. – 1999. – 720 с.
2. Митина Л.М. Психология профессионального развития учителя. – М., 1998. – 200 с.
3. Узнадзе Д.Н. Психологические исследования. – М., 1966. С. 451.
4. Прангишвили А.С. Общая психологическая теория установки // Психологическая наука в СССР. – Т. 1-2. – М., 1960.
5. Асмолов А.Г. Деятельность и установка. – М., 1979. – 151 с.
6. Асмолов А.Г. Психология личности. – М.: МГУ. – 1990. – 367 с.
7. Леонтьев А.Н. Проблемы деятельности в психологии // Вопросы философии.– 1972.– №9. – С.95-109.
8. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат. – 1975. – 304 с.
9. Анохин П.К. Узловы вопросы теории функциональной системы. – М.: Наука, 1980.
10. Забродин Ю.М. Методологические проблемы исследования и моделирования функциональных состояний человека-оператора // Вопросы кибернетики. Психические состояния и эффективность деятельности. – М., 1983.
11. Самарин Ю.А. Психология студенческого возраста и становление специалиста // Вестник высшей школы. – 1969. – №8. – С.16-21.
12. Ерментаева А.Р. Студенттерді субъект-бағдарлы психологиялық дайындау: методология, теория, практика. – Алматы, 2008. – 410 б.
13. Ерментаева А.Р. Субъектілікті дамыту психологиясы. - Өскемен: С.Аманжолов атындағы ШҚМУ баспасы, 2010.-218 б.
14. Ерментаева А.Р. Психологиялық даярлықты жетілдіру. - Өскемен: С.Аманжолов атындағы ШҚМУ баспасы, 2012.

А.Р. Ерментаева, Ж.К. Аубакирова, М.Д. Ауренова

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Восточно-Казахстанский государственный университет имени С. Аманжолова,
Усть-Каменогорск, Казахстан

Роль и значение субъектно-ориентированной психологической подготовки студентов

Аннотация: В статье посредством теоретического анализа, конкретизации, обобщения и систематизации определяется субъектно-ориентированная психологическая подготовка студентов, а также анализируется ее сущностная характеристика. Субъектность и психологическая готовность студентов рассматриваются как результаты субъектно-ориентированной психологической подготовки. Также, субъектность и психологическая готовность определяются как сложными, интегрированными, личностными особенностями. Утверждается, что субъектная позиция студентов определяет уровни развития психологической готовности, необходимые для совершенствования учебно-профессиональной деятельности, общения, саморазвития в вузе. Через концептуальные положения установки в психологии обоснуется взаимосвязь, взаимозависимость и взаимообусловленность развития субъектности и психологической готовности студентов.

Ключевые слова: студент, субъект, психологическая подготовка, субъектность, психологическая готовность.

A. R. Yermentayeva, Zh. K. Aubakirova, M.A. Aurenova

L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan
S. Amanzholov East Kazakhstan State University, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan

Role and importance of subject-oriented psychological training of students

Abstract: In the article, the subject-oriented psychological preparation of students is determined by theoretical analysis, concretization, generalization and systematization, as well as its essential characteristic is analyzed. Subjectivity and psychological readiness of students are considered as the results of subject-oriented psychological training. Subjectivity and psychological readiness are also defined as complex, integrated, personal characteristics. It is argued that the subjective position of students determines the levels of psychological readiness development, that necessary for the improvement of educational and professional activities, communication, self-development in high school. The relationship, interdependence and interdependence of the development of subjectivity and psychological readiness of students will be substantiated through the conceptual provisions of the installation in psychology.

Keywords: student, subject, psychological preparation, subjective, psychological readiness.

References

1. Rubinshtejn S.L. Osnovy obshhej psihologii [Basics of general psychology]. – (Piter.Kom., SPb, 1999, 720 p).
2. Mitina L.M. Psihologija professional'nogo razvitija uchitelja [Psychology of teacher's professional development] (Moscow, 1998, 200 p).
3. Uznadze D.N. Psihologicheskie issledovanija [Psychological research] (Moscow, 1966, 451 p.).
4. Prangishvili A.S. Obshhaja psihologicheskaja teorija ustanovki [General psychological predisposition theory], Psihologicheskaja nauka v SSSR. – T. 1-2. (Moscow, 1960).
5. Asmolov A.G. Dejatel'nost' i ustanovka [Activity predisposition] (Moscow, 1979. – 151 p).
6. Asmolov A.G. Psihologija lichnosti [Psychology of personality]. – (Moscow, MGU, 1990., – 367 p.
7. Leont'ev A.N. Problemy dejatel'nosti v psihologii [Problems of activity psychology], Voprosy filosofii, (9) pp .95-109 (1972).
8. Leont'ev A.N. Dejatel'nost'. Soznanie. Lichnost' [Activity. Consciousness. Personality]. –

(Politizdat, Moscow, 1975. – 304 p).

9. Anohin P.K. Uzlovye voprosy teorii funkcional'noj sistemy [Key issues of functional system theory]. (Nauka, Moscow, 1980).

10. Zabrodin Ju.M. Metodologicheskie problemy issledovanija i modelirovanija funkcional'nyh sostojanij cheloveka-operatora [Methodological problems of studying operator functional state modeling], Voprosy kibernetiki. Psihicheskie sostojanija i jeffektivnost' dejatel'nosti (Moscow, 1983).

11. Samarin Ju.A. Psihologija studencheskogo vozrasta i stanovlenie specialista [Student psychology and the formation of a specialis], Vestnik vysshej shkoly (8). – 16-21 p. (1969)

12. Ermentaeva A.R. Studentterdi sub#ekt-bardarly psihologijalyk dajyndau: metodologija, teorija, praktika [Subject-oriented psychological preparation of students]. – Almaty, 2008. – 410 b.

13. Ermentaeva A.R. Sub#ektilikti damytu psihologijasy [Developmental psychology of subjectivity]. S.Amanzholov atyndagy ShҚМУ баспасы, Oskemen, 2010, 218 p.

14. Ermentaeva A.R. Psihologijalyk dajarlyқты zhetildiru [Improving psychological preparation] S.Amanzholov atyndagy ShҚМУ баспасы, Oskemen, 2012.

Авторлар туралы мәлімет:

Ermentaeva A.P. - әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану кафедрасының профессоры, психология ғылымдарының докторы, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Янушкевич көш. 6, Астана, Қазақстан.

Aubakirova Zh.K. - әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану кафедрасының қауымдастырылған профессоры, психология ғылымдарының кандидаты, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Янушкевич көш. 6, Астана, Қазақстан.

Aurenova M.D. – психология және коррекциялық педагогика кафедрасының қауымдастырылған профессоры, психология ғылымдарының кандидаты, Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Өскемен, 30-шы Гвардиялық дивизия, 34, Қазақстан

Yermentayeva A.P. - Doctor of Psychology, Professor of the department of social pedagogy and self-cognition, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Str. Yanushkevich 6, Astana, Kazakhstan.

Aubakirova Zh. K. - Candidate of Psychology, Associate Professor of the department of social pedagogy and self-cognition, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Str. Yanushkevich 6, Astana, Kazakhstan.

Aurenova M. D. - Candidate of Psychology, Associate Professor of the department of psychology and correctional pedagogy, S. Amanzholov East Kazakhstan State University, Str.Tridsatoy Gvardeiskoy divizii 34, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan.

МРНТИ 15.81.99

Г.Т. Урузбаева, А.Б. Валиева, А.М. Айтышева

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
(E-mail: numenorih3@mail.ru, anarabv@mail.ru, aigul_mukatay@mail.ru)

Этническая компетентность будущего специалиста социальной сферы

Аннотация. В статье рассмотрена проблема формирования профессиональных компетенций будущих специалистов социальной сферы. Определена важность формирования этнокультурных компетенций социальных работников для готовности работы по проблемам клиента, возникающих в межнациональном взаимодействии. Подчеркивается актуальность решения вопросов этнической идентичности и коммуникативной толерантности социальных работников как специалистов, оказывающих профессиональные услуги в поликультурном обществе. В качестве базисного компонента профессиональной программы социального работника рассмотрена модель «этническая позиция личности». Представлены результаты исследования этнической компетентности будущих социальных работников. Проведен сравнительный анализ компонентов этнической компетентности у студентов групп с казахским и русским языками обучения. Также представлены сравнительные данные отличий в типах этнической идентичности юношей и девушек. Экспериментальные данные подтверждают актуальность решения задач формирования этнокультурных компетенций социальных работников в вузе.

Ключевые слова: этническая компетентность, этническая позиция личности, специалисты социальной сферы, этнонигилизм, этническая индифферентность, позитивная этническая идентичность, этноэгоизм, этноизоляция, этнофанатизм.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2018-125-4-97-101>

Среди условий, предъявляемых образовательным стандартам высшего профессионального образования по специальности «Социальная работа» к степени подготовки выпускников, существенную роль играет их межкультурная, этническая компетентность как составная часть профессиональной компетентности.

Профессиональная деятельность в современном обществе остро нуждается в экспертах, умеющих обнаруживать проблемы и пути разрешения таких межнациональных вопросов, как адаптация приезжающих в новой местности, предотвращение межнациональной напряженности в ходе межнационального общения (к примеру, языковых препятствий) и др. К тому же значимыми считаются знания этнопсихологических отличительных черт людей из различных этнических общностей, обладание умениями установления толерантных взаимоотношений между принимающими и приезжающими общностями.

Развитие этнической компетентности будущего специалиста социальной сферы в период обучения в высшей школе может быть обеспечено в случае выполнения следующих условий: в качестве образца личности специалиста будет применена модель «этнической позиции личности»; студенты будут в позиции субъектов своей учебной деятельности.

Понятие «этническая позиция личности» является когнитивной моделью, через которую будущий специалист обучается принимать этническую специфику других этносов и самого себя. Этническая позиция человека определяется как комплекс взаимоотношений человека с представителями разных этнических общностей, в том числе и своей собственной [1, с. 54].

Без сомнения, в данных обстоятельствах предъявляются качественно новые требования к обучению специалистов социальной сферы. Исследователи акцентируют внимание на неготовности большей части социальных работников к регулированию межнациональных взаимоотношений и разрешению индивидуально-психологических вопросов, появляющихся в межнациональном взаимодействии, что еще раз доказывает актуальность этнической компетентности специалистов социальной сферы.

Подготовка социальных работников, обладающих этнической компетентностью, обретает в сегодняшних условиях особую актуальность в связи с обострившимися конфликтами на этнической и религиозной почве в современном мире и в странах СНГ. Помимо того, общество переживает необходимость в профессионалах, призванных

формировать этносоциальные взаимосвязи, сохранять национальные традиции определенного этноса, развивать в социуме уважение к разным культурам в разного рода трудных социальных ситуациях [2].

Применение технологий социальной работы требует стержневого личностного образования специалистов, к каким относится этническая идентичность, коммуникативная толерантность и применение в практике работы с этническими группами адекватных методов и эффективных методик.

Целью данного исследования было изучение этнической компетентности будущих социальных работников на основе результатов диагностики типов этнической идентичности (методика Г.У. Солдатовой, С.В. Рыжовой). В исследовании принимали участие 50 студентов 1 курса - будущих социальных работников, из них 16 юношей и 34 девушки (студенты вузов г.Астаны). Также было проведено сравнение результатов групп с казахским и русским языком обучения, юношей и девушек.

Ответы студентов 1 курса по шкале «Этнонигилизм» показали, что испытуемые имеют чувство превосходства людей другой национальности и чувство неполноценности из-за своей национальной принадлежности. Юноши и девушки 1 курса казахского отделения ощущают превосходство людей другой национальности. Девушки русского отделения испытывают стыд за людей своей национальности. Для юношей русскоязычной группы социальных работников характерны следующие результаты по шкале этнонигилизм - одинаковое количество баллов получили два критерия: трудно уживаются с людьми своей национальности; часто чувствуют неполноценность из-за своей национальной принадлежности.

Результаты ответов по шкале «Этническая индифферентность» характеризуются тем что, студенты считают, что их народ не лучше и не хуже других народов. Для девушек группы казахского отделения этническая индифферентность выражена в осознании будущими социальными работниками того, что в повседневном общении национальность не имеет значения. Для девушек русского отделения и юношей казахского отделения этническая индифферентность выражена в том, что, по их мнению, их народ не лучше и не хуже других народов. Для юношей русскоязычной группы этническая индифферентность осознается на основе следующих двух критериев: во-первых, их народ не лучше и не хуже других народов и, во-вторых, в повседневном общении национальность не имеет значения.

Рассмотрим результаты для групп первого курса СР по шкале «Норма» (позитивная этническая идентичность). По данной шкале студенты придерживаются следующих позиций: «не скрывают своей национальности, готовы иметь дело с представителем любого народа, несмотря на национальные различия, и всегда находят возможность мирно договориться в межнациональном споре». Девушки и юноши казахского отделения не скрывают своей национальности. Студенты-девушки русского отделения ориентированы на два критерия: готовы иметь дело с представителем любого народа, несмотря на национальные различия, и всегда находят возможность мирно договориться в межнациональном споре. А юноши русского отделения выделили четыре критерия как наивысшие баллы в шкале «Норма» (позитивная этническая идентичность): обычно не скрывают своей национальности; любят свой народ, но уважают язык и культуру других народов; всегда находят возможность мирно договориться в межнациональном споре; готовы иметь дело с представителем любого народа, несмотря на национальные различия.

Результаты ответов 1 курса СР по шкале «Этноэгоизм». Студенты отметили как наивысшие показатели данной шкалы следующие критерии: предпочитают образ жизни только своего народа; нередко чувствуют превосходство своего народа над другими; считают, что взаимодействие с людьми других национальностей часто бывает источником неприятностей; испытывают напряжение, когда слышит вокруг себя чужую речь. Девушки и юноши казахского отделения по шкале «Этноэгоизм» наибольший балл набрали по критерию «предпочтение образа жизни только своего народа». Девушки русского отделения придерживаются критерия о том, что взаимодействие с людьми других национальностей часто бывает источником неприятностей. Юноши русского отделения наивысшим баллом

отметили утверждение - «испытывают напряжение, когда слышат вокруг себя чужую речь».

Согласно шкале «Этноизоляционизм» студенты первого курса считают, что межнациональные браки разрушают народ и то, что их народ имеет право решать свои проблемы за счет других народов. Девушки казахского отделения считают, что межнациональные браки разрушают их народ. Девушки русского отделения придерживаются положения о том, что свой народ является более одаренным и развитым по сравнению с другими народами. Юноши казахского отделения выделяют в одинаковой степени два критерия: межнациональные браки разрушают народ; необходимость «очищения» культуры своего народа от влияния других культур. Юноши русского отделения на первое место выдвинули критерии о том, что их народ имеет право решать свои проблемы за счет других народов и считают свой народ более одаренным и развитым по сравнению с другими народами.

Будущие социальные работники по шкале «Этнофанатизм» на первое место разместили критерий о том, что необходимо строго сохранять чистоту нации. Студенты-девушки обеих групп и юноши казахского отделения единогласно считают, что необходимо строго сохранять чистоту нации. Юноши русского отделения ведущими обозначили два критерия по шкале «Этнофанатизм»: люди других национальностей должны быть ограничены в праве проживания на их национальной территории, на их земле все права пользования природными и социальными ресурсами должны принадлежать только их народу.

Сравнительный анализ результатов первого курса СР по полу и языку обучения представлены в таблице 1 и на рисунке 1.

Таблица 1

Сравнительный анализ результатов первого курса

	Группа	Типы идентичности						Среднее значение
		Девушки ЭЖ-11	Девушки СР-12	Юноши ЭЖ-11	Юноши СР-12	Группа ЭЖ-11	Группа СР-12	
1.	Этнонигилизм (пункты: 3, 9, 15, 21, 27)	4,9	7	4,42	5	4,66	6	5,33
2.	Этническая индифферентность (5, 11, 17, 29, 30)	8,1	9	9	14	8,55	11,5	10,02
3.	Норма (позитивная этническая идентичность) (1, 7, 13, 19, 25)	17,3	13,33	16,42	18	16,86	15,66	16,26
4.	Этноэгоизм (6, 12, 16, 18, 24)	8,1	3,33	9,14	2	8,62	2,66	5,64
5.	Этноизоляционизм (2, 8, 20, 22, 26)	7,8	3,33	9,14	10	8,47	6,66	7,56
6.	Этнофанатизм (4, 10, 14, 23, 28)	10,3	3	11	9	10,65	6	8,32

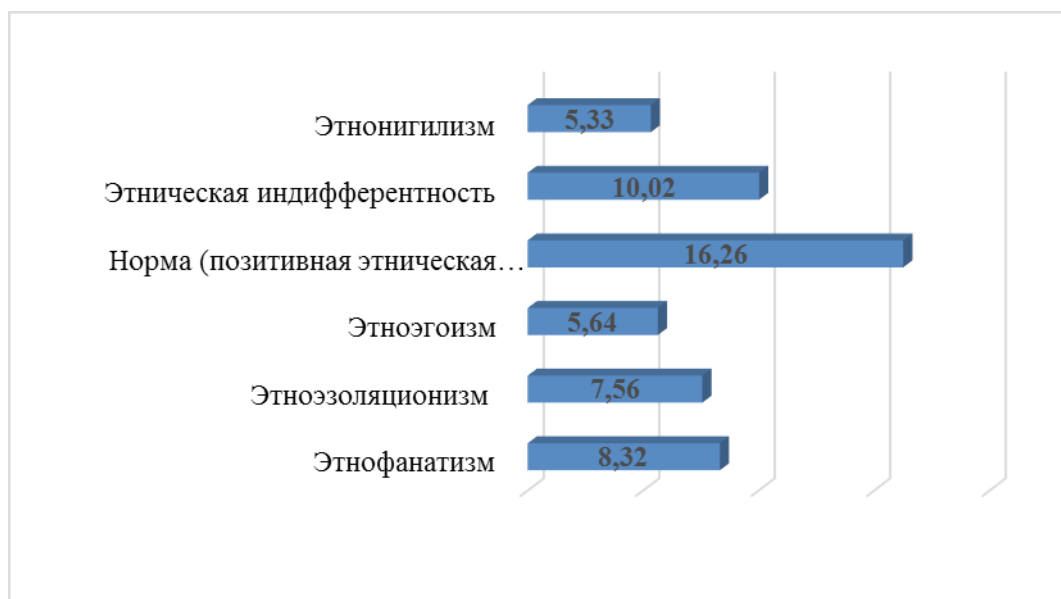

Рисунок 1. Результаты 1 курса по методике диагностики типов этнической идентичности

Анализ результатов первого курса специальности «Социальная работа» по «Методике диагностики типов этнической идентичности» (Г.У.Солдатова, С.В.Рыжова) показал выраженность таких шкал как «Норма» (позитивная этническая идентичность) и «Этническая индифферентность». Данный результат позволяет говорить о размытой этнической идентичности у студентов 1 курса, выраженной в неопределенности этнической принадлежности, неактуальности этничности у будущих социальных работников.

Список литературы

1. Непочатых Е.П. Роль молодежных организаций в формировании межкультурной компетентности студентов - будущих специалистов социальной сферы//Электронный научный журнал Курского государственного Университета. - 2009. - № 3. – С. 46.
2. Хакимов Э.Р. Профессиональная компетентность педагогов-психологов в области межэтнических отношений и ее формирование у студентов Психологическая наука и образование. - 2008. - №1. -С. 74-81.
3. Маркова А.К. Психология профессионализма. - М., 1996. – 321с.

Г.Т. Урузбаева, А.Б. Валиева, А.М. Айтышева

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Әлеуметтік саладағы болашақ мамандардың этникалық құзіреттілігі

Аннотация. Мақалада қоғамдық-әлеуметтік сферадағы болашақ мамандардың кәсіби құзіреттілігін қалыптастыру мәселесі қарастырылған. Әлеуметтік қызметкерлердің ұлтаралық өзара әрекеттесу кезінде туындаған мәселе бойынша клиенттермен жұмыс істеуге дайындығына қажетті этномәдени құзіреттіліктерін қалыптастырудың маңыздылығы анықталған. Көпмәдениетті қоғамда кәсіптік қызмет көрсететін мамандар ретінде әлеуметтік қызметкерлердің этникалық сәйкестілік мен коммуникативтік толеранттылық мәселелерін шешудің өзектілігі ерекше атап көрсетілген. Әлеуметтік қызметкердің профессиографиясының базистік компоненті ретінде «тұлғаның этникалық ұстанымы» моделі алынған. Болашақ әлеуметтік қызметкерлердің этникалық құзіреттілігін зерттеу нәтижелері көрсетілген. Қазақ және орыс топтарындағы студенттердің этникалық құзіреттіліктеріне салыстырмалы талдау жасалған. Сондай-ақ, жас жігіттер мен қыздардың этникалық сәйкестік типтеріндегі айырмашылықтарының салыстырмалы мәліметтері берілген. Эксперименттік деректер бойынша жоғары оқу орындарындағы әлеуметтік қызметкерлердің этномәдени құзіреттілігін қалыптастыру мәселелерін шешудің өзектілігі анықталады.

Түйін сөздер: этникалық құзыреттілік, тұлғаның этникалық ұстанымы, әлеуметтік сфера мамандары, этнонигилизм, этникалық индифференттілік, позитивті этникалық сәйестік, этноэгоизм, этноизоляциялизм, этнофанатизм.

G.T. Uruzbayeva, A.B. Valiyeva, A.M. Aitysheva
L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Ethnic competence of the future social sphere specialist

Abstract. The article deals with the problem of forming professional competencies of future specialists in the social sphere. The importance of forming ethno-cultural competences of social workers for readiness to work on client problems arising in interethnic interaction is determined. It emphasizes the urgency of addressing the issues of ethnic identity and communicative tolerance of social workers as professionals providing professional services in a multicultural society. As a basic component of the professional social worker's work, the model "ethnic position of the individual" is considered. Presented results of the study of ethnic competence of future social workers. A comparative analysis of the components of ethnic competence among students of groups with Kazakh and Russian language of instruction was carried out. Also comparative data of differences in the form of ethnic identity of boys and girls are presented. Experimental data confirm the relevance of solving the problems of formation of ethno-cultural competencies of social workers in the University.

Key words: ethnic competence, ethnic position of the individual, specialists in the social sphere, ethnonigilism, ethnic indifference, positive ethnic identity, ethnoegism, ethno-isolationism, ethnophanatism.

Reference

1. Nepochatih E.P. Rol' molodezhnyh organizatsii v formirovanii mezhdul'turnoi kompetentnosti studentov budushchih spetsialistov v sotsial'noi sfery [The role of youth organizations in the formation of intercultural competence of students of future specialists in the social sphere], *Ehlektronnyi nauchnyi zhurnal Kurskogo Gosudarstvennogo Universiteta* [Electronic scientific journal of the Kursk State University], 3, 46 (2009). [in Russian].
2. Hakimov Eh.R. Professional'naya kompetentnost' pedagogov-psihologov v oblasti mezhehtnicheskikh otnoshenii i ee formirovanie u studentov [Professional competence of pedagogical psychologists in the field of interethnic relations and its formation among students], *Rsiholodicheskaya nauka i obrazovanie* [Psychological Science and Education], 1, 74-81(2008). [in Russian].
3. Markova A.K. *Psihologiya professionalizma*. [Psychology of professionalism] (Moscow, 1996).

Сведения об авторах:

Урузбаева Г.Т. - кандидат педагогических наук, доцент, доцент кафедры социологии ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, ул. А. Янушкевича, 6, Астана, Казахстан.

Валиева А.Б. - кандидат психологических наук, доцент, доцент кафедры социальной педагогики и самопознания ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, ул. А. Янушкевича, 6, Астана, Казахстан.

Айтишева А.М. - кандидат психологических наук, доцент кафедры социальной педагогики и самопознания ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, ул. А. Янушкевича, 6, Астана, Казахстан.

Uruzbayeva G.T. - Candidate of Pedagogical Sciences, Assoc. Professor, Department of Sociology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Yanushkevich str. 6, Astana, Kazakhstan.

Valiyeva A.B. - Candidate of Psychological Sciences, Assoc. Professor, «Social pedagogy and self-knowledge» Department, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Yanushkevich str. 6, Astana, Kazakhstan.

Aitysheva A.M. - Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, «Social pedagogy and self-knowledge» Department, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Yanushkevich str. 6, Astana, Kazakhstan.

IRSTI 04.21.41

T.B. Matibaev

Tashkent Institute of Railway Engineers, Tashkent, Uzbekistan.
(E-mail: tashpulat@mail.ru)

Social cooperation: concept and essence

Abstract: Currently, in the formation of a civil society, one of the most complex processes is the social assistance and provision of agreement among people. They occupy an important place in the formation of social partnership, which is an integral part of social cooperation. This article focuses on the principles of social cooperation, which are the foundation of a democratic civil society.

The focus of the research was on the ideas of Oriental thinkers about social partnership, and as a proof they appealed to European scientists.

It considers the idea of social cohesion, which was formed from the earliest stages of human life in the 20th century and is a manifestation of social cohesion that has been enriched with new values over the centuries.

Key words: social cooperation, fair society, civil society, democracy, scientists, ideas, freedom, equality, harmony.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2018-125-4-102-107>

Introduction. At the modern level of implementation of democratic reforms in Uzbekistan, the development of the foundations of civil society, state and public construction and management, the unity and solidarity of compatriots have a great importance. In this sense, the concept of “social cooperation” acquires a fundamental content, and the phenomenon of the theoretical and methodological analysis is currently an urgent task facing the social sciences. However, this concept, being the basis for effective implementation of the management or regulation of market relations in any society, has not been sufficiently studied from the theoretical-methodological point of view. As it is known from history, the state and the right provided by it at all times have been presented as factors that call on society to order and provide peace and tranquility, eliminating social opposites and contradictions. The theory of civil society, the history of political views created by mankind, have been improved on the basis of theoretical views on society and the individual, politics and the state, the development of societies, the origins of collectivism to this day.

Research form. Currently, in the formation of civil society, one of the most complex processes is the social assistance and provision of accommodation among people. From this point of view, the multiplying in the society of the “directing” and “realizing” forces by the medium of the social partnership factor directed towards social cooperation, is an important socio-political process. In particular, the problem of creating and maintaining order based on social justice in civil society, is currently associated with a number of factors. They occupy an important place in the formation of social partnership, which is an integral part of social cooperation. From this point of view, it is necessary to give theoretical and methodological and practical conclusions, recommendations through studying the essence and content, the constituent part, the functional features of

social partnership established on the basis of social cooperation. This, in turn, will provide social assistance and agreements that are considered to be the main factors in the development of civil society [1].

It is important to note that earlier the concept of “social cooperation” was understood unilaterally and was considered as “reality in labor colleges”, “social obligation”, “factor of the information of planned economy”. From the time of receiving, the consciousness, thinking, way of life of people who fundamentally change their approaches to entrepreneurship, the final result of labor, are completely changed. In this sense, there is a need for a broad analysis of the problem from the point of view of scientific thinking, on the one hand, the processes of globalization taking place in the world, on the other side, as a kind of manifestation of modernization taking place in Uzbekistan, and also as a result of economic liberalization.

As it is known, various clashes and conflicts took place in the history of mankind in the development of societies. The efforts and the search for ways to eliminate them were related to the issues of social cooperation. Naturally, the views on social conflicts, their manifestations in interpersonal relations, mutual labor activity, causes and consequences have been the focus of attention of thinkers for a long time to this day. For example, the Greek philosopher Socrates is one of the first who put forward the thesis about the necessity of contractual relations between the state and free citizens. Laws that protect the interests of the Motherland, he placed above parents, it was these laws that were priority for citizens [2].

It should be noted that the idea of social cooperation, which played an important role in the future in the East, particularly in the work of thinkers in Central Asia, in the worldviews of scholars such as Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Alisher Navoi. Since our research aims a special place on the teachings of Eastern thinkers related to social cooperation, we again turn to the views of European scholars.

The philosopher-educator Jean Jacques Rousseau (1712-1778), the need for an agreement on the path to achieving mutual cooperation in the life of society, was substantiated within the framework of his concept of a “social contract”. In such works as “Meditation on the Sciences and Art”, “Reflections on the Origin of Inequality and Their Causes”, “New Heloise”, “On the Social Doctrine”, he presented particular peculiarities of personal freedom and democratization of society. As Rousseau wrote, during the transition of people from naturalness to society, as a result of concealment, by declaring equality of all before the law, there was a difference in ownership, in fact, property inequality was strengthened. Now despotism, as it was in ancient Rome, rests on rudeness, force and intimidation. But “power does not create the right”, on the contrary, citizens fully retain their right to go against the government [3,4]. Rousseau substantiated this right of the people in accordance with the idea of a social contract advanced by him earlier: the treaty is made not only between the people and the government, but also among all members of the nation. This treaty is not a mixture of social atoms or a set of individuals, but a community of fellow patriots. The will of compatriots does not unite mechanically and arithmetically, it is not the “will of all”, but a common will that demonstrates the common interest of real compatriots is “always permanent, unchanging and transparent” [4]. It embodies the indivisible and inalienable people’s sovereignty, in accordance with the people’s will, takes executive power, if it violates this will, it is worthy of overthrowing power from power. The social status of the members of society at first places a number of unknown restrictions. But members of civil society, along with these restrictions, achieve prosperity and good deeds. In the social situation, an instinct that does not have any responsibility turns into justice, and animal inclinations become rights and duties. Even the restriction of freedom as a touch of beneficence and well-being, thinking is the perfection of psychological features [5]. The theoretical views of Rousseau, especially the scientific legacy of the sovereignty of the people, made an important contribution to the development of theoretical views on civil society of that period. His scientific research on the norms of morality and the cre-

ation of society on the basis of a social contract do not lose their significance, and now in the field of ensuring the freedom of the individual and his rights.

The German philosopher Immanuel Kant (1724-1804) was an active supporter of agreements and assistance in socio-economic relations. According to his recognition, in the human relations and mutual activities, an important place is occupied by assistance, reconciliation in the interests of each other. From the above, we can conclude that social cooperation in fact, as a kind of idea that unites a particular society, has a wider significance in comparison with simple partnership. By the new period of history, it was enriched by the factor of the social agreement in the light of the justifications of the concepts of the right-wing state of such scientists as Locke and Rousseau. Such an agreement on the scale of the whole society subsequently acquired legal significance. For example, in the Constitution of the United States of America and a number of other countries, the idea of social cooperation based on a social agreement has evolved into a concrete idea, because in such documents that have a high content, not only relations between the state and society, but also specific agreements, communication and cooperation between the state and the citizen, society and person.

The relevance of research. Consider the idea of social cooperation, which was just a reflection of social cooperation in the twentieth century, historically formed from the earliest period of human life and enriched over the centuries with new values. In other words, social cooperation was a product of phenomena (events) that require social partners in the period of industrial progress of mankind based on industry, as well as reflecting the validity of capitalist society in contracts.

In Russia, the idea of social harmony was presented by the economist and sociologist V. Bervi-Flerovsky (1829-1918) in the work «The State of Workers in Russia», he criticized the way of life of workers, the state of poverty in the family, the attitude of the master to the worker, «struggle for life» – «solidarity for life» [6]. The Russian economist, chairman of the Cabinet of Ministers of that period N. Bunge (1823-1895), the interaction of workers and entrepreneurs considered the necessary part of the process. Stressing that it is necessary to act “hand in hand” on the way to the achievement of a common goal, he associated success with the participation of workers in making a profit. He showed the important role of the state and legislation in matters of controlling conflicts between workers and capitalists and their reconciliation. Deeply studied the development of industry in the early twentieth century, the scientist V. Litvinov-Falinsky revealed the peculiar features of social partnership. In his opinion, in the reduction of the interests of owners and workers, the participation of the state is indispensable. Production forces and production relations as an object of correspondence of mutual ties and interests, a clash of interests of employers and workers, as well as their complete solution as the subject of these processes are reflected in social partnership.

Thus, when interpreting the concept of «social partnership», there are two different approaches (in a narrow and broad sense). In our opinion, it is advisable in a broad sense to use “social partnership”, and in a narrow sense – «social partnership». In particular, social partnership is treated as social labor relations between the state and workers, businesspeople, segments of the population or between social groups. In this case, the social partnership will be aimed at the relationship of the employer with the wage worker.

And now about social partnership. In the wide-scale socio-political processes very often we meet the concepts of «interaction», «harmony of relations», «unanimous action», «contracting, contracting activity», «conducting joint activities» reflecting the joint activities of people. These categorical concepts are objects of study of economic, sociological sciences. In particular, through these sciences and various spheres of socio-political life, peculiar features of social partnership are revealed. The problems of health, education, economics, labor, social protection are

also considered as objects of study of many researchers. According to S.G. Grinko, a specialist who fully described the peculiarities of pedagogical cooperation in the field of education, «social partnership in the methods of action, intersecting in the center of the application of interests, means certain types of social cooperation and relationships of people representing a variety of optimized social models behavior and directions within the framework of special forms of social harmony» [7]. As shown by a number of definitions, social partnership, above all, means a kind of socially-collective labor relations aimed at ensuring the interests of employers and wage workers, various social groups. At present, the social partnership is regarded as a kind of institution of social partnership [8].

There are two theoretical approaches to the category of social partnership: The Tredrichesky and the concept of intersectional strategic partnership [9, 10].

At the first approach, the idea of the need is to coordinate views and decisions in the field of social and economic policy between business, government and trade-union organizations given priority. According to the second approach, the essence of social partnership consists of mutual constructive relations between three sectors of society, that is, non-state sectors in solving problems of social importance, relying on existing legislation. As supporters of the second approach, we want to note that social partnership provides not only relations within the industry, but also partnerships among various organizations. At the same time, it is important to pay attention not only to the relationships of the above three links, but also to the mutual influences that make up them and the relations of many other positions and factors.

Thus, the analysis of the approaches of foreign specialists gives the possibility of asserting that social partnership is a mutually beneficial relationship of three parties consisting of the state, the employer and wage workers. But this view excludes other different approaches. According to A. Malinkin, social partnership is an ideology and practice that serves as the basis for a peaceful, non-confrontational means of streamlining social relations among troupes and classes in the society [11]. Ego expression has a value of its generalized singularity, since in it social partnership is not associated with specific social institutions and units.

It is true that every phenomenon that has social significance is associated with certain factors. The emergence and effective implementation of social partnership, in our opinion, is facilitated by the following factors: 1) social problem; 2) the interests of partners; 3) legal validity of cooperation; 4) the level and quality of its capabilities and resources; 5) rules of mutual influence and control; 6) information area, which gives an opportunity to highlight the edge of social partnership; 7) projects serving as a basis for cooperation; 8) constancy and stability in the process of social partnership; 9) innovative ways of solving social problems.

Consider these factors in a generalized form. As you know, the main cause of social partnership is problems, the emergence of which is expected among people in this or that sphere, as well as in labor collectives. The level of awareness of these problems on the part of the subjects, of course, is different.

Therefore, aligning the interests, views and capabilities of the parties is considered as a difficult task. In this sense, in order to achieve these goals and objectives, it is necessary to determine the interests of the parties, a deep awareness of the importance of this problem, the joint shaping of the goals and objectives of the activity, the awareness of one's place and position in society, the ability to assess own possibilities for solving the problem, positive results through the development of specific rights, forces and resources involved in this process.

Social partnership is a joint development of the sides of a specific problem and its solution. At the same time, relations based on equality can become a long-term and mutually beneficial cooperation. In this regard, relations in this direction in many cases need to be distinguished from simple mutual influence or cooperation in the way of resolving problems organized by management, continuing short-term problems. In particular, the Western Specialist L. Olsen in his book

titled “Partnership for Social Welfare” on social partnership writes: «Partnership in comparison with cooperation has wide content. It means the development of a contractual culture that enters the arena as an environment for the distribution of tasks and responsibilities accepted by the parties» [12].

Conclusion. It should be noted that even after the creation of an organizational ground for partnership, problems may arise in the process of using available opportunities, distribution of tasks. In this, social partnership requires professionalism. A responsible approach of the parties to the quality of the fulfillment of their obligations is needed. Only in this way, their partnership activity will be effective, and the existing problems will be solved. It is important to remember that social partnership is realized through the active participation of all social actors, presenting reasonable ways and mechanisms for ending contradictions, because no single individual in society has the opportunity to solve social problems alone. From this perspective, mutual constructive relations are formed through social partnership among forces in society, and conditions for a decent life will be created.

References

1. Каримов, И. Концепция дальнейшего углубления демократических реформ и формирование гражданского общества в стране / И. Каримов - Ташкент: Узбекистан. 2011. – 292 с.
2. Платон. Собрание сочинений: в 4 томах. / Платон – Москва: Мысль, 1990. - 107 б.
3. Нарский И.С. Западноевропейская философия XVIII а / И.С. Нарский – Москва: Университет, 1973. – 270 с.
4. Руссо, Ж.Ж. Трактаты / Ж.Ж. Руссо – Москва: Мысль, - 193 с.
5. Асмус В.Ф. Историко-философские эпопеи / В.Ф. Асмус – Москва: Мысль, 1984. – 119 с.
6. Михеев, В.А. Основы социального партнерства: теория и политика / В. А. Михеев - Москва, 2001. – 297 с.
7. Гринко, С.Г. Разработка системы профильного обучения как модели социального партнерства: автореферат / С.Г. Гринько - Ростов на Дону, 2007. - 15 с.
8. Веселова, Н.Г. Социальный менеджмент и элементы его культуры / Н.Г. Веселова – Москва: Дашков и К., 2002. – 125 с.

Т.Б. Матибаев

Ташкент темиржолшылар инженерлери институты, Ташкент, Өзбекстан.

Әлеуметтік ынтымақтастық: тұжырымдама және болмыс

Аннотация. Қазіргі кезде азаматтық қоғамды қалыптастыруда ең күрделі процестердің бірі - әлеуметтік көмек және адамдар арасындағы келісім. Олар әлеуметтік ынтымақтастықтың ажырамас бөлігі болып табылатын әлеуметтік әріптестікті қалыптастыруда маңызды орын алады. Бұл мақалада демократиялық азаматтық қоғамның негізі болып табылатын әлеуметтік ынтымақтастық принциптері қарастырылады.

Зерттеу жұмысында әлеуметтік әріптестікке қатысты шығыс ойшылдарының іліміне ерекше орын беріліп, дәлелдеме ретінде еуропалық ғалымдардың пікірлеріне жүгінген.

XX ғасырда адам өмірінің ең ерте кезеңінен қалыптасқан және ғасырлар бойы жаңа құндылықтармен байытылған әлеуметтік ынтымақтастықтың көрінісі болған әлеуметтік ынтымақтастық идеясын қарастырады.

Түйін сөздер: әлеуметтік ынтымақтастық, қоғам, азаматтық қоғам, демократия, идеялар, еркіндік, теңдік, келісім, үйлесім.

Т.Б. Матибаев

Ташкентский институт инженеров железнодорожного транспорта
Ташкент, Узбекистан

Социальное сотрудничество: концепция и сущность

Аннотация. В настоящее время в формировании гражданского общества одними из сложных процессов являются социальное содействие и обеспечение договоренности среди людей. Они занимают важное место в формировании социального партнерства, являющегося составной частью социального сотрудничества. В этой статье основное внимание уделяется принципам социального сотрудничеству, которые являются основой фундамента демократического гражданского общества.

В центре внимания исследований были идеи восточных мыслителей о социальном партнерстве, и в качестве доказательства они обратились к европейским ученым.

В ней рассматривается идея социальной сплоченности, которая сформировалась на самых ранних этапах человеческой жизни в 20-м веке и является проявлением социальной сплоченности, обогащенной новыми ценностями на протяжении веков.

Ключевые слова: социальное сотрудничество, справедливое общество, гражданское общество, демократия, идеи, свобода, равенство, гармония.

References

1. Karimov, I. Kontseptsiya dal'neyshego uglubljeniya demokraticeskikh reform i formirovaniye grazhdanskogo obshchestva v strane [The concept of further deepening democratic reforms and the formation of a civil society in the country] (Uzbekistan, Tashkent, 2011. P. 292).
2. Platon. Sobraniye sochineniy: v 4 tomakh [Collected Works: in 4 volumes] (Think, Moscow, 1990. P. 107).
3. Narskiy I.S. Zapadnoyevropeyskaya filosofiya XVIII a [Western European Philosophy XVIII] (University, Moscow, 1973. P. 270).
4. Russo, ZH.ZH. Traktaty [Treatises] (Think, Moscow, P. 193).
5. Asmus V.F. Istoriko-filosofskiye epopei [Historical and philosophical epics]. (Think, Moscow, 1984. P. 119).
6. Mikheev, V.A. Osnovy sotsial'nogo partnerstva: teoriya i politika [Fundamentals of social partnership: theory and politics]. (Think, Moscow, 2001, P. 297).
7. Grinko, S.G. Razrabotka sistemy profil'nogo obucheniya kak modeli sotsial'nogo partnerstva: avtoreferat [Development of the system of profile training as a model social partnership: dissertation] (Rostov on Don, 2007. P. 15).
8. Veselova, N.G. Sotsial'nyy menedzhment i elementy yego kul'tury [Social management and elements of its culture] (Dashkov and K., Moscow, 2002. P. 125).

Автор туралы мәлімет:

Матибаев Т.Б. – социология ғылымдарының докторы, Ташкент теміржолшылар инженерлері институтының «Философия» кафедрасының аға оқытушысы, Ташкент, Өзбекстан.

Matibaev T.B. – Doctor of Social Sciences, Senior Lecturer of the Department of Philosophy at the Tashkent Institute of Railway Engineers, Tashkent, Uzbekistan.

IRSTI 04.21.41.

Zh. Nakipbayeva

Hacettepe University, Department of Sociology, Ankara, Turkey
(E-mail: zhan.n.a@yandex.kz)

International marriage migration of women in globalization conditions

Abstract. This article undertakes to study the international marriage migration of women across the globe. The aim of this study is to examine the transformation process of women's migration to marriage migration and the cause effect related characteristics of this migration. Literature review and cause effect related analysis is applied to the study; the study examined the factors that affect these marriages, and explains the effects of this marriage migration on host and donor countries. As a result, it was mentioned factors two main trends identified on this process; the first one is non-purposeful marriage migration; the 2nd trend is purposeful marriage migration. The motives of purposeful marriage categorized as follow; economic factor, social- cultural states and demographical factors. The factor generated by non –purposeful marriage some of them could be classified as bellow; in order to get rid of valid documentation procedure and economic problems in the host country.

Key words: international marriage migration of women, foreign marriage, host and donor countries, sociological analyze, socio-economical factors.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2018-125-4-108-113>

Introduction. According to data from the UN Department of Economic and Social Affairs [2017, p. 1], international migration rate is increasing. For example, the proportion of international migrants and refugees in 2015 has reached 244 million, up 71 million or 41% since 2000. International migrants increased from 2.8% in 2000 to 3.3% in 2015 as part of the global population.

In the 21th century, individuals migrate abroad for many reasons, such as getting educated, getting married, finding a job, making a good future for yourself and their children. In addition, the proportion of those who leave their own countries with factors such as conflict, harassment, insecurity, discrimination, natural disasters, environmental degradation and poverty are increasing [UN, 2016, p. 6]. In recent years, international migration has changed not only quantitatively but qualitatively. Nowadays, in the migration process, women play a more active role; it's significantly increasing the data of international migration.

Aims and objectives. The aim of this study is to examine the transformation process of women's migration to marriage and the cause effect related characteristics of this migration.

Most of the studies in the 21th century, devoted to the international migration of women have emphasized the relevance of marriage migration. Based on the analysis of these studies, two directions of international marriage migration of women can be distinguished: the first one, marriage migration after migration for employment, tourism and education; the second one, targeted marriage migration. Mostly women who migrated abroad for employment, education, tourism etc. in the host country in order to easily resolve visa, citizenship, health insurance, economic problems are forced to get married over there. Apart from mentioned causes there are also marriages in the context of love relations as well. For example, most women from post-Soviet countries who married with Turkish men firstly migrated to Turkey as tourists or to work in the services sector. Later on in order to handle the issues of residence permit, citizenship, work permit or mutual feelings women are getting real or fake marriages [1, p. 227; 2]. Russian women come to Turkey as tourists for their first visits, later come back for employment purposes and finally to receive citizenship mostly marries with Turkish [3, p. 166]. The same case women from Belarus are preferred to migrate to Germany [4, p. 54].

Piper [5, p. 461-462] emphasized the growing number of foreign marriages in Japan as a result of increasing the number of women economic migration from low income countries like; Philippines, Thailand and China, for these donor countries, these job purposed migration are con-

sidered as “prostitutes”. For this reason, these women prefer to marry with Japanese men to get rid of these prejudices. On the other hand, Piper [6] and Nakamatsu [7] indicated that economic difficulties, problematic relationships in the family, the pursuit of adventure or the simple feelings of women also serve as the main reasons for creating such marriages.

In the academic literature, besides socio-economic factors the factors like historical, cultural, political, ecological and socio-demographic are also have impact in the marriage migration. Based on these recent factors, the situation of women in the foreign marriage is different from the women’s condition that got marriage based on economic circumstances. It is necessary to keep in mind that in this study the women are considered as purposefully migrating for a foreign marriage. The example of this type of migration (historical, economic and socio-political) could be the Philippines women migration. In the early 20th century at the end of 3-year war between United States and Philippines, Americans are introduced general education, liberal democracy and free trade concepts to the Philippines, these ideologies turned people positive attitude towards Americans and lead that Philippines women prefer Americans’ gents as their live partner. Nowadays Filipino women are getting married with American gents not only for economic prosperity but for social prestige; improve gents and loyal life partners as well. On the other hand, American men try to choose the Filipino women for marriage based on qualities, conservatism and desire to establish traditional family ties and devotion [8, p. 259-261].

The first reason why Russian women desire to have foreign marriage, to possess high social security opportunities, and live in a better ecological environment. In this case, many emigrant women from Russia can be viewed in the context of purposefully migrating marriage. The second reason that Russian women are experienced marriage migration because they facing problems to apply their professional knowledge in the Russian job market or do not have motive to work in their country [9, p. 55-56].

One of the most important factors in the growth of international marriage of women is the demographic crisis in some countries; for example, the demographic crisis in Western Europe and Russian. Nowadays, the decrease of fertility rate and the increase of life expectancy have caused problems of aging and a decrease in the size of population in Western Europe. For this reasons men from these geographical areas are mostly interested to the Russian women. The gender imbalance (the female population is greater than male population) in Russia, leads to increase of women marriage migration [10].

Also in South Korea socio-demographic and cultural factors motivate women to marriage migration. Traditional culture in South Korea attributed to the boy, as a family successor, care for parents in old age, because of these reasons parents give preference to the boys. Cheap and reliable methods had determined to recognize the sex of the fetus the early period of pregnancy allowed Korean women to get rid of girls. Thus, this situation led to a gender imbalance in 1980-90, where the male population is higher than female population. This gender imbalance had caused that men faced many challenges to get wife and man tough condition is put by. For instance, the girls prefer educated and financially independent men. The men who could not meet the criteria of local women turned them to get married with foreign women from Northeast Asia (China, Taiwan, Japan and Mongolia), Central Asia, Southeast Asia, Russia and the United States [11, p. 303].

The demand for foreign women among South Korean men due to the gender imbalances in the country and because of good political and cultural ties between South Korea and Central Asia, leads to increase the marriage migration of Korean origin women which lived in the Central Asia to South Korea. Korean origin women who live in Kazakhstan are also desire to marry with Korean men to keep their traditions. However, the reason that South Korean men are marrying these women in Kazakhstan seems to be related to the birth policy in South Korea [12, p. 65-68].

Based on the literature review related to this study it is determined to say that international marriage migration develops in two directions as demand-proposal. The first is men’s demand for foreign women, caused by the demographic crisis in their countries and personal preference (to find a faithful, attractive, tradition-keeping, financially dependent on their husband). The second

one is proposal from women side that prefer to leave the country in order to get quality education, find a job and to have a standard live.

The migration process is a complex social phenomenon, which characterized on different aspects and indicates the socio - economic welfare [13]. In the international migration process need to be consider on two problems; first one is the impact of these migration on host countries and the 2nd one is problem regarding the donor countries. Koludarova [14b; 9] documented on a study that, the consequences of the women's marriage migration lead demographical problems in Russian society. As Koludarova [15, p. 101] states that, women immigration leads decline of demographic indicators in Russian society. The study added that immigration of active population of women from Russia leads to decrease of fertility rate and decline of potential human resource of the country.

Deniz and Ozgur [3, p. 163-164] indicated on a study that, the Russian immigration women who got married with Turkish citizens have impact on Turkish women lifestyle like; work, sports and other live standards.

Anashkina and Pogodina [10] stated on a study that, women immigration from Russia lead population of gender balance but the same its caused the gradual weakening of the national gene pool, super ethnos and Slavic meta ethnic of society.

Discussion. From the above literature review understand that, women immigration from donor countries have negative impact on demographic indicators like; fleeing of the childbearing age, decreasing fertility rate, brain drain and many other demographical impacts. For host countries marriage migration has its positive and as well as negative consequences, for instance; increasing the fertility rate and the negative impact could be the influence of marriage migration to the lifestyle of native residence.

In the 21st century the phenomena of marriage migration should not be viewed as a migration process motivated only by women and the foreign men contribution have also needs to be focused.

As a result, could be generalized that, mostly the women marriage migration takes place from developing to the developed nations. Based on above mentioned factors two main trends identified on this process; the first one is non- purposeful marriage migration which followed by factors as tourism, education, employment etc. the 2nd trend is purposeful marriage migration which the primary objective of migrant women is marriage. The motive and the factors of migrant marriage are divers based on different context of purposeful and none- purposeful marriage. The motives of purposeful marriage categorized as follow; economic factor, social- cultural states and demographical factors. The factor generated by non –purposeful marriage some of them could be classified as bellow; in order to get rid of valid documentation procedure (visa, citizenship, life insurance, work permit, etc.) and economic problems in the host country.

Actually its identified that, on this process developing countries are considered as “donor nations” and the developed countries is as “host nations” and mostly the women migration are based on economic motive and its assumed that in both countries this have economic consequences, like growth and decline of unemployment in the job market, and international cash flows.

However, on the literature review the economic motives are considered only as labor migration. So it is important to do a comprehensive study in marriage migration process about economic consequences such as; education, profession, employment of migrant women, response to the changes of the job condition after marriage.

In this globalized and interdependent world, the increasing possibility of international migration is high in the forthcoming years. Its estimated that the world's population will grow and the size of the population will reach to 9.7 billion by 2050. If the ratio of international migration of the global population remains constant, on this case the number of international migration will reach to 321 million [16, p. 4].

Conclusion. In the 21st century, women are becoming more educated and active in public life and it's possible to predict that in the near future the number of women participating in

international migration will continue to grow. Therefore, the number of foreign marriages, which is one of the reasons why women migrate abroad, is likely to increase. In this case, for both countries, donor and host countries should conduct comprehensive studies to articulate the problem of international marriage migration.

In future studies it is important to consider the positive and negative aspects of international marriage migration, and the social portrait of emigrant women, and recognition of women expectation from foreign marriage, problems, experience and their challenges as whole.

References

1. Gokmen CH. E. Türk Turizminin Yabancı Gelinleri: Marmaris Yöresinde Turizm Sektöründe Çalışan Göçmen // 'Çalışma ve toplum' ekonomi ve hukuk dergisi. – 2011. № 1. S. 201-232.
2. Bloch A. Intimate circuits: modernity, migration and marriage among post-Soviet women in Turkey. *Global Networks*. – 2011. № 11(4). P. 502–521.
3. Deniz A. & Ozgur M. E. Antalya'daki Rus gelinler: Goçten evlilige, evlilikten goche // *Sosyoloji Dergisi*. -2013. H. 3. №27. S. 151-175.
4. Титаренко Л. Г. Современные проблемы и особенности женской миграции в Беларуси // *Философия и соц. науки*. - 2012. № 3–4. С. 51–55.
5. Piper N. Wife or Worker? Worker or Wife? Marriage and Cross-Border Migration in Contemporary Japan // *Int. J. Popul. Geogr.* – 2003. № 9. P. 457–469
6. Piper N. International Marriage in Japan: 'race' and 'gender' perspectives // *Gender, Place and Culture*. – 1997. Т. 4. № 3. P. 321-338
7. Nakamatsu T. Marriage by introduction: social and legal realities of 'Asian' wives of Japanese men. Paper presented at the Annual Meeting of the Association of Asian Studies / T. Nakamatsu. 2001, - 181 p.
8. Rosario T. Bridal Diaspora: Migration and Marriage among Filipino Women // *Indian Journal of Gender Studies*. – 2005. Т. 12. P. 253-273.
9. Колударова С. В. Браки россиян с иностранцами и социальные риски // *Социологические исследования*. - 2015. № 8. С. 153-157.
10. Анашкина Г.П. Погодина С.А. Брак с иностранцем как новая модель адаптации российских женщин в условиях переходного общества. Available at: <http://www.gumilev-center.ru/brak-s-inostran-cem-kak-novaya-model-adaptacii-rossijskikh-zhenshhin-v-usloviyakh-perekhodnogo-obshhestva> (дата обращения: 08.10.2018).
11. Тангалычева, Р. К., Цой, Т. Е. Культурные различия в корейско-российских смешанных браках / Р. К. Тангалычева / *Вестник СПбГУ. Серия 12: Социология, психология, педагогика*. – Санкт-Петербург. – 2011. – № 3. С. 299-309.
12. Ем Н.Б. Женщины Центральной Азии в браке миграции Южной Кореи (половые диспропорции как фактор брачного рынка межэтнического брака) // *Вестник КазНУ. Серия международные отношения и международное право*. – 2013. № 1(61). - С. 64-70.
13. Хайруллина Н.Г. Социально-демографическая ситуация: результаты исследования // *Вестник КГТУ им. А.Н. Туполева*. - 2010. № 4. - С. 205—208.
14. Колударова С.В. Социально-антропологические особенности международного брачного рынка // *Социальная политика и социология*. – 2012. - №11 (89). – С. 62-68.
15. Колударова С.В. Демографические последствия браков с иностранцами для России // *Современные тенденции развития мировой социологии : материалы III Международной научно-практической конференции 5–6 ноября 2012 год*. М., - 2012. № 38.
16. UN. Population facts. Trends in international migration. Annual Report of Department of Economic and Social Affairs, (2015).
17. UN. In safety and dignity: addressing large movements of refugees and migrants. Report of the General Assembly, (2016).
18. UN. Key Findings and Advance Tables. The 2017 Revision of World Population Prospects. Department of Economic and Social Affairs , New York. (2017).

Ж.А. Накипбаева

Хаджеттене Университеті, Анкара, Түркия

Жаһандану жағдайындағы әйелдердің халықаралық некелік көші-қоны

Аңдатпа. Мақалада ХХІ ғасырдың басынан көрсеткіші өсе бастаған әйелдердің халықаралық некелік көші-қоны мәселесі қарастырылады. Еңбектің басты мақсаты – халықаралық әйелдердің некелік көші-қонының ерекшеліктерін, сонымен қатар осы үрдіске әсер ететін факторлар мен оның салдарын анықтау. Бұл ғылыми жұмыс тақырыпқа қатысты жүргізілген зерттеулер мен еңбектерді талдау барысында алынған мәліметтерге сүйенеді. Зерттеу жұмысында әйелдердің некелік көші-қонының себеп-салдар байланысы қарастырылды. Яғни, осы үрдіске әсер ететін негізгі факторлар, сонымен қатар көші-қонды қабылдаушы және жіберуші елдер үшін салдары талқыланды. Қорытынды бойынша әйелдердің некелік көші-қонында екі негізгі бағыт (мақсатты бағытталған және мақсатты бағытталмаған) айқындалды. Аталып отырған үрдіске әсер ететін факторлар көрсетілген екі бағыт бойынша жіктелді, яғни бағытталған некелік көші-қонға әсер ететін экономикалық, әлеуметтік-мәдени, демографиялық факторлар; бағытталмаған некелік көші-қонға әсер ететін құжаттарды рәсімдеудегі қиындықтарды жеңілдетуге немесе экономикалық қиындықтардан құтылуға деген талпыныс факторлары анықталды.

Түйін сөздер: әйелдердің халықаралық некелік көші-қоны, шетелдік неке, қабылдаушы елдер және жіберуші елдер, әлеуметтанулық талдау, әлеуметтік-экономикалық факторлар.

Ж.А. Накипбаева

Университет Хаджеттене, Анкара, Турция

Международная брачная миграция женщин в условиях глобализации

Аннотация. В статье рассматривается вопрос международной брачной миграции женщин, уровень которой стал возрастать с начала 21 века. Цель данного исследования - изучение особенностей женской брачной миграции, определение факторов и последствий этого феномена. В статье проводится обзор научной литературы по исследуемой теме, анализируется причинно-следственная связь брачной миграции женщин. Также рассмотрены факторы, оказывающие влияние на процесс миграции, объясняются последствия брачной миграции для принимающих и отправляющих стран. По итогам работы были выявлены две основные тенденции в процессе брачной миграции (целенаправленная и нецеленаправленная брачная миграция). Исходя из этих направлений, были классифицированы мотивы, которые влияют на этот процесс. Выявлено, что экономические, социально-культурные и демографические факторы играют важную роль в процессе целенаправленной международной брачной миграции. Также желание упростить процедуру оформления документации и экономический фактор оказывают влияние на нецеленаправленную международную брачную миграцию.

Ключевые слова: международная брачная миграция женщин, брак с иностранцем, принимающие страны и отправляющие страны, социологический анализ, социально-экономические факторы.

References

1. Gokmen CH. E. Türk Turizminin Yabancı Gelinleri: Marmaris Yöresinde Turizm Sektöründe Çalışan Göçmen Kadınlar [Foreign Brides of Turkish Tourism: Migrant Women Working in Tourism Sector in Marmaris], 'Chalışma ve toplum' ekonomi ve hukuk dergisi [Journal of economy and law 'Work and society'], 1, 201-232 (2011). [In Turkish]
2. Bloch A. Intimate circuits: modernity, migration and marriage among post-Soviet women in Turkey. *Global Networks*, 11 (4), 502–521 (2011).
3. Deniz A. & Ozgur M. E. Antalya'daki Rus gelinler: Goçten evlilik, evlilikten goche [The Russian Brides in Antalya: From Migration to Marriage, from Marriage], *Sosyoloji Dergisi* [Journal of Sociology], 3 (27), 151-175 (2013, February), [In Turkish]
4. Titarenko L. G. Sovremennye problemy i osobennosti jenskoj migracij v Belorusi [Modern problems and features of female migration in Belarus], *Filosofija i socialnye nauki* [Philosophy and social sciences], 3/4, 51-55 (2012) [In Russian]
5. Piper N. Wife or Worker? Worker or Wife? Marriage and Cross-Border Migration in Contemporary Japan // *Int. J. Popul. Geogr.* 9, 457–469 (2003)

6. Piper N. International Marriage in Japan: `race` and `gender` perspectives // Gender, Place and Culture. **4** (3), 321-338 (1997)
7. Nakamatsu T. Marriage by introduction: social and legal realities of `Asian` wives of Japanese men. Paper presented at the Annual Meeting of the Association of Asian Studies (2001, March).
8. Rosario T. Bridal Diaspora: Migration and Marriage among Filipino Women // Indian Journal of Gender Studies. **12**, 253-273 (2005)
9. Koludarova S. V. Braki Rossijan s inostrancami i social'nye riski [Marriages of Russians with foreigners and social risks], Sociologicheskie issledovanija [Sociological Studies], **8**, 153-157 (2015) [In Russian]
10. Anaşkina G. P. & Pogodina S. A. Brak s inostrancem kak novaja model adaptacij Rossijskih zhenşhin v uslovjah perehodnogo obshestva [Marriage with a foreigner as a new adaptation model of Russian women in a transitional society]. Available at: <http://www.gumilev-center.ru/brak-s-inostrancem-kak-no-vaya-model-adaptacii-rossijskikh-zhenshhin-v-usloviyakh-perekhodnogo-obshhestva> [In Russian] (accessed 08.10.2018)
11. Tangalycheva R. K. & Coy T. E. Kul'turnye razlichija v koreisko-rossijskih smeshannyh brakah [Cultural differences in Korean-Russian mixed marriages] // Vestnik SPbGU [Vestnik of Saint Petersburg University], **12** (3), 299-309 (2011) [In Russian]
12. Yem N. B. Zhenshiny Central'noy Azij v Brake migracij Yuzhnoi Korei (polovye disproporcij kak faktor brachnogo rynka mezhetnicheskogo braka) [Women in Central Asia are married to South Korea's migration (sexual imbalances as a factor in the marriage market of inter-ethnic marriage)], Vestnik KazNU, Serija mezhdunarodnye otnoshenya i mezhdunarodnoe pravo [KazNU Bulletin, International relations and international law series], **1** (61), 64-70 (2013). [In Russian]
13. Khairullina N. G. Social'no-demograficheskaja situacija: rezul'taty issledovanija [Socio-demographic situation: research results], Vestnik Kazanskogo gosudarstvennogo universiteta im. A.N.Tupeleva [Bulletin of A.N.Tupolev Kazan State Technical University], **4**, 205-208 (2010). [In Russian]
14. Koludarova, S. V. Sotsyal'no-antropologicheskie osobennosti mezhdunarodnogo brachnogo rynka [Socio-anthropological features of the international marriage market], Social'naya politika i sotsiologija [Social Policy and Sociology], 62-68 (2012). [In Russian]
15. Koludarova, S. V. Demograficheskie posledstviya brakov s inostrancami dlya Rossij [Demographic consequences of marriages with foreigners for Russia], Sbornik konferencij NITS Sociosfera [Conference collections SRC Sociosphere], **38**, 100-102 (2012). [In Russian]
16. UN. Population facts. Trends in international migration. Annual Report of Department of Economic and Social Affairs, (2015)
17. UN. In safety and dignity: addressing large movements of refugees and migrants. Report of the General Asembly, (2016)
18. UN. Key Findings and Advance Tables. The 2017 Revision of World Population Prospects. Department of Economic and Social Affairs , New York. (2017)

Автор туралы мәлімет:

Накипбаева Ж.А. - Хаджеттепе университеті, элеуметтану кафедрасының докторанты, Анкара, Түркия.

Nakipbayeva Zh. A. - PhD student, Department of Sociology, Hacettepe University, Ankara, Turkey.

FTAMP 04.51.21

Б.Ж. Тұрсынбаева, Н.О. Байғабылов

Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

(E-mail: bayankz@mail.ru, n.baigabyl@mail.ru)

Экологиялық сананы қалыптастырудың әлеуметтанулық аспектілері

Аңдатпа. Ғылым мен ғылыми-техникалық прогресс қарқыны, қоғамның өндіргіш күштерді дамытуы, табиғи ресурстарды есепсіз пайдалану адамзат үшін экологиялық дағдарыс мәселесінің туындауына себеп болды. Ғаламдық деңгейдегі бұл мәселені шешуге ғылым мен техниканың бүгінгі жетістіктерін пайдалану жеткіліксіз. Сондықтан техникалық, экономикалық тұрғыдан шешім қабылдаумен қатар әлеуметтік тұрғыдан адамның экологиялық сана-сезімін қалыптастыру мен дамытудың рөлі зор.

Жаһандану үрдісі жүріп жатқан қоғамда ғаламдық сипат алған экологиялық сана ұғымын дамыту – «қоғам–табиғат» жүйесіндегі арақатынасты оңтайландырудың маңызды факторы. Келешек бәсекеге қабілетті ұрпақты тәрбиелеу, оның білімі мен біліктілігінің, мәдениетінің қалыптасуы да экологиялық сананың қалыптасуымен тығыз байланысты. «Экологиялық сана» термині қазіргі әлеуметтану, әлеуметтік экология және экологиялық психология секілді ғылымның барлық саласы үшін жаңа ұғым болып табылады. Сондықтан мақалада экологиялық сананы қалыптастырудың әлеуметтанулық аспектілері қарастырылады.

Түйін сөздер: әлеуметтік экология, әлеуметтік белсенділік, экологиялық сана, жаһандану, әлеуметтік топтар, студент жастар.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2018-125-4-114-120>

Кіріспе. Табиғат ресурстарының орасан зор қорына және қоғамның әлеуметтік белсенділігімен байланысты бірқатар шаралардың толық орындалмауы салдарынан Қазақстанның экологиялық саясатындағы қоршаған ортаны дамыту мәселелеріне аз көңіл бөлініп, кейінгі жылдары жағдай өзгере бастады. Экология үшін күрес қажеттілігі, адамдар өмірінің сапасын арттырудың жаңа мүмкіндіктері, прогресшіл технологиялардың әлемдік дамуына қатысу, экономикалық дамудың экологиялық тұрғыдан тиімділігін арттыруға талпыныс, халықаралық ынтымақтастық логикасы сынды себептер «жасыл экономиканы» құруға беталыс бойынша ұлттық күшті жандандыруға ықпал етті. ҚР Президенті – Ұлт көшбасшысы Н.Ә.Назарбаев «Қазақстан-2050» Стратегиясында табиғат жағдайының қиын кезеңде тұрғанын нақты атап өтіп, «...экологиялық нашар ахуал бүгінде адам өлімінің 20%-на себеп болып отыр [1. 15]. Қоршаған ортаны ластаушыларға берік тосқауыл қойылу қажет», - деген болатын. Сондықтан қазіргі жаһандану үрдісі жүріп жатқан дәуірде бұл мәселелердің тиімді шешілуі өскелең ұрпаққа экологиялық білім мен тәрбие беру арқылы олардың экологиялық сана-сезімін қалыптастыру барысында мүмкін болады. Себебі, экологиялық сана-сезім дегеніміз – адамзаттың табиғатпен үздіксіз байланыста екендігін түсінетін, адам денінің саулығы өмір сүру ортасына байланысты екенін мойындайтын жеке адамның және көпшіліктің қабілеті, қоғамдық сана-сезім түрі.

В.И.Вернадский өз зерттеулерінде «экологиялық сана – адамның дүниеге, өзіне шығармашылық қарым-қатынасы» деп тұжырымдайды [2, 19]. Э.В. Гирусов экологиялық сананы «табиғи ортамен қоғамның арақатынасы проблемаларын нақты әлеуметтік және табиғи мүмкіндіктерге сәйкес тиімді шешуді көрсететін көзқарастардың, ілімдердің және сезімдердің жиынтығы» деп қарастырды [3].

Экологиялық сананың құрылымын зерттей келіп, ғалымдар одан экологиялық білімді, оның деңгейлерін – тұрмыстық және ғылыми-теориялықты бөліп көрсетті. Экологиялық білімнің тұрмыстық деңгейіне діни түсініктер мен дәстүрлерді, ал ғылыми-теориялық деңгейге ғылыми тұжырымдамалар, ұғымдар және т.б. жатқызады.

Сонымен, экологиялық сана – нақты әлеуметтік және табиғи мүмкіндіктерге сәйкес қоғам мен табиғаттың арақатынасының проблемаларын тиімді шешудегі көзқарастар,

теориялар және сезімдердің жиынтығы. Экологиялық сананы қалыптастыру экологиялық ережелерді адамның табиғатқа қарым-қатынасында бір мезгілде мінез-құлық ережелеріне айналдырып, адамның көзқарастары мен түсініктерін қайта құруды ұсынады.

Осымен байланысты, **зерттеу жұмысының мақсаты** – әлеуметтік экологияның соңғы жылдары жаһандану үрдісінің қарқынды жүруімен байланысты экологиялық сана мен мәдениетті қалыптастырудың аспектілерін әлеуметтанулық тұрғыдан қарастыру болып табылады.

Зерттеу тарихы. XX ғасырдың басында «қоғам–табиғат» арасындағы өзара байланысты алғаш боп Э.У. Берджесс, Р.Э. Парк, В.И. Вернадский, П. Тейр де Шарден, К.З. Циолковский сынды көптеген ғалымдар мен әлеуметтанушылар өз еңбектерінде қарастыра бастады. «Экологиялық ойлау» туралы зерттеулерге алғашқылардың бірі боп Н.А.Бердяев тоқталды. Экологиялық ойлау мәселелерін 1920 жылдары Л. Леви-Брюль, 1950 жылдары Л.Н. Гумилев зерттеді. Ал, табиғаттың қоғамға ықпалын 1970 жылы А.Л. Чижевский, 1980-1990 жылдары Р. Атфилд, Л. Уайт, П. Казначеев, Е.А. Спиринов, В.А. Кутырев, Н.Н. Моисеев, т.б. өз зерттеулерінде қарастыра бастады.

Чикаго әлеуметтану мектебінің өкілдері Р.Парк пен Э.Берджесс өз еңбектерінде әлеуметтік экологияның негізгі терминдері мен ережелеріне алғаш анықтама берген болатын. Э. Берджесспен бірлесе отырып жариялаған «Қоғам ғылымына кіріспе» (1921 ж.) атты кітабында «адам экологиясы», «мәдени қауымдастық», «әлеуметтік тәртіп» терминдерін алғаш қолданған болатын. Р. Парк пен Э. Берджесс қалалық өмір салтын зерттей келе, жалпыбиологиялық (эволюция заңы, тіршілік үшін күрес) және әлеуметтік (әлеуметтік ұжым, бәсекелестік, қоғамдағы тәртіп пен тепе-теңдік) заңдылықтарды біріктіруге тырысты [4, 3 б.].

Р. Парктің пікірінше, «әлеуметтік экология үдерісі биотикалық деңгейден басталып, бәсекелестіктің мәдениетті деңгейіне бағытталады» [5]. Р. Парк адамдардың ұжымдық мінез-құлқын олар өздері құрған ортамен тығыз байланыстыра отырып зерттеді. Бұл ортаны Р. Парк «биотикалық орта» (биологиялық емес) деп атады. Биотикалық ортаның биологиялықтан айырмашылығы, ол өзіне әлеуметтік-психологиялық және мәдени факторларды біріктіреді. Даралықтар белгілі бір кеңістікті («зона») басып алып, сонда орналасады. Экономикалық, саяси, мәдени сияқты нақты әлеуметтік көріністер популяция мен ортаның өзара әрекетінің экологиялық негізінде дамиды.

Р. Парктің пікірінше, адамзат қауымдастығы халық, дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарды біріктіретін мәдениет, технологиялық жаңалықтар және табиғат ресурстарынан құралады. Ал, әлеуметтік қатынастар 4 принципке негізделеді: ұжым, бәсекелестік, аккомодация және ассимиляция [6].

1936 жылы Р. Парк «әлеуметтік экология» ұғымын өз еңбегінде алғаш қолданып, біріншіден, биотикалық баланс пен әлеуметтік тепе-теңдіктің шегіне жеткен кездегі үдерістер, екіншіден салыстырмалы тұрақтылықтың бір күйінен екінші күйге ауысу үдерістерінің негізін зерттеу деп түсіндіреді. Сонымен қатар, әлеуметтік-тарихи үдерістерді қоғамның тепе-теңдігін сақтап тұратын тіршілік ортасы ретінде қарастырды: ол тұрақты бола алады немесе жойылады (популяция, яғни социумның өзгеруіне ықпал ететін тіршілік ортасының өзгеруіне әкеледі). Осылайша, әлеуметтік экологияның ортақ проблемасы – тепе-теңдік пен дағдарыс мәселесі, ал тепе-теңдіктің бұзылу себептерін зерттеу – әлеуметтік экология саласындағы ғалымдардың міндеті болып табылады.

Роберт Парктің әлеуметтік-экологиялық ілімі қоғамның жеке құбылыстарын, қоғамдастықтарын зерттеуге негіз болды. Оның қала экологиясы туралы идеясын Эрнст Берджесс дамытты. Э. Берджесс (1886-1966) дамытқан қала әлеуметтануындағы қолданбалы зерттеулер күні бүгінге дейін өзектілігін жоғалтқан жоқ. Оның 1923-1924 жылдары жасаған Чикаго қаласының әлеуметтік зерттеулер «картасы» бойынша қала 75 «табиғи зонаға»

және үш мың жеке қауымдастықтарға бөлінеді [4, 12]. Р. Парк пен Э. Берджесстің идеясын Роберт Маккензи жалғастырып, мәдени және техникалық факторларды да қамти отырып дамытты.

Ал, «экологиялық сана» термині қазіргі әлеуметтану, әлеуметтік экология және экологиялық психология секілді ғылымның барлық саласы үшін жаңа ұғым болып табылады. Экологиялық сананы зерттеу қажеттілігі ХХ ғасырда, яғни қоғамда экологиялық мәселелерге, дағдарысқа, түптеп келгенде ғаламдық экологиялық апатқа әкеліп соқтыратын үдерістер орын ала бастаған кезеңде ғана пайда болды. Осыған байланысты экологиялық сананың қалыптасуы мәселесінің пайда болуына «адам–қоғам–табиғат» жүйесіне философиялық, экологиялық, психологиялық және әлеуметтік зерттеулер жүргізу ықпал етті.

Ғалымдар бірнеше онжылдық бұрын «экологиялық сана» категориясын жеке ұғым ретінде қарастырып, оның құрылымын анықтауға көңіл бөле бастады. Осыған дейін бұл термин «экологиялық даналық», «экологиялық ойлау», «табиғатты қорғауды ойлау» секілді ұғымдармен алмастырылып келді. Жүргізілген зерттеулер мен түрлі тұжырымдар барлық ұғымдарды біріктіріп, «экологиялық сана» терминін немесе оның қысқартылған нұсқасы «экосананы» қолданысқа енгізуге алып келді.

1970-1980 жылдары Р.У.Биджиев, Э.В. Гирусовтың экологиялық сананы философиялық ойлаудың феномені ретінде қарастыру бағытындағы еңбектері жарияланды. Осы кезеңде көптеген шетелдік зерттеулерде экологиялық сана-сезімнің алғашқы теориялық концепциялары және соның негізінде жүргізілген эмпириялық зерттеулер көрініс таба бастады. Ал, К.Д. Ван Лир, Р.Х. Вейгель, Дж. Вейгель, Р.Э. Дэнлап, Й. Кляй, М.П. Мэлони, М.Й. Розенберг, М.Д. Уорд т.б. ғалымдар экологиялық сана туралы әртүрлі тұжырымдарды алға тартты. Әсіресе, 1980 жылдары жарияланған А.Н. Кочергин, Н.Г. Васильев, Ю.Г. Марковтың биосфераны сақтап қалу үшін экологиялық сананың қалыптасуы және таралуымен байланысты ноосферадағы қоғамның алдағы уақыттағы тіршілігі туралы теориялық зерттеулерін атап өтуге болады. Тағы бір атап өтетін жайт, 1980-1990 жылдары теориялық және эмпириялық тұрғыдан экологиялық сана ұғымы жан-жақты талданып, В.В. Бахарев, С.Д. Дерябо, Т.В. Биджиев, Р.У. Биджиев, т.б. тарапынан зерттелді.

Классикалық әлеуметтануда қоршаған орта мен табиғат «шеткері немесе мүлдем жоқ» деп түсіндіріледі. 1980 жылдары Н. Луманның пікірінше, «қоршаған қоғам үшін тіршілік ортасы болып табылатын барлық нәрсе ғылыми білімдерді анықтау нысаны болып табылды» [7, 128]. Неміс ғалымы осы пікірі арқылы әлеуметтанушылардың назарын экологиялық сана феноменіне аударды.

Б.Т. Лихачев өзінің «Экологиялық сананың құрылымы және оны қалыптастырудың педагогикалық негіздері» атты ғылыми мақаласында экологиялық сананы табиғатта, қоғамда (социумда) және жеке тұлғада тірі ағзалардың қоршаған ортамен және бір-бірімен өзара тәуелділігі, тұрақты тепе-теңдігі, заңды байланыстары туралы адамның меңгерген және жинақтаған білімі, ағзаның қоршаған ортада тіршілік етуінің экологиялық эталондары мен нормалары туралы білімі ретінде анықтайды [8]. Ғалымның пайымдауынша, экологиялық сана психикада туындап, экологиялық тәрбие мен тәжірибенің негізінде жетіліп, экологиялық сананың қоғамдық формаларына, экологиялық философия, экологиялық идеология, экологиялық мәдениет және жеке тұлғаның тіршілік бейнесі ретінде қайта жаңарады. Экологиялық сананың құндылығы артқан сайын соғұрлым жеке тұлғаның экологиялық мәдениеті де жоғары болады.

Академик Б.Т. Лихачев экологиялық сананы қалыптастырудың төмендегідей негізгі бағыттарын көрсетті [8]:

- ғылыми білімділік,
- табиғатты пайдалану мен табиғатты қорғау,

- тәрбиелілік.

Экологиялық тәрбиенің бұл бағыттары ғалымның пікірінше, экологиялық сананың барлық негізгі аспектілерін қамтиды, ол табиғи ортаға іс-әрекеттік тәжірибелік, эмоционалдық-сезімдік қарым-қатынасқа сүйенеді. Бұл жеке тұлғаның экологиялық мәдениетін қалыптастыруда сана мен мінез-құлықтың, сөз бен істің, сенім мен қылықтың арасындағы қауіпті алшақтықтан сақтандырады.

Әлеуметтанушы ғалымдардың қызығушылығы экологиялық сананы микроәлеуметтанулық зерттеулерде жеке қарастыру, әрі қоғамның әр түрлі топтарының экосанасын зерттеу барысында да қолдану болып табылады. Алайда, әлеуметтану ғылымының зерттеу нысаны жеке индивидтің немесе қоғамның экологиялық санасы ғана емес, тұтас қала тұрғындарының экологиялық санасы. Себебі, қала тұрғындары қоғамның ірі әлеуметтік топтарын құраушы өкілдерді және олармен байланысты қаладағы экологиялық жағдайды қалыптастырады. Әлеуметтанушы ғалымдар тарапынан ұсынылған төмендегідей тұжырымдамалар мен идеяларға шолу жасасақ:

- Чикаго әлеуметтану мектебінің өкілдерінің (Э.У. Берджесс, Р.Э. Парк) әлеуметтік экология тұжырымдамасы. Тұрғындар өздерінің тұрмыс-тіршілігін нақты бір өмір ретінде қабылдап, қаланың белгілі бір «табиғи құрылымына» негіздейді. Осындай бейімделулердің нәтижесінде тұрғындардың өздерін қоршаған ортамен – табиғатпен, кеңістіктік ұйымдармен, қала аумағының әкімшілік-саяси және әлеуметтік-мәдени инфрақұрылымымен тығыз байланысы пайда болып, «табиғи ареалдар» қалыптасады [4, 27].
- «Экологиялық байланыс» тұжырымдамасы (Н. Луман). Қоғам – ашық жүйе. Экологиялық мәселелер – оның тепе-теңдігін бұзатын бірден-бір факторлар. Алайда қоғамның өз ішінде тепе-теңдік қалпын сақтап тұратын және құрылымның сыртқы факторларының қызметін реттеуші факторлар болады [7, 128]. Осы факторлардың ішіндегі ең маңыздысы – ажырамас бөлігі экологиялық сана болып табылатын қоғамдық сана-сезім.
- Экологиялық сана идеясы постматериалистік құндылық ретінде (Р. Инглехарт). Постматериалистік құндылықтардың дамуының іргетасы материалдық жағдай болып табылады. Қоршаған ортаны қорғау тақырыбының өзектілігі қоғамдағы постматериалистік құндылықтардың қарқынды дамуымен пайда болады. Қоршаған ортаны қорғау мәселесін шешуге жаппай кірісу және экологиялық сананы қалыптастыруды дамыту тұрақты материалды жағдаймен байланысты [8].
- «Тәуекел қоғамы» тұжырымдамасы (У. Бек). Әлеуметтік және экологиялық даму бір-бірімен өзара тығыз байланысты. Материалдық қажеттіліктерді өндіру «экологиялық тәуекелге» баруды қажет етеді. Әлеуметтік жағдай объективті бар болып табылатын экологиялық қауіпсіздікті түсіну және қабылдауға ықпал етеді: қолдау көрсетеді немесе экологиялық сана-сезімнің өсуін тоқтатады [9]. Экологиялық сана экологиялық және әлеуметтік мінездің алғышарттарына негізделеді.
- Қоғам мен табиғаттың оңтайлы және тепе-тең байланысы туралы идея (А.Н. Кочергин). Аталмыш өзара байланыс биосфераның ең жақсы қалпын сақтай отырып, ноосфераны қалыптастыру экологиялық сананы дамыту нәтижесінде ғана мүмкін болмақ.

Ал, Н.В. Маслованың пікірінше, экологиялық ойлауды бағаламау және экологиялық емес білім негізделген жағдайда әрбір жас буын өзінің іс-әрекетінің биоадекватты құралы мен мақсатын білмей тұра экологияны қалпына келтіруге тырысады. Тек экологиялық ойлау ғана саналы таңдау мен экологиялық өмірдің пайдасына сай мінез-құлықты білдіреді,

«Мен» концепциясының қалыптасуы, «Мен табиғаттамын», табиғатқа деген махаббатың болуы, адамның табиғаттағы өз орнын сезінуі, тұтынушылық және жыртқыштық, «Мен – табиғат патшасымын» концепциясына, эго-өмірге қарағанда табиғатпен бірге болуды білдіреді.

«Қазіргі замандағы білімнің мәнін құрушы болып табылатын, өскелең ұрпақтың шынайы экологиялық ойы мен санасын қалыптастыру қажет» деп есептейтін Н.В. Маслованың ойына толық қосылуға болады.

Қорытынды. Экологиялық сананы қалыптастыруда мәдениетті жоғарылатудың негізі – экологиялық тәрбие беру. Сонымен қатар, экологиялық сана-сезімнің қалыптасуына әлеуметтік институттардың әсері үлкен. Саясаттың, құқықтың, идеологияның, өнердің құндылықтары мен нормалары «қоғам–адам» жүйесінде өзінің ерекше белгісін қалыптастырады және экологиялық сананың институционалдық аспектіні құрайды. Экологиялық сананың даму деңгейі – қоғамның жетілгендігін көрсететін маңызды көрсеткіштердің бірі. Экологиялық сананың қалыптасуындағы әлеуметтік институттардың біріге отырып жасалған іс-әрекеті – қазіргі заманғы экологиялық тоқырауды өткерудің маңызды факторы, «адам–қоғам–табиғат» жүйесіндегі қарым-қатынастарды үйлесімді етудің құралы болып табылады.

Экологиялық білім үдерісінің негізінде жатқан және бұл жүйеге экологиялық бағытты беретін ғылыми танымды экологияландыру бүгінгі күні қоғамдық қажеттіліктердің бірі болып табылады. Ондай әлеуметтік қажеттіліктерді іске асыру келесі алгоритмдерді болжайды:

1. Білімнің экологиялық-дүниетанымдық жүктемесін күшейту.
2. Мектепке дейінгі, бастауыш, орта және жоғары оқу орындарында білім беруді экологияландыру.
3. Әлеуметтік тәжірибенің сол саласындағы мамандарды дайындау.

Қорытындылай келе, тұлғаның экологиялық білімділігінің маңызды критерийі «адам–қоғам–табиғат» жүйесі қызметінің ерекшеліктері саласында білімінің, сонымен бірге қалыптасқан әдет, дағдысының, ұйымның тәжірибесінің, табиғатты қорғау іс-шараларына қатысуының болуы деп тұжырымдаймыз.

Әдебиеттер тізімі

1. Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан – 2030». -Алматы: Жеті Жарғы, 2005. -136.
2. Вернадский В.И. Философские мысли натуралиста. -М.: Наука, 1988. -19с.
3. Гирусов Э.В. Природные основы экологической культуры // Экология, культура, образование: Матер. Междунар. конф., Москва, Россия, 1989. – Москва, 1989. – С. 11-18.
4. Park R.E., Burgess E.W. Introduction to the Science of Socioloty. -Chicago. 1991. -P.1-30.
5. Парк Р. (Пер. с английского: Светлана Баньковская) Город как социальная лаборатория // Социологическое обозрение - 2002. – Т.2. № 3. - С. 3-12.
6. Парк Р. Избранные очерки: Сб. переводов // РАН ИНИОН. Центр социал. науч.-информ. исслед. Отд. социологии и социал. психологии; Сост. и пер. с англ. В.Г. Николаев; Отв.ред. Ефременко Д.В. - Москва, Сер. «Теория и история социологии» - 2011. – П18. -320 с.
7. Luhmann, N. *Ökologische Kommunikation: Kann die moderne Gesellschaft sich auf ökologische Gefährdungen einstellen?* / N. Luhmann. – Opladen, 1990. - 128 p.
8. Стегний А.Г. Терминология экологической проблематики. Критический анализ // СОЦИС. - 1999. №10. – С. 128-134.
9. Механизмынаучногоисоциокультурноговзаимодействия(Феноменэкосознания)//Социальные трансформации (Выпуск 10): Материалы международного колоквиума. –Смоленск, 2006. –240 с.

Б.Ж. Турсынбаева, Н.О. Байгабылов

*Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева,
Астана, Казахстан*

Социальные аспекты формирования экологического сознания

Аннотация: Темп научно-технического прогресса, стремительное развитие производительных сил общества, интенсивное использование природных ресурсов вызывают последствия, способные поставить человечество на грань экологического кризиса. При этом использование только достижений научно-технического прогресса для решения экологической проблемы явно недостаточно. Сегодня уже не вызывает сомнений тот факт, что именно человек, в конечном счёте, является определяющим фактором в установлении рациональных взаимоотношений с природой. Поэтому наряду с техническими, организационными, экономическими проблемами, многое зависит от экологического сознания и поведения людей.

В эпоху НТР роль экологического сознания настолько значительна, что оно приобретает общепланетарные черты, и становится важнейшим фактором оптимизации отношений в системе «общество-природа». В этой связи целью работы является раскрыть социальное содержание, закономерности формирования экологического сознания. Экологическое сознание рассматривается как высший уровень психического отражения природной и искусственной среды, своего внутреннего мира, рефлексия места и роли человека в биологическом, физическом и химическом мире. Также в статье раскрывается сущность понятие «экологическое сознание» с точки зрения социологической науки.

Ключевые слова: социальная экология, социальная активность, экологическое сознание, глобализация, социальные группы, студенческая молодежь.

B.Zh. Tursynbayeva, N.O. Baigabylov

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Social aspects of the formation of the ecological consciousness

Abstract: The pace of scientific and technological progress, the rapid development of the productive forces of society, the intensive use of natural resources cause consequences that can put humanity on the verge of an ecological crisis. At the same time, using only the achievements of scientific and technological progress to solve the environmental problem is clearly not enough. Today, there is no doubt that the person, in the final analysis, is the determining factor in establishing rational relationships with nature. Therefore, along with technical, organizational, economic problems, much depends on the ecological consciousness and behavior of people.

In the era of the scientific and technological revolution, the role of ecological consciousness is so significant that it acquires planetary features and becomes the most important factor in optimizing relations in the «society-nature» system. In this connection, the goal of the work is to reveal the social content, the patterns of the formation of ecological consciousness. Ecological awareness is being explored as the highest level of the rapid development of a beautiful and well-preserved environment, the inner world, the reflection of the world and the person in the biologic, physical and chemical world. Also in the article the essence of the concept «ecological consciousness» is revealed from the point of view of sociological science.

Keywords: Social ecology, social activity, ecological consciousness, globalization, social groups, student youth.

References

1. Nazarbaev N.N. «Kazakhstan - 2030» [Nazarbaev N.N. «Kazakhstan - 2030»] (Zheti Zhargy, Almaty, 2005).
2. Vernadskij V.I. Filosofskij mysli naturalista [Philosophical thoughts of naturalist] (Nauka, Moskva, 1988).
3. Girusov E.V. Prirodnye osnovy ekologicheskoi kul'tury [Natural bases of ecological culture]. Materialy Mezhdunarodnoj konferencii, "Ecologija, kul'tura, obrazovanie" [Materials of International conference]. Moscow, 1989, pp. 11-18.
4. Park R.E., Burgess E.W. Introduction to the Science of Sociology [Введение в социологическую науку] (Chicago, 1991).
5. Park R. (Perevod s anglijskogo: Svetlana Ban'kovskogo) Gorod kak social'naja laboratorija [City as a social laboratory], Sociologicheskoe obozrenie [Sociological review], **14**, 3-12 (2002). [in Russian]
6. Park R. Izbrannye ocherki: Sb. Perevodov [Selected Essays: Translation Collection], RAN INION . Centr social. nauchn.-inform. issled. Otd. sociologii i social. psihologii; Sost. i per. s angl. Nikolaev V.G., Otv. red. Efremenko D.V. (ISSS RAS. Center for Social Scientific Information Research. Department of Sociology and Social Psychology; Compiled and translated from English by Nikolayev V.G.; Editor-in-Chief Efremenko D.V.). **18**, 32 (2011). [in Russian]
7. Luhmann N. Okologische Kommunikation: kann d. moderne Gesellschaft sich auf ekolog. Gefihrungen einstellen [Environmental communication: Can modern society adapt to environmental dangers?] (Opladen, 1990).
8. Stegnij A.G. Terminologija jekologicheskoi problematiki. Kriticheskij analiz [Terminology of environmental issues. Critical analysis], SOCIS [SocRes], **10**, 128-134 (1999). [in Russian]
9. Mehanizmy nauchnogo i sociokul'turnogo vzaimodeistvija (Fenomen ekosoznaniya) [Mechanisms of scientific and socio-cultural interaction (the phenomenon of eco-consciousness)]. Materialy mezhdunarodnogo kolokviuma "Socialnye transformasij" [International Colocvium Materials]. Smolensk, 2006. 240p.

Авторлар туралы мәлімет:

Тұрсынбаева Б.Ж. – Әлеуметтану кафедрасының 2 курс (PhD) докторанты, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Сәтпаев көшесі, 2, Астана, Қазақстан.

Байгабылов Н.О – PhD, Әлеуметтану кафедрасының доценті м.а., Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Сәтпаев көшесі, 2, Астана, Қазақстан.

Tursybayeva B.Zh. – (PhD) doctoral student 2 years of the Department of sociology, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Satpayev street, 2, Astana, Kazakhstan.

Baigabylov N.O. – PhD, Associate Professor of the Department of Sociology, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Satpayev street, 2, Astana, Kazakhstan.

МРНТИ 04.21.51

Н.А. Урузбаева, К.П. Мусина

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
(E-mail: nazym_amen@mail.ru, kamshatmussina@mail.ru)

Социально-экономический анализ развития продуктивной занятости и массового предпринимательства в Казахстане

Аннотация. В данной работе проводится социально-экономическое исследование проблемы развития продуктивной занятости и массового предпринимательства, которая в условиях Казахстана рассматривается государством как стратегически важная задача. На основе обзора научных трудов в области социологии и экономики уточняется категория продуктивной занятости. Используя метод сравнительного анализа, осуществляется оценка современного состояния занятости в нашем обществе и его обеспечения со стороны малого и среднего бизнеса.

В заключительной части раскрываются ключевые проблемы в реализации Программы развития продуктивной занятости и массового предпринимательства на 2017–2021 годы в Казахстане, а также указываются пути их решения. Стимулирование развития продуктивной занятости и массового предпринимательства в Казахстане авторы связывают, в первую очередь, с совершенствованием финансирования стартап-проектов и обучения безработных слоев населения, а также повсеместной пропагандой идеологии предпринимательства в обществе.

Ключевые слова: занятость, безработица, продуктивная занятость, массовое предпринимательство, малый и средний бизнес.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2018-125-4-121-129>

Проблема занятости не является новой для социологической, экономической и других отраслей науки. Еще в прошлом столетии вопросам занятости, безработицы, а также их социально-экономических последствий было уделено внимание в трудах экономистов и социологов: Э. Гидденса, Т. Мальтуса, Т. Маршалла, Р. Мертона, А. Пигу, А. Смита, Р. Стендинга [1]; Дж. - М. Кейнса [2]; А. Маршалла [3].

Социальная специфика рынка труда, занятости и безработицы, социальная адаптация неработающих граждан исследована в работах современных российских и казахстанских ученых: Гордона Л.А., Клопова Э.В. [4]; Дудникова С.В. [5], Заславского И.Е. [6], Заславской Т.И. [7], Ромашова О.В. [8], Чижовой Л.С. [9], Кулекеева Ж.А. [10] и других.

Среди трудов, посвященных вопросам социальной роли предпринимательства с позиций обеспечения занятости населения можно отметить работы Кусаинова М.А. [11], Бессарабовой Н.В. [12], Омаровой К. А. [13] и некоторых других.

В то же время проблемы продуктивной занятости в совокупности с развитием массового предпринимательства пока не получили должного освещения как в экономической, так и социологической научной литературе. Между тем, для казахстанской науки, в связи с принятием в 2017 году Программы развития продуктивной занятости и массового предпринимательства на 2017–2021 годы, данная проблема приобрела особую актуальность и потребовала серьезного осмысления.

В первую очередь необходимо уточнение понятийного аппарата, связанного с развитием продуктивной занятости и массового предпринимательства. Кроме того, важно осуществлять регулярный анализ их динамики в целях эффективного регулирования государством данных процессов.

Однако в научной литературе категория «продуктивная занятость» - малоисследованное понятие. В имеющихся трактовках данную категорию связывают с занятостью населения в общественном производстве [14, с.16], а основной ее смысл сводится к двум моментам:

1) занятость должна приносить трудящимся доход, обеспечивающий достойные человека условия жизни, 2) продуктивная занятость противопоставляется занятости формальной, частный случай которой — содержание излишних работников или создание формальных рабочих мест во избежание безработицы [15, с.16; 16, с. 24].

Из приведенных определений можно сделать вывод, что, во-первых, продуктивная занятость – это понятие, предполагающее рациональное использование рабочей силы; во-вторых, такой вид занятости должен генерировать общественно полезный продукт; в-третьих, исходя из предшествующей посылки, должна приносить работнику адекватный созданному продукту доход и, наконец, в-четвертых, продуктивная занятость – это эффективная занятость.

В последние годы проблема обеспечения занятости в Казахстане стала неразрывно рассматриваться в комплексе с развитием массового предпринимательства. Как показывает мировой опыт, именно предпринимательский сектор экономики способен внести существенный вклад в обеспечение эффективной, неформальной занятости. Однако, речь здесь идет о реально работающих – активных субъектах предпринимательства. Рост их числа, главным образом, предпринимателей с образованием юридического лица, генерирует продуктивную занятость населения в обществе.

В ответ на эту практическую потребность и была разработана и утверждена Программа развития продуктивной занятости и массового предпринимательства на 2017–2021 годы.

Согласно целевым индикаторам Программы развития продуктивной занятости и массового предпринимательства на 2017–2021 годы, к моменту ее завершения уровень безработицы не должен превышать 4,8%, доля трудовых ресурсов с основным, средним, общим и начальным образованием в составе рабочей силы — не более 20%, доля непродуктивно занятых в составе самостоятельно занятого населения составит не более 10%, а прирост активно действующих субъектов МСБ - 10% [17].

В 2017 году уровень безработицы составил 4,9%. В сравнении с 2016 годом он снизился на 0,2%. Занятость населения за 2017 г. составила 8585,2 тыс. чел., что на 0,4% выше, чем в предыдущем году. Среди занятого населения число самостоятельно занятых работников, то есть занятых не по найму составило 2,1 млн человек или 24,5 %. Определенный оптимизм в плане достижения целевых индикаторов Программы внушает показатель продуктивной занятости. Так, из общего числа самостоятельно занятого населения доля продуктивно занятых составила 89,6% (в 2016 г. – 86,4%), непродуктивно занятых – 10,4% (в 2016г. – 13,6%). В 2016 г. доля продуктивно занятых составила 86 % или 1,9 млн, соответственно, непродуктивно занятых - 14% или 0,3 млн. чел. [18]. Учитывая снижение численности непродуктивно занятого населения в последние годы можно предположить, что данный показатель может снизиться до 10 % к 2021 году, как и планируется в Программе.

Каков при этом вклад предпринимательства в обеспечение занятости в обществе? В 2017 г. численность занятых в малом и среднем предпринимательстве составила 3190133 чел., из них в малом бизнесе – 1301826 чел. 38,9 % занятости в МСП Казахстана обеспечивают индивидуальные предприниматели [18]. Общую динамику занятости в МСП можно проследить из данных таблицы 1.

Таблица 1

Динамика численности занятых в МСП Казахстана по годам

чел.

2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
2152860	2296600	2610530	2427136	2383338	2576902	2810962	3183844	3166792	3190133

Составлено на основе источника www.stat.gov.kz

Как видно из таблицы, за последние 10 лет общая численность занятых в МСП показала положительную динамику: в 2017 г. произошел рост на 48 % по сравнению с 2008 г. Наиболее высокий рост произошел в 2015 г. – на 13 %. Причем, последние три года больший вклад в обеспечение занятости стали вносить малые предприятия с образованием юридического лица. Их численность за 2015-2017 гг. выросла на 63 %. и достигла 301,8 тыс. чел., тогда как доля индивидуальных предпринимателей сократилась на 33% с 360,3 тыс. чел. в 2015г. до 240,9 тыс. чел. в 2017г. [18].

Сравним показатели занятости в малом и среднем предпринимательстве с динамикой самого этого сектора. В таблице 2 приведены показатели численности активных субъектов МСП.

Наиболее высокий рост числа активных субъектов МСП зафиксирован в 2015г. – 34 %. Достигнув своего пика в 2015г. данный показатель снизился в 2016 г. на 11%. Однако в 2017г. вновь произошло его небольшое увеличение на 3,6 %.

Таблица 2

Количество активных субъектов малого и среднего предпринимательства в Казахстане

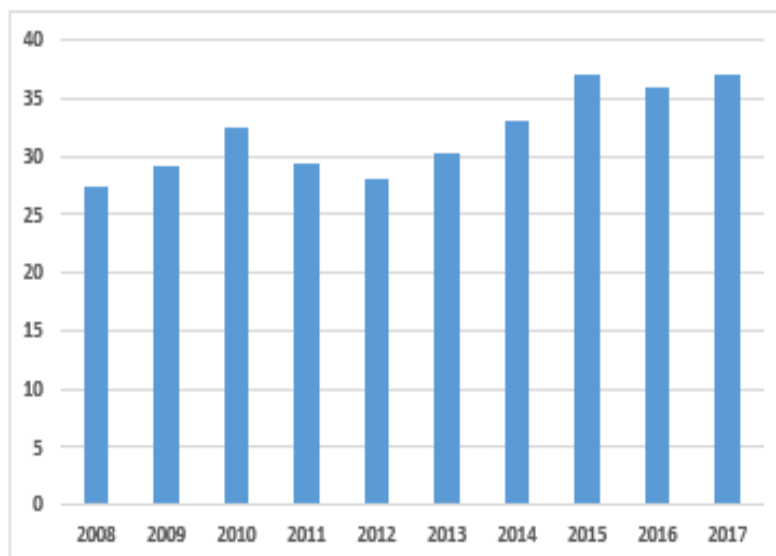
единиц

2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
707821	663374	661598	846111	809750	888233	926844	1242579	1106353	1145994

Составлено на основе источника www.stat.gov.kz

Сопоставив данные таблицы 1 и 2 за 2015г., можно отметить некоторую корреляцию числа активных субъектов МСП и численности занятых на малых и средних предприятиях. Однако, если первый показатель вырос на 34%, то второй только на 13%. Очевидно, одной из основных причин отставания роста занятости от числа активных субъектов МСП является все еще невысокая доля в нем юридических лиц малого и среднего предпринимательства, которые и создают рабочие места.

Сопоставим теперь долю занятых в МСП с общей численностью занятого населения страны и приведем данный показатель на рисунке 1.

Составлено на основе источника www.stat.gov.kz

Рисунок 1. Доля занятых в МСП в общей численности занятого населения страны

Рассматриваемый показатель за 10 лет вырос всего лишь на 9,6 % и составил в 2017г. 37 %, что свидетельствует пока о недостаточном увеличении вклада МСП в обеспечение занятости в Казахстане. Пока только чуть более трети занятого населения страны задействовано в секторе малого и среднего бизнеса. Если сравнить данный показатель с другими странами, то в США он составляет 60 %, Германии – 69 %, Италии – 73 %, Франции – 60 %, Швейцарии – 62 %, России – 37 %, Китае – 75% [19, с.67]. Как мы видим, в некоторых европейских странах и Китае доля занятых в МСП в общей численности занятого населения почти вдвое превышает аналогичный показатель в Казахстане и Российской Федерации.

Таким образом, в настоящее время потенциал малого и среднего бизнеса еще недостаточно полно используется для обеспечения занятости населения в нашей стране. Это обусловило в стране взятый государством курс на стимулирование массового предпринимательства, организацию массового обучения граждан востребованным на рынке труда профессиям или основам предпринимательства.

За первый год участниками Программы развития продуктивной занятости и массового предпринимательства на 2017–2021 годы стало свыше 570 тысяч человек, из них 316 тысяч устроены на постоянные рабочие места [20].

В результате инициированной и проведенной министерством работы менее чем за год был определен и формализован статус около 3 млн. человек из 5,7 млн. ранее не имевших статуса. Из оставшихся 2,7 млн. человек: 1,2 млн. — неформально занятые, для формализации которых необходимо внести изменения в законодательство; 1,5 млн. — непродуктивно самозанятые и безработные, которых предстоит вовлечь в продуктивную занятость [20].

По данным официального сайта Правительства Республики Казахстан, за 2017 г. действия Программы:

1) создано 359,7 тыс. новых рабочих мест, из них 77,1 % - постоянные рабочие места;

- 2) 572,9 тыс. чел стали участниками Программы, из них 456,1 тыс. трудоустроена;
- 3) 93,1 тыс. чел. – направлены на ТиПО и краткосрочное обучение;
- 4) 15 тыс. чел. направлены на обучение по основам предпринимательства по проекту «Бастау Бизнес»;
- 5) 7,2 тыс. чел. получили микрокредиты по Программе;
- 6) 408 семей или 1577 чел. приняли участие в добровольном переселении;
- 7) за 852 тыс. работников работодатели уже начали отчислять пенсионные взносы на регулярной основе, 233 тыс. предпринимателей встали на налоговый учет или актуализировали свой статус;
- 8) регионами утверждены и реализуются Дорожные карты по переводу, переподготовке и содействию занятости со 168 предприятиями численностью более 300 тыс. чел. [20].

Для активизации массового предпринимательства за 2017 г.:

- 1) проведена ревизия 108 законов и 972 подзаконных актов;
- 2) сокращено 57,5 требований по проверке субъектов предпринимательства, в частности, исключены из проверочных листов 85 % санитарно-эпидемиологических требований, 72 % требований по пожарной безопасности;
- 3) сокращены санитарные и медицинские проверки бизнеса в 1,7 раза;
- 4) 34,5 тыс. субъектов МСБ освобождены от санитарных проверок;
- 5) все разрешительные документы для МСБ переведены в Е-формат. 20 наиболее востребованных услуг предоставляются без ЭЦП;
- 6) продолжается работа по решению проблемных вопросов предпринимательства – из 552 вопросов 497 уже решены;
- 7) поддержку получили 192 тыс. субъектов бизнеса;
- 8) занятость в МСБ составила 3,1 млн. чел.;
- 10) количество работающего (действующего) бизнеса увеличилось на 3,6 % и составило более 1,1 млн. субъектов [20].

Размеры господдержки и материальной помощи участникам Программы:

- стипендия;
- выплата на проезд;
- выплата на проживание (иногородним).

Бесплатное профессионально-техническое образование будет осуществляться по рабочим квалификациям за счет местных бюджетов. Итоги финансирования по подготовке кадров составляют — 118,7 млрд. тг (в 2017 году — 4,3 млрд. тг, в 2018 — 17,1 млрд. тг, в 2019 — 29,3 млрд. тг, в 2020 — 34,7 млрд. тг, в 2021 году — 33,3 млрд. тг).

В Программе могут принимать участие как безработные и самозанятые, так и сельскохозяйственные кооперативы, которые планируют реализовывать свои проекты в городах.

В рамках поддержки предпринимательских инициатив на селе и в городах по Программе продуктивной занятости и массового предпринимательства на льготных условиях (не более 6%) предоставляются микрокредиты до 8 тыс. МРП (18 млн тг).

В рамках микрокредитования в городах возможно предоставление гарантий от Фонда «Даму» до 50 % по микрокредитам для действующих предпринимателей и до 85 % для

начинающих бизнесменов. Микрокредиты выдаются на реализацию как инвестиционных бизнес-проектов, то есть приобретение основных средств, так и пополнение оборотного капитала без отраслевой увязки [20].

Еще одно направление Программы предусматривает возможность для сельского бизнеса пройти адаптированный курс подготовки ведения бизнеса по проекту «Бастау Бизнес». Организация обучения закреплена за национальной палатой предпринимателей «Атамекен».

По проекту «Бастау-Бизнес» обучением охвачено 80 районов в 14 областях. Всего обучено 15 000 человек из числа безработных и самозанятых, из них финансирование от институтов развития получили 3314 проектов. Ввиду реализации проекта в сельской местности, финансирование проектов бизнеса преимущественно осуществлялось в сельской местности [20].

В рамках третьего направления Программы «Развитие рынка труда через содействие занятости населения и мобильность трудовых ресурсов» предоставляются следующие меры государственной поддержки: поиск подходящих вакансий и содействие в трудоустройстве, создание социальных рабочих мест, организация молодежной практики, организация общественных работ, социальная профессиональная ориентация.

Достижению поставленных в Программе задач способствует создание единой информационной базы рынка труда «Биржа труда». С 1 января по всей стране заработала электронная биржа труда — enbek.kz. К ней уже подключены более 200 служб занятости, включая частные агентства занятости и интернет-площадки. МТСЗН РК планирует до конца 2018 года вдвое увеличить число трудоустроенных в рамках данной единой онлайн-платформы [20].

Необходимо сказать, что в рамках Программы занятости решен один из главных вопросов, который возникал при трудоустройстве молодого специалиста из числа выпускников. После окончания учебного заведения молодые ребята сталкивались с проблемой трудоустройства из-за отсутствия трудового стажа.

Теперь молодой человек может обратиться в Центр занятости населения по месту жительства, выбирает организацию, где желает пройти молодежную практику по своей специальности. Здесь он может в течение 6 месяцев набирать необходимый трудовой опыт под руководством наставника. При этом, заработную плату в размере 25 МРП — что в 2018 году составляет 60 125 тенге — полностью выплачивает государство.

В молодежной практике имеют право участвовать выпускники технического и профессионального, послесреднего, высшего и послевузовского образования (в течение трех лет после завершения обучения), не имеющие стажа по полученной профессии [17].

В целом по республике из 9500 завершивших краткосрочное профессиональное обучение 50% или 4700 человек, нашли работу. Высокие показатели по трудоустройству, превышающие уровень в 50 %, отмечены в областях: Костанайская (75 %), Акмолинская (67 %) и Карагандинская (58 %) [20].

В то же время существуют и некоторые проблемы в реализации Программы.

1) Диспропорции в реализации некоторых направлений Программы по регионам. Например, слабая работа по трудоустройству отмечена в Южно-Казахстанской и Восточно-Казахстанской областях, которая составила практически 0 %, Кызылординской (8%), Атырауской (20%) и Западно-Казахстанской области (31%). Между тем, только в 2017 году программа подготовки и переподготовки кадров обошлась бюджету в 14,6 млрд тенге. На эти средства обучили 108 тыс. чел., из которых 68,4 тыс. прошли краткосрочные

курсы, трудоустроиться удалось лишь 58 % [20].

2) Проблемы с управлением и финансированием стартап-проектов. В 2017 г. из 8300 участников проекта «Бастау Бизнес» при финансовой поддержке бизнес запустили или расширили 3314 субъектов, но порядка 5 тысяч человек остались без финансирования [20]. Соответственно, не были созданы постоянные дополнительные рабочие места.

3) Низкая заинтересованность финансовых институтов работать со стартап-проектами по причине высоких рисков.

4) Ограниченность сроков финансирования бизнес-проектов снижает возможности финансироваться у участников проекта «Бастау Бизнес».

5) В результате непроведения в большинстве регионов маркетинговых исследований у начинающих предпринимателях отсутствуют сведения о потенциальных нишах для ведения бизнеса, а, следовательно, сокращаются возможности создания гарантированных рабочих мест.

Таким образом, учитывая финансовый «оттенок» большинства проблем в реализации Программы, следует предусмотреть меры по совершенствованию системы финансирования, повышению заинтересованности финансовых институтов в работе со стартап-проектами путем внедрения инструментов гарантирования возврата кредитов, увеличения сроков финансирования бизнес-проектов и других механизмов.

Другим важным направлением решения текущих проблем в обеспечении продуктивной занятости и развитии массового предпринимательства является, на наш взгляд, формирование и пропаганда идеологии массового предпринимательства в нашем обществе с подключением всех средств массовых коммуникаций и образовательных учреждений.

Список литературы

1. Антология экономической классики. - М.: Эконов, 1993. – т.1. – 970с.
2. Дж.-М. Кейнс. Общая теория занятости, процента и денег. – М.: Гелиос АРВ, 2011. – 352с.
3. А. Маршалл. Принципы экономической науки: Пер. с англ. В 3 т. - М.: Прогресс, 1993. – 594с.
4. Гордон Л.А., Клопов Э.В. Социальные эффекты безработицы // Социологические исследования. - 2000. - № 1. – с. 24-34
5. Скрытая безработица: феномен, анализ, последствия/ Волгин Н. А., Дудников С. В., Плакся В. И. и др. - М.: Б. и., 1998. - 175 с.
6. Заславский. И.Е. К новой парадигме рынка труда // Вопросы экономики. — 1998. — № 2. — С. 83-95.
7. Заславская Т.И. Неправовые трудовые практики и социальное трансформирование в России // Социологические исследования. – 2002. - № 6. – с. 3-34
8. Ромашов О.В. Социология труда и экономическая социология. - М., ГАРДАРИКИ, 2007. - 189 с.
9. Чижова Л.С. Новые реалии современной российской занятости. Занятость и рынок труда: новые реалии, национальные приоритеты и перспективы. - М., Наука, 1998. - С. 9 - 11.
10. Проблемы рынка труда и занятости в Казахстане / Ж.А. Кулекеев. – Алматы: «Классика», 2015. – 184 с.
11. Кусаинов М.А. Роль малого и среднего предпринимательства в решении региональных проблем занятости и безработицы/ Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/> (Дата обращения 10.09.18)
12. Бессарабова Н.В. Роль малого бизнеса в решении проблем занятости населения // Российское предпринимательство. – 2008. – Том 9. – № 1. – С. 148-152.
13. Омарова К. А. Развитие малого и среднего бизнеса в сфере услуг как фактор экономического роста // Проблемы современной экономики. – 2011. - N 3 (39) – с. 87-91.
14. Рофе А.И. Экономика и социология труда: Учебное пособие. — М.: МИК, 1996. - 128 с.
15. Адамчук В.В. и др. Экономика и социология труда: Учебник. — М.: ЮНИТИ, 1999. - 408 с.
16. Кязимов К.Г. Содействие занятости населения в условиях кризиса. – М.: Берлин-Директ-Медиа, 2015. – 286 с.
17. Программа развития продуктивной занятости и массового предпринимательства на 2017–2021 годы.
18. Официальный сайт Комитета Статистики МНЭ РК/ Режим доступа www.stat.gov.kz (Дата обращения: 01.09.18).
19. Захарова Н. В., Лабудин А. В. Малое и среднее предпринимательство в европейских странах: основные

тенденции развития// Управленческое консультирование. – 2017. - №12. – с. 64-77.

20. Официальный сайт Премьер-Министра РК/ Режим доступа: www.primeminister.kz (Дата обращения: 01.09.18).

Н.А. Урузбаева, К.П. Мусина

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Қазақстанда өнімді жұмыспен қамту және бұқаралық кәсіпкерлікті дамытуды әлеуметтік-экономикалық талдау

Андатпа. Бұл мақалада Қазақстандағы стратегиялық маңызды міндет ретінде танылатын, өнімді жұмыспен қамту және бұқаралық кәсіпкерлікті дамытудың мәселелеріне әлеуметтік-экономикалық талдау жүргізілген. Әлеуметтану және экономика салалары бойынша ғылыми жұмыстарға шолу негізінде өнімді жұмыспен қамтудың санаты анықталады. Сонымен қатар, салыстырмалы талдау әдісін пайдалану арқылы қоғамдағы жұмыспен қамтудың ағымдағы жай-күйі, шағын және орта бизнесті қолдау жағдайы бағаланады. Жұмыстың қорытынды бөлімінде 2017-2021 жылдарға арналған «Өнімді жұмыспен қамту және бұқаралық кәсіпкерлікті дамыту» бағдарламасын іске асыру кезіндегі мәселелер және олардың шешу жолдары көрсетіледі. Авторлар Қазақстандағы өнімді жұмыспен қамту және бұқаралық кәсіпкерлікті дамытуды ынталандыруды стартап-жобаларды қаржыландыруды жақсарту, халықтың жұмыссыз бөлігін оқыту, сондай-ақ қоғамдағы кәсіпкерлік идеологиясын кеңінен насихаттаумен байланыстырады.

Түйін сөздер: жұмыспен қамту, жұмыссыздық, өнімді жұмыспен қамту, бұқаралық кәсіпкерлік, шағын және орта бизнес.

N.A. Uruzbayeva, K.P. Mussina

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Socio-economic analysis of the productive employment and mass entrepreneurship development in Kazakhstan

Abstract. In this paper, a socio-economic study regarding the problem of developing productive employment and mass entrepreneurship is carried out, which in Kazakhstan is considered by the state as a strategically important task. Based on a review of scientific works in the field of sociology and economics, the category of productive employment is specified. Using the method of comparative analysis, an assessment of the current state of employment in our society and its provision by small and medium businesses is carried out.

At the end of the work, key problems are revealed in the implementation of the Program for the Development of Productive Employment and Mass Entrepreneurship for 2017–2021 in Kazakhstan, and also its solutions are indicated. The authors associate stimulating the development of productive employment and mass entrepreneurship in Kazakhstan, first of all, with the improvement of funding for start-up projects and training of the unemployed segments of the population, as well as the general promotion of the ideology of entrepreneurship in society.

Keywords: employment, unemployment, productive employment, mass entrepreneurship, small and medium business.

References

1. Antologiya ekonomicheskoy klassiki [Anthology of economic classics]. - М.: Эконув, 1993 .. - v.1. – 970p. [in Russian]
2. J.-M. Keynes. Obschaya teoriya zanyatosti, protsenta i deneg [The general theory of employment, interest and money]. - М.: Helios ARV, 2011. – 352p. [in Russian]
3. A. Marshall. Printsipyi ekonomicheskoy nauki [Principles of economic science: Trans. from English In 3 t.] - М.: Progress, 1993. – 594 p. [in Russian]
4. Gordon LA, Klopov E.V. Sotsialnyie effektyi bezrobotitsyi [The social effects of unemployment] // Sociological studies. - 2000. - № 1. - p. 24-34 [in Russian]
5. Skryitaya bezrobotitsa: fenomen, analiz, posledstviya [Hidden unemployment: the phenomenon, analysis, consequences] / Volgin N. A., Dudnikov S. V., Weeping V. I. and others. - Moscow: B. and., 1998. - 175 p. [in Russian]
6. Zaslavsky. I.E. K novoy paradigme ryinka truda [To the new paradigm of the labor market] // Voprosy econo-

miki [Questions of the economy]. - 1998. - № 2. - p. 83-95. [in Russian]

7. Zaslavskaya T.I. Nepravovyye trudovyye praktiki i sotsialnoe transformirovaniye v Rossii [Non-legal labor practices and social transformation in Russia] // Sotsiologicheskie issledovaniya [Sociological studies]. - 2002. - № 6. - p. 3-34 [in Russian]

8. Romashov O.V. Sotsiologiya truda i ekonomicheskaya sotsiologiya [Sociology of labor and economic sociology]. - М., GARDARIKI, 2007. - 189 p. [in Russian]

9. Chizhov J.I. Novyye realii sovremennoy rossiyskoy zanyatosti. Zanyatost i ryinok truda: novyye realii, natsionalnyye prioritety i perspektivy [New realities of modern Russian employment. Employment and the labor market: new realities, national priorities and prospects]. - М., Science, 1998. - p. 9-11. [in Russian]

10. Problemy ryinka truda i zanyatosti v Kazahstane [Problems of the labor market and employment in Kazakhstan] / J.A. Kulekeev. - Almaty: "Classic", 2015. - 184 p. [in Russian]

11. Kusainov M.A. Rol malogo i srednego predprinimatelstva v reshenii regionalnykh problem zanyatosti i bezrabotitsy [The role of small and medium enterprises in solving regional problems of employment and unemployment] / Available at: <https://cyberleninka.ru/> (accessed 10.09.18) [in Russian]

12. Bessarabova N.V. Rol malogo biznesa v reshenii problem zanyatosti naseleniya [The role of small business in solving the problems of employment of the population] // Russian Journal of Entrepreneurship. - 2008. - Volume 9. - № 1. - P. 148-152. [in Russian]

13. Omarova K.A. Razvitiye malogo i srednego biznesa v sfere uslug kak faktor ekonomicheskogo rosta [Development of small and medium-sized businesses in the service sector as a factor of economic growth] // Problems of the modern economy. - 2011. - N 3 (39) - s. 87-91 [in Russian]

14. Rofe A.I. Ekonomika i sotsiologiya truda [Economics and sociology of labor]: textbook. - М.: МИК, 1996. - 128 p. [in Russian]

15. Adamchuk V.V. and others. Ekonomika i sotsiologiya truda [Economics and sociology of labor]: Textbook. - М.: UNITI, 1999. - 408 p. [in Russian]

16. Kyazimov K.G. Sodeystvie zanyatosti naseleniya v usloviyakh krizisa [Promotion of employment in a crisis]. - М.: Berlin-Direct-Media, 2015. - 286 p.

17. Programma razvitiya produktivnoy zanyatosti i massovogo predprinimatelstva na 2017–2021 gody [Program for the development of productive employment and mass entrepreneurship for 2017–2021]

18. Ofitsialnyy sayt Komiteta Statistiki MNE RK [Official website of the Statistics Committee of the MNE RK] / Available at: www.stat.gov.kz (Accessed 01.09.18)

19. Zakharova N. V., Labudin A. V. Maloe i srednee predprinimatelstvo v evropeyskikh stranah: osnovnyye tendentsii razvitiya [Small and medium-sized business in European countries: main development trends] // Management consulting. - 2017. - №12. - p. 64-77 [in Russian]

20. Ofitsialnyy sayt Premer-Ministra RK [Official site of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan] / Available at: www.primeminister.kz (Accessed 01.09.18)

Сведения об авторах:

Урузбаева Н.А. – д.э.н., профессор, кафедра «Туризм», Евразийский национальный университет им.Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан.

Мусина К.П. – к.э.н., и.о. доцента, кафедра «Туризм», Евразийский национальный университет им.Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан.

Uruzbaeva N.A.- Doctor of Economics, Professor, Tourism Department, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Mussina K.P. - Ph.D., acting Associate Professor, Tourism Department, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

«Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы. Педагогика. Психология. Социология» журналында мақала жариялау ережесі

1. Журнал мақсаты. Саяси ғылымдар, аймақтану, шығыстану, түркітану салалары бойынша мұқият тексеруден өткен ғылыми құндылығы бар мақалалар жариялау.

2. Журналда мақала жариялаушы автор мақаланың қол қойылған бір дана қағаз нұсқасын Ғылыми басылымдар бөліміне (редакцияға, мекенжайы: 010008, Қазақстан Республикасы, Астана қаласы, Қ. Сәтпаев көшесі, 2, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Бас ғимарат, 408 кабинет) және vest_pedpsysoc@enu.kz электрондық поштасына Word форматындағы нұсқаларын жіберу қажет. Мақала мәтінінің қағаз нұсқасы мен электронды нұсқалары бірдей болулары қажет. Сонымен бірге автордың жұмыс орнынан ілеспе хат тапсырылуы қажет.

Мақалалар *қазақ, орыс, ағылшын* тілдерінде қабылданады.

3. Автордың қолжазбаны редакцияға жіберуі мақаланың Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысында басуға келісімін, шетел тіліне аударылып қайта басылуына келісімін білдіреді. Автор мақаланы редакцияға жіберу арқылы автор туралы мәліметтің дұрыстығына, мақала көшірілмегендігіне (плагиаттың жоқтығына) және басқа да заңсыз көшірмелердің жоқтығына кепілдеме береді. Сонымен қатар мақала мәтінін плагиат жүйесінде тексеруге келісімін білдіреді.

4. Мақаланың көлемі 18 беттен аспауға тиіс (6 беттен бастап).

Мақаланың құрылымы

5. *XFTAP* <http://grnti.ru/> - *бірінші жолдың сол жақтауында;*

Автор(лар)дың аты-жөні – жолдың ортасында;

Мекеменің толық атауы, қаласы, мемлекеті (егер авторлар әртүрлі мекемеде жұмыс жасайтын болса, онда әр автор мен оның жұмыс мекемесі қасында бірдей белгі қойылу керек) – жолдың ортасында;

Автор(лар)дың E-mail-ы – жақша ішінде, курсивпен, жолдың ортасында;

Мақала атауы – жолдың ортасында;

Аннотация (100-200 сөз; мақаланың атауын мейлінше қайталамауы қажет; әдебиеттерге сілтемелер болмауы қажет; мақаланың құрылысын (кіріспе, мақаланың мақсаты, міндеттері, қарастырылып отырған сұрақтың тарихы, зерттеу әдістері, нәтижелер/талқылау, қорытынды) сақтай отырып, мақаланың қысқаша мазмұны берілуі қажет).

Түйін сөздер (6-8 сөз не сөз тіркесі). Түйін сөздер мақала мазмұнын көрсетіп, мейлінше мақала атауы мен аннотациядағы сөздерді қайталамай, мақала мазмұнындағы сөздерді қолдану қажет. Сонымен қатар, ақпараттық-іздігіру жүйелерінде мақаланы жеңіл табуға мүмкіндік беретін ғылым салаларының терминдерін қолдану қажет.

Негізгі мәтін мақаланың мақсаты, міндеттері, қарастырылып отырған сұрақтың тарихы, зерттеу әдістері, нәтижелер/талқылау, қорытынды бөлімдерін қамтуы қажет – *жоларалық интервал - 1, азат жол «қызыл жолдан» - 1,25см, беттеу жолағы – еніне сай жасалады.*

Таблица, суреттер – аталғаннан кейін орналастырылады. Әр таблица, сурет қасында оның аталуы болуы қажет. Сурет айқын, сканерден өтпеген болуы керек.

Жалпы қолданыста бар аббревиатуралар мен қысқартулардан басқалары міндетті түрде алғаш қолданғанда түсіндірілуі берілуі қажет.

Қаржылай көмек туралы ақпарат бірінші бетте көрсетіледі.

Әдебиеттеріміз. Мәтінде әдебиеттерге сілтемелер тікжақшаға алынады. Мәтіндегі әдебиеттер тізіміне сілтемелердің номерленуі мәтінде қолданылуына қатысты жүргізіліде: мәтінде кездескен әдебиетке алғашқы сілтеме [1] арқылы, екінші сілтеме [2] арқылы т.с.с. жүргізіледі. Кітапқа жасалатын сілтемелерде қолданылған беттері де көрсетілуі

керек (мысалы, [1, 45 бет]). Жарияланбаған еңбектерге сілтемелер жасалмайды. Сонымен қатар, рецензиядан өтпейтін басылымдарға да сілтемелер жасалмайды (әдебиеттер тізімін, әдебиеттер тізімінің ағылшынша әзірлеу үлгілерін журнал [http: bulped.s.enu.kz](http://bulped.s.enu.kz) сайтындағы **мақаланы рәсімдеу үлгісінен қараңыз**).

6. Мақала соңындағы әдебиеттер тізімінен кейін библиографиялық мәліметтер орыс және ағылшын тілінде (егер мақала қазақ тілінде жазылса), қазақ және ағылшын тілінде (егер мақала орыс тілінде жазылса), орыс және қазақ тілінде (егер мақала ағылшын тілінде жазылған болса), орыс және ағылшын тілінде (егер мақала түрік немесе араб тілінде жазылса) беріледі.

Авторлар туралы мәлімет: автордың аты-жөні, ғылыми атағы, қызметі, жұмыс орны, жұмыс орнының мекен-жайы, телефон, e-mail – қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде толтырылады.

7. Қолжазба мұқият тексерілген болуы қажет. Техникалық талаптарға сай келмеген қолжазбалар қайта өңдеуге қайтарылады. Қолжазбаның қайтарылуы оның журналда басылуына жіберілуін білдірмейді.

Редакцияға түскен мақала жабық (анонимді) тексеруге жіберіледі. Барлық рецензиялар авторларға жіберіледі. Автор (рецензент мақаланы түзетуге ұсыныс берген жағдайда) өңдеп қайта, қолжазбаның түзетілген нұсқасын редакцияға қайта жіберуі қажет. Рецензент жарамсыз деп таныған мақала қайтара қарастырылмайды. Мақаланың түзетілген нұсқасы мен автордың рецензентке жауабы редакцияға жіберіледі.

Пікірі мақұлданған мақалаларды редколлегия алқасына талқылап, басуға келіседі.

8. Төлемақы. Басылымға рұқсат етілген мақала авторларына төлем жасау туралы ескертіледі. Төлем көлемі 2018 жылы 4500 тенге – Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ қызметкерлері үшін және 5500 тенге басқа ұйым қызметкерлеріне.

Реквизиттер:

1) РГП ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева МОН РК
АО «Банк ЦентрКредит»
БИК Банка: КСJBKZKX
ИИК: KZ978562203105747338 (KZT)
Кнп 861
Кбе 16
«За публикацию в Вестник ЕНУ ФИО автора»

2) РГП ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева МОН РК
АО «Bank RBK»
БИК Банка: KINCKZKA
ИИК: KZ498210439858161073 (KZT)
«За публикацию в Вестник ЕНУ ФИО автора»

3) РГП ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева МОН РК
АО «Forte»
БИК Банка: IRTYKZKA
ИИК: KZ599650000040502847 (KZT)
«За публикацию в Вестник ЕНУ ФИО автора»

Provision on Articles submitted to the Journal
“Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. Political Science. Regional studies. Oriental studies. Turkology Series”

1. Purpose of the journal. Publication of carefully selected original scientific works and book reviews in the fields of political science, regional studies, oriental studies, turkology.

2. An author who wishes to publish an article in a journal must submit the article in hard copy (printed version) in one copy, signed by the author to the scientific publication office (at the address: 010008, Republic of Kazakhstan, Astana, Satpayev St., 2. L.N. Gumilyov Eurasian National University, Main Building, room 408) and by e-mail vest_pedpsysoc@enu.kz in Word format. At the same time, the correspondence between Word-version and the hard copy must be strictly maintained. And also the authors must provide a cover letter.

Language of publications: *Kazakh, Russian, English.*

3. Submission of articles to the scientific publication office means the authors' consent to the right of the Publisher, L.N. Gumilyov Eurasian National University, to publish articles in the journal and the re-publication of it in any foreign language. Submitting the text of the work for publication in the journal, the author guarantees the correctness of all information about himself, the lack of plagiarism and other forms of improper borrowing in the article, the proper formulation of all borrowings of text, tables, diagrams, illustrations and also he/she agrees to check the uniqueness of the article text.

4. The volume of the article should not exceed 18 pages (from 6 pages).

5. Structure of the article (page – A4 format, portrait orientation, page margins on all sides - 20 mm. Font: type - Times New Roman, font size - 14)

GRNTI <http://grnti.ru/> - *first line, left*

Initials and Surname of the author (s) - *center alignment, italics*

Full name of the organization, city, country (if the authors work in different organizations, you need to put the same icon next to the name of the author and the corresponding organization) - *center alignment, italics*

Author's e-mail (s)- *in brackets, italics*

Article title - *center alignment, bold*

Abstract (100-200 words, it should not contain a formula, the article title should not repeat in the content, it should not contain bibliographic references, it should reflect the summary of the article, preserving the structure of the article - introduction, problem statement, goals, history, research methods, results /discussion, conclusion).

Key words (6-8 words/word combination. Keywords should reflect the main content of the article, use terms from the article, as well as terms that define the subject area and include other important concepts that make it easier and more convenient to find the article using the information retrieval system).

The main text of the article should contain an introduction, problem statement, goals, history, research methods, results / discussion, conclusion - *line spacing - 1, indent of the “red line” -1.25 cm, alignment in width.*

Tables, figures should be placed after the mention. Each illustration should be followed by an inscription. Figures should be clear, clean, not scanned.

All **abbreviations**, with the exception of those known to be generally known, must be deciphered when first used in the text.

Information on **the financial support** of the article is indicated on the first page in the form of a footnote.

References

In the text references are indicated in square brackets. References should be numbered strictly in the order of the mention in the text. The first reference in the text to the literature should have the number [1], the second - [2], etc. The reference to the book in the main text of the article should be accompanied by an indication of the pages used (for example, [1, 45 p.]). References to unpublished works are not allowed. Unreasonable references to unreviewed publications (examples of the description of the list of literature, descriptions of the list of literature in English, see on the journal web-site <http://bulpeds.enu.kz>).

At the end of the article, after the list of references, it is necessary to indicate bibliographic data in Russian and English (if the article is in Kazakh), in Kazakh and English (if the article is in Russian) and in Russian and Kazakh languages (if the article is English language), in Russian and English (if the article is in Turkish or Arabic language).

Information about authors: surname, name, patronymic, scientific degree, position, place of work, full work address, telephone, e-mail - in Kazakh, Russian and English.

6. The article must be **carefully verified**. Articles that do not meet technical requirements will be returned for revision. Returning for revision does not mean that the article has been accepted for publication.

7. Work with electronic proofreading. Articles received by the Department of Scientific Publications (editorial office) are sent to anonymous review. All reviews of the article are sent to the author. The authors must send the proof of the article within three days. Articles that receive a negative review for a second review are not accepted. Corrected versions of articles and the author's response to the reviewer are sent to the editorial office. Articles that have positive reviews are submitted to the editorial boards of the journal for discussion and approval for publication.

Periodicity of the journal: 4 times a year.

8. Payment. Authors who have received a positive conclusion for publication should make payment on the following requisites (for ENU employees - 4,500 tenge, for outside organizations - 5,500 tenge):

Requisites:

1) РГП ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева МОН РК
АО «Банк ЦентрКредит»
БИК Банка: КСJBKZKX
ИИК: KZ978562203105747338 (KZT)
Кнп 861
Кбе 16
«За публикацию в Вестник ЕНУ ФИО автора»

2) РГП ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева МОН РК
АО «Bank RBK»
БИК Банка: KINCKZKA
ИИК: KZ498210439858161073 (KZT)
«За публикацию в Вестник ЕНУ ФИО автора»

3) РГП ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева МОН РК
АО «Forte»
БИК Банка: IRTYKZKA
ИИК: KZ599650000040502847 (KZT)
«За публикацию в Вестник ЕНУ ФИО автора»

**Положение о рукописях, представляемых в журнал «Вестник Евразийского
национального университета имени Л.Н.Гумилева. Серия: Педагогика.
Психология. Социология»**

1. **Цель журнала.** Публикация тщательно отобранных оригинальных научных работ и обзоров книг по направлениям политические науки, международные отношения, востоковедение, регионоведение, тюркология.
2. Автору, желающему опубликовать статью в журнале необходимо представить рукопись в твердой копии (распечатанном варианте) в одном экземпляре, подписанном автором в Отдел научных изданий (по адресу: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. Сатпаева, 2, Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, Учебно-административный корпус, каб. 349) и по e-mail vest_pedpsysoc@enu.kz. При этом должно быть строго выдержано соответствие между Word-файлом и твердой копией. Также авторам необходимо предоставить сопроводительное письмо.

Язык публикаций: казахский, русский, английский.

3. Отправление статей в редакцию означает согласие авторов на право Издателя, Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, издания статей в журнале и переиздания их на любом иностранном языке. Представляя текст работы для публикации в журнале, автор гарантирует правильность всех сведений о себе, отсутствие плагиата и других форм неправомерного заимствования в рукописи, надлежащее оформление всех заимствований текста, таблиц, схем, иллюстраций, а также дает согласие на проверку уникальности текста статьи.

4. Объем статьи не должен превышать 18 страниц (от 6 страниц).

5. **Схема построения статьи** (страница – А4, книжная ориентация, поля со всех сторон – 20 мм. Шрифт: тип – Times New Roman, размер (кегель) - 14):

МРНТИ <http://grnti.ru/> - первая строка, слева

Инициалы и Фамилию автора(ов)- выравнивание по центру, курсив

Полное наименование организации, город, страна (если авторы работают в разных организациях, необходимо поставить одинаковый значок около фамилии автора и соответствующей организации)

E-mail автора(ов) – в скобках курсив

Название статьи – выравнивание по центру полужирным шрифтом

Аннотация (100-200 слов; не должна содержать формулы, по содержанию повторять название статьи; не должна содержать библиографические ссылки; должна отражать краткое содержание статьи, сохраняя структуру статьи – введение, постановка задачи, цели, история, методы исследования, результаты/обсуждение, заключение/выводы).

Ключевые слова (6-8 слов/словосочетаний).

Ключевые слова должны отражать основное содержание статьи, использовать термины из текста статьи, а также термины, определяющие предметную область и включающие другие важные понятия, позволяющие облегчить и расширить возможности нахождения статьи средствами информационно-поисковой системы).

Основной текст статьи должен содержать введение, постановка задачи, цели, история, методы исследования, результаты/обсуждение, заключение/выводы – *межстрочный интервал – 1, отступ «красной строки» -1,25 см, выравнивание по ширине.*

Таблицы, рисунки необходимо располагать после упоминания. С каждой иллюстрацией должна следовать надпись. Рисунки должны быть четкими, чистыми, несканированными.

Все **аббревиатуры и сокращения**, за исключением заведомо общеизвестных, должны быть расшифрованы при первом употреблении в тексте.

Сведения о финансовой поддержке работы указываются на первой странице в виде сноски.

Список литературы. В тексте ссылки обозначаются в квадратных скобках. Ссылки должны быть пронумерованы строго по порядку упоминания в тексте. Первая ссылка в тексте на литературу должна иметь номер [1], вторая - [2] и т.д. Ссылка на книгу в основном тексте статьи должна сопровождаться указанием использованных страниц (например, [1, 45 стр.]). Ссылки на неопубликованные работы не допускаются. Нежелательны ссылки на нецензурируемые издания (примеры описания списка литературы, описания списка литературы на английском языке см. на сайте журнала <http://bulpeds.enu.kz> в образце оформления статьи).

В конце статьи, после списка литературы, необходимо указать библиографические данные на русском и английском языках (если статья оформлена на казахском языке), на казахском и английском языках (если статья оформлена на русском языке), на русском и казахском языках (если статья оформлена на английском языке), на русском и английском (если статья оформлена на турецком или арабском языках).

Сведения об авторах: фамилия, имя, отчество, научная степень, должность, место работы, полный служебный адрес, телефон, e-mail – на казахском, русском и английском языках.

6. Рукопись должна быть тщательно выверена. Рукописи, не соответствующие техническим требованиям, будут возвращены на доработку. Возвращение на доработку не означает, что рукопись принята к опубликованию.

7. Работа с электронной корректурой. Статьи, поступившие в Отдел научных изданий (редакция), отправляются на анонимное рецензирование. Все рецензии по статье отправляются автору. Статьи, получившие отрицательную рецензию к повторному рассмотрению не принимаются. Исправленные варианты статей и ответ автора рецензенту присылаются в редакцию. Статьи, имеющие положительные рецензии, представляются редколлегии журнала для обсуждения и утверждения для публикации.

Периодичность журнала: 4 раза в год.

8. Оплата. Авторам, получившим положительное заключение к опубликованию необходимо произвести оплату по следующим реквизитам (для сотрудников ЕНУ им. Л.Н. Гумилева – 4500 тенге, для сторонних организаций – 5500 тенге):

Реквизиты:

1) РГП ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева МОН РКАО «Банк ЦентрКредит»

БИК Банка: КСJBKZKX

ИИК: KZ978562203105747338 (KZT)

Кнп 861

Кбе 16

«За публикацию в Вестник ЕНУ ФИО автора»

2) РГП ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева МОН РКАО «Bank RBK»

БИК Банка: KINCKZKA

ИИК: KZ498210439858161073 (KZT)

«За публикацию в Вестник ЕНУ ФИО автора»

3) РГП ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева МОН РКАО «Forte»

БИК Банка: IRTYKZKA

ИИК: KZ599650000040502847 (KZT)

«За публикацию в Вестник ЕНУ ФИО автора»

Редактор: А. А. Молдажанова
Шығарушы редактор: Ә. С. Жұматаева
Дизайн: Ә. С. Жұматаева

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің
Хабаршысы. Педагогика. Психология. Социология сериясы.
-2018. - 4(125). - Астана: ЕҰУ. 135 б.
Шартты б.т. -17 Таралымы - 35 дана

Мазмұнына типография жауап бермейді.

Редакция мекен-жайы: 010008, Астана қ.,
Қ.Сәтпаев көшесі, 2.
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Тел.: (87172) 709-500 (ішкі 31432)

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің баспасында басылды